ANTWOORD

AAN

Mr. M. C. VAN HALL,

STAATSRAAD, KOMMANDEUR DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW EN LID VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT.

(*Over a. Hendrick, Graaf van Brederode; b. Uitgave van brieven; c. Historische kritiek.*)

DOOR

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

LEIDEN,
S. en J. LUCHTMANS.
1844.

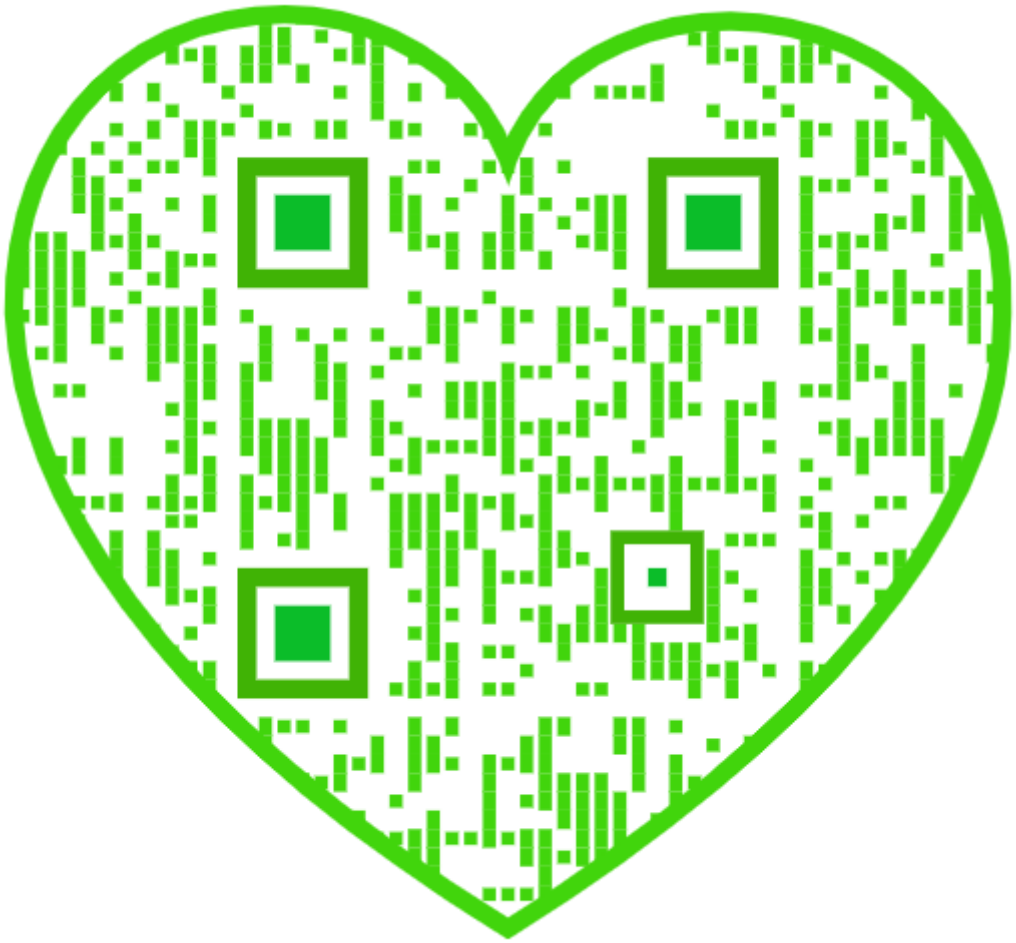

GEDRUKT BIJ J. ROERING.

ANTWOORD.

ANTWOORD

AAN

Mr. M. C. VAN HALL,

STAATSRAAD, KOMMANDEUR DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW EN LID VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT.

(*Over a. Hendrick, Graaf van Brederode; b. Uitgave van brieven; c. Historische kritiek.*)

DOOR

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

LEIDEN,
S. EN J. LUCHTMANS.
1844.

Hoog Edel Gestrenge Heer!

Moet ik dan waarlijk, na de lezing van HENDRICK GRAAF VAN BREDERODE VERDEDIGD[1], de pen opvatten ter beoordeeling van uw werk? om, indien ik volhard in mijn gevoelen, U te weêrspreken en het afbreken te beproeven van hetgeen op meer dan zes en zeventigjarigen ouderdom ten einde gebragt is? Voorzeker; want ik gevoel dat elke redenering, waarmeê ik dezen last van mij zou willen afwerpen, om den aard uwer toespraak, den inhoud uwer aanklagt, en den persoon des beschuldigers, krachteloos wordt. Ernstig en plegtig ben ik door U opgeroepen, als de eenige nog in leven zijnde dergenen tegen wie Gij uwen arbeid gerigt hebt.[2] Aan U en aan de nagedachtenis van

[1] HENDRICK GRAAF VAN BREDERODE, *mede-grondlegger der Nederlandsche Vrijheid verdedigd door* Mr M. C. VAN HALL: *Amst.* J. MULLER, 1844. 241 blz.

[2] «Gelukkig voor VAN BREDERODE's naroem, nog leeft de ... onder»zoeker der belangrijke oorkonden van het Stamhuis van ORANJE»NASSAU. Hij was het die de bewijzen zijner veroordeeling uit de bij»zondere schriften van het voorwerp mijner verdediging, en uit de »weinige verstrooide narigten zijner Godsdienstige en Staatkundige »tegenstanders heeft gemeend te mogen opdelven, die als onbetwist»baar aan te nemen, en als zoodanig openlijk te verkondigen. Tegen »die veroordeeling treed ik thans bij hem op als in hooger beroep, »en vraag, op grond van de door mij aangevoerde feiten en beschou»wingen, herziening van zijne uitspraak van veroordeeling omtrent

BREDERODE ben ik verpligt mijn gevoelen nader en openlijk ter toetse te brengen. Maar ook aan mij zelven ben ik het verpligt. Ik word door U gezegd BREDERODE betigt en verguisd, door het openbaarmaken zijner brieven, tegen regt en zedewet gehandeld, de daden van FILIPS II, GRANVELLE en ALVA vergoelijkt te hebben.[1] Wanneer in iemand die zich grootendeels aan historische studie wijdt, naauwgezet onderzoek, kieschheid, onpartijdige waarheidsliefde, elke onontbeerlijke eigenschap des historie-onderzoekers, in twijfel wordt getrokken, dan is hem, ten minste zoo hij nog eenig nut verlangt te stichten, zelfverdediging opgelegd; niet altijd; welligt meestal niet; maar ongetwijfeld wel, wanneer dergelijk verwijt uitgaat van een man achtenswaardig om stand, betrekkingen, verdiensten en karakter, die eene aanzienlijke plaats onder de Nederlandsche geleerden bekleedt, en den indruk zijner

»eenen afgestorvene die zich zelven niet kon verdedigen. Hij heeft »HENDRICK VAN BREDERODE afgeschilderd als een'man zonder beginselen »en zeden, beroofd van echten moed. Mogt ik in mijne poging eeni»germate geslaagd en in staat geweest zijn, hem van die uitspraak te »doen terugkomen!» *V.** 152.

[1] «BILDERDIJK en GROEN VAN PRINSTERER vergoelijkten de daden van »PHILIPS, van GRANVELLE en ALVA, en hebben, zonder voldoenden »grond, betigt en verguisd hem die, door Vaderlandsche Schrijvers »en Dichters, zoo lang gunstig beoordeeld en geprezen was. *V.* 3. »Houdt men het in het gewone leven voor eene onkiesche daad, eens »anders brieven te openen, en voor schandelijk die te lezen, welk »onderscheid is er tusschen dit en derzelver openbaarmaking, na den »dood van hem die ze schreef, en van hem, aan wien zij gerigt »waren?» *V.* 22. «En zoo men al, op het verjaard bezit zich beroe»pende daaruit regt en bevoegdheid in dit geval mogt kunnen afleiden, »dan nog zou de toepassing daarvan in strijd zijn met de voorschriften »der zedewet, die niet al, wat volgens streng regt vrij staat, goed»keurt.» *V.* 23.

* *Verdediging*, kortheidshalve voor *Graaf* HENDRICK VAN BREDERODE *verdedigd* en *A.* voor *Archives*.

uitspraak door de achtbaarheid van met eere grijs geworden hairen versterkt.

Aan uwen wensch en aan mijne verpligting zal ik pogen te voldoen door de behandeling van drie punten;

is mijn oordeel over BREDERODE *onbillijk?*

is de mededeeling zijner brieven onkiesch?

is de wijs waarop ik over FILIPS, GRANVELLE *en* ALVA *heb geschreven, een vergoelijken hunner misdaden geweest?*

Herziening wordt door U gevraagd van het vonnis dat ik, naar U voorkomt, met voorbarigheid en overmatige gestrengheid over BREDERODE geveld heb. Ik weiger die en ben te bereidwilliger om, gelijk mij trouwens tegenover U betaamt, die afwijzing te motiveren, omdat ik de hoop koester het Arrest door U zelven te doen onderschrijven.

Ik acht mij niet aansprakelijk voor hetgeen anderen hebben gezegd: SCHILLER, VAN KAMPEN en BILDERDIJK, wier voordragt met de mijne door U vereenigd, en mijns bedunkens, eenigermate verwisseld geworden is.

De verdiensten van SCHILLER worden welligt te zeer door U verkleind. Indien hij BOR en VAN METEREN, in verband met de Spaansch- en Koningsgezinden, heeft kunnen raadplegen,[1] dan is hij althans in de mogelijkheid geweest om menigerlei dwaling, waarin onze latere Schrijvers gevallen zijn, te ontgaan; en ik zou hem daarbij dien historischen takt, eene onwaardeerbare gave, al is het dat zij gevaarlijk worden kan, niet durven ontzeggen,

[1] «BOR en VAN METEREN schijnt hij — waarschijnlijk uit eene ver»taling — te hebben kunnen raadplegen.» *V.* 10.

waarvan hij, ook in het beoordeelen van BREDERODE, indien mijne beschouwing juist is, een doorslaand bewijs gaf. Doch ik beaam ten volle dat er bij de lezing van zijn werk eene nooit sluimerende behoedzaamheid vereischt wordt: ik heb steeds aan zijne bekoorlijke tafereelen, uit een wetenschappelijk oogpunt, geringe waarde gehecht,[1] en ik spreek voorzeker, op zijn getuigenis alleen, geen veroordeeling uit.

VAN KAMPEN zal ik niet aanvoeren als een autoriteit. Ik erken de wezenlijkheid zijner verdiensten; maar betwijfel of hij met goede trouw en warmen ijver voor de waarheid, een onderzoek gepaard heeft, naauwkeurig en rijp genoeg om den stempel van eenig beslissend en blijvend gezag op zijne talrijke geschriften te drukken.

Uwe gezegden over BILDERDIJK acht ik te gestreng en de verwijten die bepaaldelijk tegen hem ingebragt worden, onverdiend.[2] Immers wij behoeven CATS geen redenaar en staatsman te noemen, omdat de eerwaardige Christen, door zijne dichterlijke of dichtende Bijbelbeschouwing, meer welligt dan iemand, voor eene reeks van geslachten tot rijken zegen geweest is; en ik meen dat wij, zelfs waar het een DE GROOT geldt, ons voor het opheffen van de minbeduidende zijner geschriften, voor vergoding zoowel als voor verguizing van zijn persoon behooren te wachten. En wat ook BILDERDIJK misdreven hebbe, inzonderheid door in ergerlijken vorm te gieten wat, op zachter wijs voorgesteld, leerrijk had kunnen zijn, dit vooral

[1] «En général on doit se défier d'un historien poëte, trop imbu des »opinions et des préjugés d'un siècle soidisant philosophique pour ap»précier à leur juste valeur les hommes et les événements d'un siècle »éminemment Chrétien.» *A.* I. 45 (1re édit.). Later heb ik, zoo ver ik mij herinner, van SCHILLER bijkans geen melding gemaakt.

[2] *V.* p. 12 en 115.

wensch ik, waar mijne waarschuwing iets vermag, in het oog te doen houden, dat hij ook omtrent de beoefening onzer historie, zelfs door de overdrevenheid zijner aanvallen, meer nut dan welligt alle zijne berispers te zamen gesticht heeft.[1] Doch ook zijne uitspraak, ik schroom geenszins dit op nieuw te erkennen, kan op zich zelf weinig afdoen; zijn oordeel, waar het de tegenstanders zijner beginselen geldt, is niet altijd zoo bedaard en onbevangen geweest dat het anderen, zonder nader overleg, tot rigtsnoer zou mogen strekken.[2]

Ge zult hieruit kunnen ontwaren dat ik in geenen deele voornemens ben mij van het gezag van BILDERDIJK ter bezwaring van BREDERODE te bedienen. Mij dunkt dat ik, na in het midden der meest afdoende originele bescheiden, ik zou bijkans zeggen, in het midden van BREDERODE en zijne tijdgenooten te hebben geleefd, dergelijke ondersteuning niet behoef. Zonderling was mij uw beweeren dat ik mij, behalve op VIGLIUS, alleen op BILDERDIJK en DE GERLACHE zou hebben beroepen.[3] Een beroep op

[1] «BILDERDIJK dissipa le prestige d'infaillibilité dans lequel l'opi»nion dominante avoit trouvé sa sauvegarde; il fit sentir, même à ses »antagonistes, la necessité de revenir sur des questions qu'on avoit »cru décidées. Nous regrettons l'aigreur, l'amertume, qui, de part et »d'autre, vinrent trop souvent changer les discussions en disputes; »mais au moins, et ce fut là un gain immense, la science, longtemps »stationnaire, parcequ'on croyoit avoir atteint les limites de la vérité, »reprit sa marche par l'impulsion du doute.» *A.* I. 26*.

[2] «Comme s'il eût visé à des résultats inverses, il exalta ce qu'on »avoit coutume de traiter avec mépris; il traîna par la boue ce qui avoit »été l'objet d'une constante adoration,» *A.* I. 24*. «Idéalisant, en bien »ou en mal, les objets de ses sympathies ou de ses répugnances, son »zéle à refouler l'erreur lui fit outrepasser les bornes de la vérité.» *A.* I. 32*.

[3] *V.* 17.

DE GERLACHE, wiens berigten en oordeelvellingen, voor zoo ver BREDERODE betreft, meestendeels op de mijne gebouwd zijn, een eigenlijk beroep op BILDERDIJK kon in mijne bedoeling niet vallen. Hiervoor had ik de werken van beide en inzonderheid dat van DE GERLACHE te ongunstig gekarakterizeerd.[1] Wat dan? de overneming hunner uitdrukkingen achtte ik niet overtollig, omdat ik mijne eigene meening daarin, hoewel onder een vorm die ik voor hun rekening laat, vrij wel uitgedrukt vond.

Ik verlang geen beslissing op grond van hetgeen deze of gene, naar eigen begrip of opvatting, over BREDERODE mogt hebben in het midden gebragt. Doch verwijs mij ook niet naar schrijvers als STIJL en VAN DER VYNCKT.[2] De eerste komt in aanmerking, welligt als het de schrijfwijs, geenszins als het de kritiek der geschiedenis geldt. Omtrent het oppervlakkige en onbekookte werk dat de laatste opgedischt heeft, en van hetwelk, bij de eerste oplage, indien zij dezen naam dragen mag, slechts vijf exemplaren waren gedrukt, meen ik vrijmoedig te mogen herhalen dat bij den ruimer gestelden herdruk, met de zeldzaamheid, ook de gansche waarde verloren is gegaan.

Allerminst mag ik U vergunnen de lange reeks der dichters tegenover mij te stellen.[3] De naam van BREDERODE was in de herinneringen onzer vrijwording gevlochten; die naam stond de eerste onder een verzoekschrift, dat gerekend werd rijke vrucht gedragen te hebben; geen wonder dat ook hij, bij het vervaardigen van feest- en lofzangen, in de beelden-galerij der Poëtische vertooning, als bij eene eerbiedwaardig schijnende usantie, opgenomen was. Laat ons, dankbaar voor de schoone voortbrengselen

[1] *A.* I. 51*. [2] *V.* 141 en 136.

[3] BURMAN, VAN ROYEN, SCHRADER, JAN DE GROOT, WETSTEIN, VAN SANTEN, O. ZW. VAN HAREN, DE LANNOY, enz. enz. enz. *V.* 6—9.

der Poëzij, aan de Dichters niet ten kwade duiden dat zij doorgaans, zonder op de gehalte te letten, zich van gangbare munt bediend hebben; maar laat ons geen historisch vraagstuk aan hun uitspraak onderwerpen; ons door den gloed hunner zangen niet laten bedwelmen, waar het koele, bijna zou ik zeggen, het nuchtere Proza te pas komt; laten we ons zorgvuldig wachten van te luisteren naar de lier van EUTERPE, wanneer de stift van CLIO ons in de hand gelegd wordt.

Er is, dunkt mij, nog een reden welke, zoo dikwerf wij den lof van BREDERODE wat sterk hooren klinken, voorzigtigheid gebiedt. De herinnering is niet overbodig dat hij door de Staatsgezinden wel eens tot een afgod hunner partij gemaakt en, zoo als de vereering van afgoden medebrengt, opgehemeld is. Derhalve, gelijk wij aan geen BURGUNDIUS of STRADA onvoorwaardelijk geloof willen hechten, wanneer zij BREDERODE, of als tot schelmstukken gereed, of als aan de Razernijen overgeleverd beschrijven[1], evenmin en veel minder nog mag ik de opgeblazenheid — ik spreek van den inhoud — der verzen van een BURMAN voor een historisch getuigenis houden. Vooral ook recuseer ik het getuigenis der Staten van Holland en Zeeland[2], waar zij, bij de benoeming van WOLFAARD VAN BREDERODE gewag maken van zijne « voor»ouders, die de voornaamste fundateurs van de Vrijheid »dezer landen zijn geweest: » die woorden zijn geschreven in 1652; en wij weten dat bijkans nooit de Staten minder geneigd waren over de betrekkelijke verdiensten der grondleggers van het Gemeenebest een billijk oordeel te vellen.

[1] «Ad flagitium promptissimus.» BURG. aangeh. *V.* 228. «Motâ furiis »mente exstinctus est.» STRADA, I. 333.

[2] *V.* 144.

Veiliger is het, na ons aan den drom van ware of zoogenaamde Historie-schrijvers en Poëten ontworsteld te hebben, de bronnen te raadplegen waaruit ook wij in de mogelijkheid zijn een eigen oordeel te vormen. Vooraf evenwel zou ik U zoo gaarne de overtuiging willen geven dat ik met de gevoelens niet van een beschuldiger, maar van een regter gewenscht heb uitspraak te doen. Ik word de voornaamste onder de *betigters* van BREDERODE genoemd;[1] Gij spreekt van *de kleuren* ook mijner *bitse verguizing*.[2] Aan U, die de waardij der uitdrukkingen kent, behoef ik niet te herinneren dat betigten meer dan beschuldigen, verguizen meer dan afkeuren en veroordeelen is; dat met deze woorden het denkbeeld . . . , maar neen! ik wil ze niet analyseren; ik vergenoeg mij met te zeggen dat daardoor in mij eene hartstogtelijkheid aangeduid wordt die alle vertrouwen op de oordeelvelling beneemt. Ik heb de bewustheid hiervan vrij te zijn geweest. Zoo ik betigt en verguisd heb, is het misdrijf, ik moet het belijden, in koelen bloede gepleegd. Doch waarop rust Uw onderstelling? Gij hadt integendeel, dunkt mij, de hier en daar door U niet onopgemerkt geblevene blijken dat ik niet gewenscht heb onbewezene aantijgingen te verbreiden, dubbelzinnige uitdrukkingen ongunstig uit te leggen, of de gelegenheid om vrij te spreken voorbij te laten gaan. Ik heb niet opgeteekend dat BREDERODE naar het Graafschap, door slinksche streeken, heeft gedongen;[3] dat hij eene voor het Volk drukkende belasting doorgedreven heeft;[4] ik heb geen pligtpleging tot vleijerij en geen

[1] *V.* VI. [2] *V.* 136.

[3] Zoo als door enkele schrijvers beweerd schijnt; volgens v. KAMPEN, *Levens v. ber. Ned.* I. 41.

[4] Zoo als v. KAMPEN. *V.* 79.

ligtvaardigheid tot ongodsdienstigheid gemaakt;[1] ik heb geen voor zijne gedachtenis nadeelig misverstand begaan.[2] Ik ben het niet die het opnemen van *f* 8000, waarvan de teruggave op zijn minst onzeker was, eene zeer beleefde brandschatting genoemd heb;[3] ik ben het wel die zijne verdediging ten aanzien der beeldstormerij heb op mij genomen,[4] en bij de waarschijnlijkheid van een ellendig uiteinde, toch ook de mogelijkheid van betere dingen ondersteld en een ten dien opzigte merkwaardigen brief bekend gemaakt heb.[5] Ik zou dus inderdaad achten eenig vertrouwen te hebben verdiend; maar welligt is het voor de zaak beter dat het mij niet worde verleend; en ik

[1] Ook, mijns inziens, ten onregte heeft v. KAMPEN, in het woord *esclave* en dergelijke aan het slot van een brief, blijken van slaafsche gezindheid gezocht. *V.* 54—56. De luchtige zinsnede «je pansse que je »n'estois bon assez pour mouryr et que Dyeu n'eusse seu que fayre de »moy,» heb ik, zoo als in de *Verdediging* (pag. 59) opgemerkt wordt, getracht, zoo veel doenlijk, in een ernstigen zin te verstaan.

[2] Gelijk aan v. KAMPEN bij de opvatting van het woord *dames* gebeurd is. *V.* 48. Elders (*A.* I. 303) leest men: «toutes les dammes, mes»me madame de Neuenar.»

[3] Dit deed BILDERDIJK. *V.* 101.

[4] «Ceci montre de nouveau combien sont injustes les soupçons contre »les principaux Confédérés, comme s'ils eussent excité les iconoclas»tes... BURGUNDUS calomnie BREDERODE.» *A.* II. 251.

[5] «On a attribué la mort de BREDERODE à des excès. Il se peut toute»fois que ce soit une calomnie et qu'en effet la fin du Comte ait été *fort* »*belle.*» *A.* III. 170. Deze uitdrukking is die van den Graaf VAN HOOGSTRATEN aan LODEWIJK VAN NASSAU. We willen hopen dat hiermede aangeduid wordt, hetgeen vermeld is in een eerst in 1679, zoo het schijnt, ter eere van het Stamhuis der BREDERODE's, vervaardigd Geschrift (*V.* 45); namelijk dat hij, «zijns verstands magtig, belijdenis heeft gedaan »van de ware Gereformeerde Religie tot het laatste toe, en in tegen»woordigheid des Predikants en meer anderen zalig ontslapen is.» Ik acht, wegens opsporing en uitgave van bovengemelden brief, op de erkentelijkheid van BREDERODE's vereerders aanspraak te hebben.

weiger niet, in hetgeen ik tegen uwe beschouwingen zal trachten in het midden te brengen, mij aan de meest gestrenge toetsing te onderwerpen.

Onbekende bijdragen, nieuwe processtukken zijn er, zoo mij voorkomt, in uw werk niet. Het voorwerp onzer overweging is dus niet het gewigt van bijzonderheden die tot dus ver schuil waren geweest, maar enkel de juistheid en kracht der redeneringen die Gij op bekende feiten gebouwd hebt.

Ik mag niet ontveinzen dat ik in de meeste dezer argumenten den blijkbaren indruk eener hooge ingenomenheid met BREDERODE terugvind. Zoo is het bijv. waar Ge hem van den blaam eener buitensporige geneigdheid tot drinken zuiveren wilt.[1] Het moge waar zijn dat de matige VAN KAMPEN dikwerf aan den vrolijken vriendendisch den vollen beker naar feestgebruik heeft geledigd, dat in de zestiende eeuw onder den Nederlandschen Adel een Duitsche dronk geene zeldzaamheid was, en zelfs een WILLEM I er geen afkeer van gehad heeft; dit alles schijnt de beschuldiging niet te ontzenuwen door sommigen ook zijner tijdgenooten ingebragt, vooral wanneer zij door den toon zijner brieven gestaafd wordt. Of zoudt Ge denkbaar achten dat, het zij nu, het zij in dien tijd, iemand, aan den drank niet op buitensporige wijze verslaafd, in dagen voor het Vaderland kritiek, zelf tot belangrijke pligten geroepen, aan een der voornaamste zijner invloed hebbende vrienden brieven, één brief geschreven zou hebben, waarin aldus van drinken, om het andere woord, gewag werd gemaakt! — Zoo is het ook wanneer Ge hem van alle verdenking eener ongebonden leefwijze vrijwaren wilt. Dergelijke leefwijze was

[1] *V.* 36.

onder den Adel toen ter tijd algemeen; BREDERODE zou eene schitterende uitzondering geweest zijn; om dit te onderstellen is er voorwaar, Ge zult dit gereedelijk toegeven, geen grond, noch in hetgeen eenig Schrijver van hem te boek, noch in hetgeen hij zelf op het papier gesteld heeft; en ik meen er te kunnen bijvoegen dat een beroep, hetzij op de Godvrucht zijner echtgenoote, of op het gedenkteeken dat hij ter harer eere opgerigt heeft, door U een gedenkteeken van innigen dank en liefde genoemd, evenmin aannemelijk is.[1] — Zoo is het al verder, waar Gij verlangt het vermoeden van ongodsdienstigheid ingetrokken te zien. Het is onmogelijk als tegenbewijs te doen gelden dat hij gebedenboeken gehad heeft waarop hij zijnen naam gesteld had, evenmin als thans een iegelijk die voor het eigendomsregt van een kerkboek door naamteekening gezorgd heeft, hierom een Godvreezend persoon kan worden geacht[2]. Ik kan mij ook niet laten overreden door uwe aanhaling van de laatste woorden uit het Verbond der Edelen, waarin de naam van den Allerhoogste in treffende uitdrukkingen aangeroepen wordt;[3] evenmin als ik de Vorsten en Staatslieden die Tractaten, in den naam der Allerheiligste Drieëenheid hebben bezworen, daarom voor Godvruchtige Christe-

[1] De stelling (*V.* 52): «hij was en bleef tot aan zijn dood de ge»trouwe echtgenoot van zijne door hem eeniglijk geliefde AMELIA,» is wat zeer positief.

[2] «VAN KAMPEN zou de beschuldiging van ongodsdienstigheid inge»trokken hebben, wanneer hij geweten had, dat later nog gevonden »zijn de gebedenboeken waarop hij zijnen naam gesteld heeft, en waar»van hij ongetwijfeld, in vereeniging met zijnen God, dikwerf een »Godvruchtig gebruik zal hebben gemaakt.» *V.* 73. Ongetwijfeld? doch ziedaar juist wat door hen, welke hem niet voor Godvreezend houden, in twijfel getrokken wordt.

[3] *V.* 73.

nen erken. Nog minder mag ik toestemmen dat hij als redenaar uitgemunt heeft. Na het bijbrengen eener redevoering die BENTIVOGLIO hem in den mond gelegd heeft, schrijft Gij: « indien hij deze rede werkelijk gehouden »heeft, is hij den lof van welsprekend te zijn waardig »geweest. SCHILLER heeft alzoo hem ten onregte de gave »der welsprekendheid ontzegd;»[1] doch bij overlezing zult Ge bemerken dat hier de sluitrede, uit een voorwaardelijke premisse tot een stellige consequentie, niet opgaat. Om BREDERODES aanspraak op krijgsbekwaamheden te bewijzen, kan ik niet wel zijne benoeming tot bevelhebber over eene bende van Ordonnantie in aanmerking brengen.[2] Immers dergelijke benoeming kon in dien tijd evenmin aan een Edelman gelijk BREDERODE, als nu aan een Prins van den bloede een rang met zijne geboorte overeenkomstig ontgaan. Soortgelijke aanmerking geldt ten aanzien van al wat omtrent den invloed van BREDERODE in Holland en zijne betrekkingen tot de voornaamste personen in de Nederlanden te berde gebragt is. Gij hebt ons zelf een breede lijst zijner landgoederen en inkomsten medegedeeld;[3] en om uit de hulde hem bewezen soms niet al te ruime gevolgen te trekken, behooren wij ook ten zijnen opzigte in het oog te houden dat aan iemand die door geld en aanzien veel gewigt in de schaal vermag te leggen, ook dan helaas! achting betoond wordt, wanneer hij verachtelijk is. — De meeste der redeneringen die ik ter loops aangewezen heb, zou ik minder gepast achten zelfs in eene Lofrede of eigenlijke Pleitmemorie, waar men zich oratorische wendingen veroorlooft; ik zou meenen dat ze eer geschikt waren om het betoog te verzwakken; maar wat daarvan ook zij, hier waar het ook U om eene verdediging in het belang der historische wetenschap

[1] *V.* 120. [2] *V.* 81. [3] *V.* 104.

te doen is, hier waar de zuivere onopgesmukte waarheid ook door U gezocht wordt, kunnen, naar mij voorkomt, geene zoo ligt weêrlegbare bewijzen worden geduld.

Eer ik verder ga, worde mij het inlasschen van twee aanmerkingen vergund. De eerste over een woord (*débauche*), volgens U, zonder schijn van bewijs door mij tegen BREDERODE gebruikt.[1] Ik zou mij kunnen vergenoegen met te zeggen dat, waar overdaad, dronkenschap en brasserij is, het bezigen dezer uitdrukking, ook als er geen andere soort van buitensporigheid plaats heeft, allezins door taalgebruik wordt gewettigd.[2] Doch ik kan ook de andere beteekenis volhouden, zoo Gij het eischt. Ik heb reeds aangeduid dat ik niet alles mededeelbaar geacht heb.[3] Ik ben bereid mij, zooveel doenlijk, ter voorkoming van eenig misverstand, nader te verklaren. De woorden die ik heb achterwege gelaten, bevatten geenerlei blijk van eenige wandaad door BREDERODE begaan; maar ze zijn onbetamelijk; zij dragen het merk van dartelen zin en liederlijkheid; zij ademen dus ook die losbandigheid welke door U bedoeld wordt; zij regtvaardigen volkomen mijne uitdrukking, zelfs in de meerdere uitgestrektheid welke daaraan somtijds, doch geenszins noodwendig, gehecht wordt. — De tweede aanmerking betreft hetgeen Gij omtrent den feestmaaltijd na den afloop der Synode van *Dordrecht*, bij herhaling en bijkans met een schijn van triumfe-

[1] «*Plusieurs passages*, schrijft de Heer GROEN VAN PRINSTERER, »*respirent le vin et la débauche.* Voor hetgeen hij *débauche* noemt, »heeft hij zelfs geen schijn van bewijs aangevoerd.» *V.* 36.

[2] In de met lof bekende *Dictionnaire* van LAVEAUX vind ik: «DÉ»BAUCHE. Du latin *debacchari* s'énivrer. Excès dans le boire et dans le »manger;» en eerst later: «Il se prend aussi pour incontinence.»

[3] «Le style retrace l'écrivain, ... par l'inconvenance des expres»sions, quelquefois telle que nous avons dû les omettre.» *A.* I. 176*.

rend welgevallen, vermeldt.[1] Wij mogen aan niemand de vrijheid betwisten om, op grond zijner eigen gevoelens, de verdiensten dezer Kerkvergadering in het handhaven der Evangelie-waarheid te miskennen; maar niet BREDERODE alleen, ook achtbare en Godvruchtige Godgeleerden hebben regt niet, zonder eenigen grond, te worden verguisd. Sprookjes, blijkbaar ontvloeid aan de hatelijkheid van pamfletschrijvers die het kwaad geruchte of zelve verspreid of althans gretig opgenomen hebben, voegen, daar zelfs een partijdige BRANDT ze niet dan met voorbehoud heeft te boek durven stellen, in onzen tijd, dunkt mij, niet meer in een ernstig en met bedachtzaamheid geschreven werk; en ik houd mij overtuigd dat Gij de volgende regels van den Schrijver van het *Kerkelijk Dordrecht* niet gekend hebt: « De maaltijd der Verbonden Edelen doet mij »gedenken aan zoo vele leugenachtige verzinsels, door »kwalijkgezinden, ten aanzien van den maaltijd, na het »sluiten der Dordsche Synode in 1619 gehouden, uitge»strooid. Zoo iemand, ben ik in staat, het publiek te ver»zekeren, dat de meeste bijzonderheden, die er van ver»teld worden of geschreven staan, verdichtsels zijn, die »door gelijktijdige aanteekeningen worden tegengespro»ken. »[2]

Geenszins zou ik de argumenten door U ter verdediging van BREDERODE zamengebragt allen op dezelfde lijn stellen. Ik acht zelfs dat voorliefde en voorspraak uit uw gezigtspunt niet geheel van gronden ontbloot is; maar ik meen te kunnen toonen dat dit gezigtspunt min juist en uw vertrouwen op deze schijnbaar betere gronden het gevolg is van onvolle-

[1] *V.* 40, 51.

[2] SCHOTEL, *Gesch.-, Letter- en Oudheidk. Uitspanningen* (*Utr.* 1840).

dige bekendheid met de ontdekkingen die onlangs geschied zijn; minder welligt met bijzonderheden welke het leven en karakter van BREDERODE regtstreeks betreffen, als met den aard en de strekking en de eigenlijke toedragt der daden en gebeurtenissen waaraan hij deel heeft genomen of waarin hij betrokken is geweest. Dit kon niet anders. Verre van mij den omvang Uwer geleerdheid te miskennen; maar ik weet nog te wel hoeveel jaren van een ambteloos leven ik aan de bestudering der oorkonden van dat tijdperk heb te koste gelegd, om te onderstellen dat, sedert de uitgave dezer talrijke bescheiden, de tusschenuren door U aan de menigvuldigheid Uwer bezigheden in de meest gewigtige regts- en Staats-ambten ontwoekerd, tot een soortgelijk onderzoek eenigermate toereikend hadden kunnen zijn. En evenwel dat onderzoek was onmisbaar; want voor de jaren 1565—1567, die de merkwaardigste, ook ten aanzien van BREDERODE zijn, is het, geloof ik, erkend dat, tot karakterizering der hoofdpersonadiën, geen bron onzer Historie met den juist in die jaren overrijken inhoud der *Archives* gelijk kan worden gesteld. Ware ik in de gelegenheid geweest van Uw geschrift vóór de uitgave kennis te nemen, het zou mij aangenaam geweest zijn U, onder de menigte der stukken, die te mogen aanwijzen, welke het meest ter verandering Uwer denkbeelden konden strekken; zoodat mij de onaangename verpligting zou bespaard zijn eener opgave welke thans, voor mijn gevoel, nog te veel den schijn eener onvoegzame teregtwijzing heeft.

Met bijzonderheden van minder belang wil ik U niet ophouden; als bij v. dat BREDERODE, indien hij waarlijk redenaar geweest is, zijne welsprekendheid doorgaans *op schrift* had;[1] en dat hij, in plaats van anderen ten leids-

[1] STRADA ontkent dat BREDERODE aan de Gouvernante, toen zij op

man te zijn, wel eens deerlijk om den tuin geleid werd.[1] Bepalen we ons liever bij datgene waaraan Ge, en met reden, groot gewigt hecht. « De altijd zoo welberaden en »voorzigtige Prins WILLEM I heeft,» volgens U, « hem »het Stadsbewind van *Antwerpen* willen doen opdragen.»[2] Dit is eene vergissing; het tegendeel is waar. Nog den zelfden dag toen BREDERODE eigenwillig naar *Antwerpen* vertrok, schreef WILLEM I zeer vertrouwelijk aan zijn broeder LODEWIJK; « dat de Heer VAN BREDERODE thans »derwaarts gaan zou, komt mij onraadzaam voor, om »verscheidene redenen;» ofschoon hij er met de hem eigene voorzigtigheid bijvoegt; « ik verzoek u hem beleefdelijk »van mijnentwege te groeten, en geen melding hiervan »te maken en den brief te verbranden.»[3] Ook is het uit brieven van BREDERODE zelven duidelijk genoeg dat LODEWIJK aan den last voldaan en hem uitgenoodigd had ten spoedigste te vertrekken;[4] en na de aankomst van den

het request der Edelen geantwoord had, zelf gerepliceerd heeft: «nam »BREDERODIUS in publico verba facere, nisi meditatus aut ex scripto, »non audebat.» L. 223. De waarheid der ontkentenis blijkt uit de nu bekend geworden *Réplique faicte par le* S^r^ DES KERDES (D'ESQUERDES). *A.* II. 89.

[1] De Graaf KAREL VAN MANSFELDT was, nog kort vóór dat hij de openlijke vijand der Verbonden Edelen werd, in de schatting van BREDERODE een onwankelbaar vriend. *A.* II. 192.

[2] *V.* 122.

[3] «De Monsieur DE BREDERODE ne me samble convenir qu'il y aille »pour ce coup; vous priant luy baiser les mains de ma part: d'aultre »part vous prie n'en faire mention de cessi et bruller la lettre.» *A.* II. 138.

[4] «Si je m'en vais,» schrijft BREDERODE, den 9^n^ Julij, «devant la »venue du Prince, tout donnerat icy à la traversse.» *A.* II. 142. De Prins was voor eene verzameling der Edelen, die BREDERODE op het oog had, vooral in *Antwerpen* zeer beducht. LODEWIJK schijnt aan BREDERODE brief op brief geschreven te hebben: deze antwoordt den 12^n^ Julij: «J'ay receu vostre dernyère ce matin, et entends que, pour plusyeurs

Prins die blijkbaar door de vrees voor een langer verblijf van BREDERODE verhaast is, heeft deze reeds des anderen daags *Antwerpen* geruimd.[1]

Dit mistrouwen van WILLEM I moet U bevreemden, bij de onderstelling dat deze over 't algemeen een bijkans onbepaald vertrouwen in hem gehad heeft. «De Prins »heeft,» volgens U, «aan zijne bekwaamheid als hoofd»aanvoerder van den opstand niet getwijfeld. BREDERODE »werd door zijn keus en invloed aan het hoofd geplaatst »van de merkwaardigste, de stoutste onderneming van »de zestiende eeuw, waarvan de Groote WILLEM eerst »laat als de Ontwerper en openlijke Voorstander te voor»schijn trad. Het was deze die niet aarzelde om zelfs Lo»DEWIJK die, even als VAN BREDERODE, zijn werktuig zou »zijn, naast, ja onder dezen aan de spitse dier onderne»ming te stellen.»[2] Ook deze ondergeschiktheid ontken ik. De briefwisseling over 1566 toont allerwege, wat ook te voren, dunkt mij, uit vergelijking der twee personen kon worden vermoed; niet BREDERODE, maar LODEWIJK is de ziel van het Verbond der Edelen geweest.[3] Deze, een vreemdeling, die geen duimbreed in de Nederlanden bezat, aan wien het regt betwist werd om zich in de zaak dezer lan-

»occasyons, comme me mandés par icelles, n'est nullement convenable »nous rassambler en ceste vylle: il nous samble toutesfoys à correction »à tous nous aultres quy sommes icy, que il seroict fort necessayre.» *A.* II. 149.

[1] «Le Prince entré, le 13 juillet, le Seigneur DE BREDERODE partit »le lendemain.» *A.* II. 151.

[2] *V.* 113.

[3] Het was welligt meer dan loutere pligtpleging als BREDERODE aan LODEWIJK schreef: «J'espère de mouryr ung vostre pouvre soldat, vray »geus à vos pieds» *A.* II. 416. Hoe dit ook zij, «ses talents, son éner»gie infiniment supérieure à la fougue étourdie de BREDERODE, le ren»dirent bientôt l'âme de la Confédération.» *A.* II. XIII.

den te mengen,[1] kon voorzeker niet boven den magtigen Heer VAN BREDERODE, den afstammeling der Graven van Holland, de eerste teekenaar of degene die het verzoekschrift overgaf, zijn; hij was het echter die van den beginne af de beraadslagingen geleid heeft en spoedig dien boventoon kreeg, welke, in tijden van verlegenheid en gevaar, aan den bekwaamsten door geen middelmatigheid betwist wordt. Maar wat is er nu van de aanstelling door den Prins? Blijkbaar gaat Gij uit van de onderstelling dat WILLEM I de vereeniging der Edelen geweten, goedgekeurd, gewild, ontworpen, geleid heeft; maar de onaannemelijkheid dezer onderstelling is niet twijfelachtig meer. Ik weet niet of ik wel gedaan heb zooveel tijd, dien ik aan de uitgave der stukken had kunnen wijden, aan de toelichting te besteden; maar vele der aanteekeningen hebben mij onbeschrijfelijken arbeid gekost, en ik verlang, welligt met eenig regt, dat wie in tegenovergestelde meeningen volhardt, kennis neme van de gronden die ik grootendeels uit tot dus ver onbekende stukken afgeleid heb. Zoo is het hier. Ik neem de vrijheid U te verwijzen naar het Vertoog waarin opzettelijk aangetoond is dat de Confederatie niet slechts buiten weten van den Prins werd gevormd, maar ook geheel tegen zijne wenschen en ontwerpen gekant was.[2]

Ik geloof omtrent deze hooggeroemde Vereeniging nog meer te mogen zeggen. Deelgenootschap aan het VERBOND DER EDELEN kan niet langer als een zeer verheven eeretitel worden beschouwd. Enkelen, zoo als een LODEWIJK VAN NASSAU, mogen daarbij door uitnemendheid van verstand en hart geschitterd en roemvol tegen de onbezonnenheid en wankelmoedigheid der eedgenooten

[1] *A.* II. 315—318. [2] *A.* II. 11—16.

hebben geworsteld; de Vereeniging zelve getuigt niet van diep inzigt en rijp beraad, en de handelingen der Verbondenen, als zoodanig, wel verre van het Vaderland tot eer of voordeel te strekken, hebben wanorde, tweespalt, en overgifte des Lands aan het Spaansch geweld ten gevolge gehad. Ik beroep mij, zoo Ge deze met kalmte ter neêrgeschrevene woorden misschien aan eenige opgewondenheid mogt kunnen wijten, kortheidshalve, uit velen, op den waarlijk niet hartstogtelijken BOR en op den voor de zaak van Godsdienst en vrijheid zoo welgezinden LANGUET: bij den eersten lees ik dat «het Verbond eensdeels door »de ongestadigheid, tweedragt, en ligtvaardigheid der »Edelen te niet gegaan is;»[1] de ander schrijft aan een vriend, in 1567: « dat Nederland door de dwaasheid en »lafheid der Edelen ten onderste boven gekeerd is, is »u niet onbekend.»[2] En, zoo wij nu, met ter zijdestelling dezer algemeene beschouwing, vragen wat BREDERODE persoonlijk gedaan heeft, dan is naar mijn inzien, het antwoord: niets dat eenig blijk van schranderheid of moed geeft; alles wat, volgens het oordeel van WILLEM I, tot het verderf des Vaderlands heeft geleid.

Omtrent zijne vroegere verrigtingen vind ik bij U opgeteekend, dat hij, vijftien jaren oud, een heirtogt naar Duitschland bijgewoond heeft. Dat hij bij den veldslag van *St. Quentin* zou tegenwoordig geweest zijn, is U niet volkomen gebleken; terwijl daarentegen zijne tegenwoordigheid, zegge tegenwoordigheid, meer niet, bij het beleg van *Metz* u niet twijfelachtig is.[3] Vóór 1566 is dus ook volgens U, weinig meer van hem bekend dan dat hij eigenaar van vele Heerlijkheden en aan menigen

[1] I. 176[b]. [2] *A.* II. 15.

[3] *V.* 76. Ook te *Arras* (1552) was hij in het leger tegenwoordig. *A.* I. 13.

maaltijd een zeer deelnemende gast was. Maar nu verder? hoe heeft hij uitgeblonken op het groot tooneel, waarop ook hij, van dien tijd af, door de hagchelijkheid der omstandigheden, gebragt is? Hij heeft, o heerlijk, o onnavolgbaar bedrijf! hij heeft een request overgegeven; en ik heb met aandacht, vermits wij hier het meest glansrijke punt zijner geschiedenis zien, herlezen ook wat door U daaromtrent gemeld wordt[1]; en ook ik betuig niet te weten of hij dit gedaan heeft, gelijk HOOFT schrijft, zich voorwaarts rigtende naar de Landvoogdes, of wel, zoo als VOET wil, «met de eene knie op den grond liggende,» maar, wanneer deze er bijvoegt dat hij het met overgroote kloekmoedigheid gedaan heeft, meen ik dit in twijfel te mogen trekken. Ik wil gaarne in het midden laten in hoe ver hij deel had aan de weifelende en vreesachtige houding welke bij de onderhandelingen der volgende dagen zoo duidelijk was[2]; maar ik beweer dat, op een oogenblik, toen MARGARETHA in zeer groote verlegenheid zich bevond, ter overgave van het request, vermits er geen gevaar was, ook geen kloekmoedigheid vereischt werd. In de volgende maanden hooren wij over BREDERODE niet veel; totdat hij, na in *Antwerpen* te zijn geweest, zich in de bijeenkomst van *St. Truijen* bevindt, en onder de eersten genoemd wordt die de openbare prediking, welke moeijelijk te beletten was, stellig vergund, zoo niet aangemoedigd hebben. Eene zeer prijselijke zaak voorzeker, wanneer zij buiten verband tot de omstandigheden beschouwd wordt; minder welligt, als men in het oog houdt dat zij tegen de over-

[1] *V.* 120.

[2] «On remarque dans la conduite des Nobles à *Bruxelles* une hardiesse qui, à mesure qu'elle éprouve de la résistance, dégénére en timidité.» *A.* II. 88.

eenkomst met de Landvoogdes streed; dat zij, reeds op zich zelf aanstootelijk voor de Roomsche eedverwanten, daarenboven, om de toenmalige stemming der bevolking, die nu grootendeels naar de wapenen greep, noodwendig aanleiding geven moest tot buitensporigheden als de beeldstormerij, waardoor de Koning onverzoenlijk en de voortduring van het Verbond onmogelijk werd; en dat dit doordrijven van openbare prediking, voor een korten tijd, het zekerste middel was om het uitzigt op duurzame religie-vrijheid verloren te doen gaan.[1] Ook dit oordeel van WILLEM I, die toen reeds, zelf tot kennis der waarheid gebragt, de belangen van het Evangelie in het oog hield, heeft de uitkomst bevestigd. Spoedig was de toestand zoodanig geworden dat het niet enkel in het oog des Konings en van de Roomschen naar heiligschennis, maar, in de schatting zelfs van vele Protestanten, inzonderheid ook buitenslands, naar oproer en regeringloosheid geleek. Nu was het, zelfs voor den kortzigtigen, blijkbaar dat herstel van orde, ter bevrediging van FILIPS en hereeniging der Edelen, het eenige redmiddel en buitendien, voor den echten vriend

[1] «La liberté des prêches étoit contraire aux engagements pris envers »la Gouvernante, et devoit beaucoup aigrir le Roi: elle devoit déplaire »également aux Seigneurs et même à une grande partie des Confédérés.» *A.* II. 128. — Velen dachten als de Heer VAN NOYELLES: «je crains fort »que les assemblées ne se font tant pour l'amour et grand zèle qu'ils »ont à la parole de Dieu que pour aultres effects, tendant à quelque »sédition ou révolte.» l. l. —«La publicité des prêches, en contradiction »manifeste avec les loix du pays, et ces réunions nombreuses de sectai»res armés déplaisoient au Prince, qui désiroit parvenir par des moyens »plus légitimes et plus réguliers au même but, savoir à la tolérance »envers les Protestants, comme elle étoit introduite en Allemagne par »la paix de religion.» *A.* II. 145. «Il n'aimoit pas *ces presches désor*»*donnés.*» *A.* II. 157.

des Vaderlands, niet dan uitwijken overig was. Zoo dacht althans WILLEM I. Hij wilde, noch voor herlevenden overmoed buigen, noch door roekelooze en nuttelooze ondernemingen, de Spaansche wraak over het Volk brengen, om haar bij het nijpen des gevaars, zelf door tijdige vlugt te ontgaan.[1] Het een en het ander heeft BREDERODE gewild. Hij weigerde den nieuwen eed: maar vergelijk eens de waardige van de handwijzing door den Prins[2] met de betuigingen van BREDERODE dat de Gouvernante geen reden had om aan hem te twijfelen die zoo goeden en getrouwen vasal was ; dat hij gaarne de seditieuse en oproerigen met de wapenen wilde bevechten, en dat hetgeen hij te *Vianen* gedaan had, alleen strekte ter bewaring van deze zijne stad.[3] Later nog leverde hij, namens de Edelen, schriftelijk een request in, welks toon geheel anders dan die van vroegere mededeeling klonk, en waarop het antwoord alle hoop van genade afsneed: «gij en uwe medepligtigen zult wel doen u »naar uwe woonplaatsen te begeven, u niet verder met »de openbare zaken te bemoeijen, en u zoo te gedragen »dat Z. M. er te vrede over moge zijn.»[4] Eerst toen wierp hij zich met de zijnen in *Amsterdam ;* van waar hij, na, volgens gewoonte, groot opzien gebaard en weinig of niets uitgerigt te hebben, spoedig naar *Emden*, waar hij zelf nu in veiligheid was, verreisd is. Weinige maanden daarna stierf hij ; maar dat hij aan de gevolgen van dronkenschap overleden is, gelijk sommigen willen, blijkt niet. — Deze zijn, zoo ver ik weet, de raadslagen en wapenfeiten des Graven van BREDERODE geweest.

[1] «En plusieurs endroits quelques uns d'entre les Confédérés se lais»soient emporter à des mesures qui avoient une couleur séditieuse. Le »Prince n'approuvoit pas ces actes isolés, désirant soigneusement éviter »même les apparences de rebellion.» *A.* III. 1.

[2] *A.* II. 46. [3] BOR, I. 148a. [4] *A.* III. 31.

Misschien en waarschijnlijk zelfs zal ik andere bijzonderheden waarop mijne oordeelvelling rust, thans voorbijgezien hebben; immers, wanneer men in een tijdperk waarmede men zich sedert eenigen tijd niet opzettelijk bezig gehouden heeft, eensklaps overgebragt wordt, moet veel dat wij, toen we er in te huis waren, zouden opgemerkt hebben, ons natuurlijkerwijze ontgaan. Maar ook het bovenstaande is, dunkt mij, genoeg om met U niet te durven instemmen dat zijn leven in de laatste jaren, «eene aaneenschakeling van vurige en belangelooze lief»de voor zijn Vaderland en medeburgers was; eene lief»de die, door eenen grootschen en edelen zin opgewekt »en gaande gehouden, ook door wezenlijke verdiensten »steeds werd ondersteund.»[1] Waaruit blijkt die belangelooze liefde, en die grootsche en edele zin, en die wezenlijke verdiensten? Neen, van dergelijke uitdrukkingen mogen we ons onthouden; op de hoogte waar BREDERODE was, kan hij niet meer blijven staan.

Evenmin mag ik lijdelijk aanzien, dat hij *medegrondlegger der Nederlandsche Vrijheid* worde genoemd. Tegen dien eernaam op uw Titelblad kom ik op. Deze grondlegging heeft hij vertraagd, en, zoo niet de leiding des Allerhoogste ook het kwade ten goede gekeerd had, hij zou door zijn onbezonnenheid haar belet hebben. Hij is voor den Prins van Oranje, waar deze met afgemeten tred en welberekend overleg, naar het doel zijner toen reeds naar Godsdienstvrijheid strevende wijsheid op weg was, telkens, indien ik het, om der duidelijkheids wille, zoo uitdrukken mag, een struikelblok geweest; aan zijn voorbarig en rustverstorend gezwets en getier, blijkbaar

[1] *V*. 80.

in onvoorzigtige gedragingen zoo wel als in den inhoud en de strekking zijner brieven[1], is mede, en voor een goed deel, de noodlottige volksopgewondenheid te wijten welke het leger en de beulen van Alva over Nederland gebragt heeft. Zijne heftigheid had niets gemeen met die edele onvertsaagdheid welke vooruitgaat, omdat ze, bij levendig inzien van haar pligt, het oog voor gevaren en uitkomsten sluit; zelfs niet met die overmaat van veerkracht, welke somwijlen, in het tijdsgewricht der beslissing, waar het koele verstand nog wikt en weegt, reeds met de leus «die waagt die wint» de overhand behaald heeft; zij geleek meer naar het onbesuisd en driftig voortjagen dat, als in een hollend paard, niet te temmen, evenwel, spoediger dan men zou verwacht hebben, en zoodra zich een ernstig beletsel opdoet, gestuit wordt. Brederode medegrondlegger der Nederlandsche vrijheid! Waarom niet, zoo de zaak met een overmatig verhoogen van Brederode afgedaan was? maar vergeten wij niet dat dergelijk verhoogen tevens een verlagen van anderen is. In den naam van een Willem I, van een Lodewijk en Jan van Nassau, van een Marnix, in den naam van allen die omtrent de stichting van het Gemeenebest wezenlijke verdiensten gehad hebben, protesteer ik tegen een epitheton dat groote waarde heeft in de eigenlijke beteekenis van het woord; maar, gelijk een ridderteeken dat niet karig en ook niet keurig uitgedeeld wordt, alle waarde verliezen zou, wanneer iemand gelijk Brederode gebleken is te zijn, met dezen roemvollen titel kon worden versierd.

[1] «Ses vues politiques n'avoient pas une haute portée: fougueux, »irréfléchi, écervelé, il vouloit une rupture, sans en calculer les suites; »il amenoit les dangers, faute de les prévoir.» *A.* I. 177*, en de aldaar aangehaalde p. 305 en 308.

Ik mag mij ook niet vereenigen met hetgeen HOOFT over BREDERODE gezegd heeft. Ik ben het met mijnen vriend KOENEN[1] wel eens dat het onvergankelijk meesterwerk van den Schrijver, dien ik evenwel ongaarne met den diepzinnigen TACITUS zou vergelijken, ook om den inhoud, zelfs door wie BOR bij de hand heeft, niet geheel ter zijde mag worden gelegd; maar ik vrees dat de teekening van BREDERODE, ofschoon daarbij de evenredigheden van den overkunstigen stijl naar behooren in acht genomen zijn, desniettemin ten eenemale mislukt is. Wij lezen «dat BREDERODE kloeck van moedt en vernuft, »maar ook heet van hooft en stijf op sijn stuck was.»[2] Nemen wij dit viertal hoedanigheden, bij het licht der historie, stuksgewijs op.—Kloek van moed; waar is het gebleken? het had, zegt Ge, zoo hem langer leven gegund was, kunnen blijken: «de omstandigheden vormen den mensch »en openen de school der ervaring voor den krijgsman.»[3] Het is zoo; mits Ge in het oog houdt dat wij hier geheel op het veld der gissingen raken, en dat de omstandigheden een held als LODEWIJK VAN NASSAU, maar ook een woestaard als LUMEY en een bloodaard en verrader als den Graaf VAN DEN BERG hebben gevormd. Ik heb geen reden om BREDERODE van die lafhartigheid te verdenken, welke aan de vijanden den rug keert; maar wel ben ik overtuigd dat hij te veel overmoed en te weinig koelbloedigheid had om voor dat soort van moed, welke het kenmerk van helden en niet van kampvechters is, vatbaarheid te hebben. Kloek van vernuft? ik mag het niet beamen, zoolang ik daarvan niet één blijk en veeleer, in den aanleg zijner plannen

[1] In de aanteekening *over de waarde van* HOOFT *als historieschrijver* achter zijn *Adriaan Pauw*: bl. 173—177.

[2] *V.* 126.

[3] *V.* 110.

en bedrijven, menige proef van het tegendeel heb. Stijf op zijn stuk? ik geloof inderdaad niet dat hij in dit opzigt zoo bij uitnemendheid berispelijk was. De omstandigheden waren niet zonder invloed op zijn houding en toon; onbuigzaamheid kon hem niet altijd, welligt nooit wanneer de nood drong, te laste gelegd worden; en zijn ontvlugten naar *Emden* bewijst dat hij althans niet stijfzinnig genoeg was om, waar hem doodsgevaar dreigde, zijn eigen lot van het lot dergenen wier leven hij mede op het spel gezet had, onafscheidelijk te achten. Er schiet dus alleen over dat hij heet van hoofd was; en daarin zou ik zeggen dat HOOFT volkomen gelijk had.

Ik wensch jegens BREDERODE billijk te zijn; maar, dat ik U bidden mag, neem de brieven nog eens in de hand, liefst ook die welke uit afschriften zijn medegedeeld: want het bestaan der oorspronkelijke zal wel niet in goeden ernst in twijfel worden getrokken[1]: zoo ja, dan zou de vergelijking met den waarlijk onnavolgbaren stijl dergene die wij in het origineel bezitten, ter overtuiging, dunkt mij, genoeg zijn. Mogt Ge, hetgeen ik naauwelijks mij voorstellen kan, de echtheid betwisten, ik heb, voor mijn oogmerk, aan de overigen genoeg. Ik neem de vrijheid U alsdan de overlezing ten minste van deze te verzoeken. Met opzet maakte ik tot dus ver van de brieven naauwelijks gewag; namelijk om te doen opmerken dat, ook waar deze niet te berde worden gebragt, de hoogte die zijne nagedachtenis onder gestadig wierooken bereikt had, onverdedigbaar is. Doch hetgeen van elders bewijsbaar

[1] «De medegedeelde brieven zijn slechts gedeeltelijk oorspronkelijk. »Sommige zijn uit afschriften die waarschijnlijk, volgens berigt des »uitgevers, eerst in de vorige eeuw zijn vervaardigd, wereldkundig »gemaakt. Het blijkt niet, wat er van de oorspronkelijke, indien zij »bestaan hebben, geworden is.» *V.* 20.

was, wordt door de brieven bevestigd. Wat baat tegenspraak, nu wij zelven oor- en ooggetuigen zijn! Wij kenden BREDERODE uit de beschrijving van anderen; nu hebben wij BREDERODE ontmoet. En hoedanig was de indruk dezer ontmoeting? Het zijn geene ruwe uitdrukkingen waarover ik mij erger; Gij beweert dat de ruwheid van den vroegeren tijd nog niet was geweken[2] en noemt zelfs de levensjaren van BREDERODE een toestand van barbaarschheid.[3] Het zij mij vergund op te merken dat voor den Nederlandschen Adel de vroegere tijd, onder den invloed van het Huis van Bourgondië, fijnheid van beschaving, Fransche wellevendheid, ingenomenheid met Spaansche en Italiaansche letterkunde, den Riddergeest der tournooijen, kunsten en overgegevenheid aan de genietingen van rijkdom en weelde, aangebragt had. Althans in Nederland kan de regering van KAREL V, terwijl ook aan het Hof te *Brussel* het voorbeeld van het Hof van *Parijs*, onder FRANS I, niet zonder uitwerking bleef, geen tijd van barbaarschheid worden genoemd. Het was een tijd van zedenbederf. Ook ben ik genegen oogluiking te gebruiken en niet bepaaldelijk aan BREDERODE te wijten wat de schuld geweest is van allen; maar geene verontschuldiging uit de omstandigheden of uit de algemeenheid eener losbandige leefwijs kan de gevolgtrekking die in de brieven opgesloten ligt, beletten. De juistheid onzer taal maakt te regt verschil tusschen onbeschaafd en onbeschoft; en de meest verregaande onbeschoftheid is niet gelijk te stellen aan die lage, gemeene wijs van uitdrukking, die de weêrklank is der gemeenheid van zeden en hart. Hij die zoodanige taal, al is het in den meest gemeenzamen briefstijl, bezigt, geeft mij een

[1] *V.* 29.
[2] *V.* 148.

onbedriegelijken maatstaf in de hand; en, gelijk er personen zijn, die men slechts eenmaal behoeft gehoord te hebben om hen, zonder voorbarigheid, te verachten, evenzoo is het genoeg één dezer brieven ingezien te hebben om te weten welke plaats BREDERODE in de schatting van tijdgenoot en nakomeling verdient[1].

Voorzeker zult Ge mij vragen of ik dan BREDERODE beschouw als een overspeligen wellusteling[2], een lafhartigen oproerling[3], een verwaten eerzuchtige, een losbol zonder Staats- of krijgsverdiensten[4], een onbeschoften onkundigen woestaard, zwak van geestvermogens, zonder schitterende bekwaamheden en deugd[5]; of ik hem met den Bisschop MORILLON een *antichrist*[6], en met den, niet ten allen tijde, antirevolutionairen DE GERLACHE een CLODIUS[7] noem.

De uitdrukking van *antichrist* hoop ik altijd af te keuren, wanneer zij niet, gelijk onze Vaderen deden, ter pligtmatige en schriftuurlijke kenschetsing eener onverdraagzame en afgevallen kerk, maar, gelijk hier, blijkbaar als een scheldwoord gebruikt wordt. Ik zou een BREDERODE evenmin antichrist als Christen hebben genoemd. Zelfs als scheldwoord is de benaming ongepast voor een man die zich in geloof en gedrag weinig aan Godsdienst gelegen liet liggen; en het spijt mij, zoo de opteekening van een gevoelen waarvan ik de vermelding, reeds volledig-

[1] Als een staaltje de plaats, waar hij, na den wensch dat zijne vijanden levendig verbrand mogten worden, zich dus uitdrukt: «Mon »Dieu le beau feu que ce fust esté! Je n'eusse eu peur d'aultre chose, »que la fumée de ce feu ne fust esté sy infectée de la destylatyon que »eu fayct ce frit de tant de méchantes carongnes d'ommes, que ceus »quy fussyont esté espryns de la fumée, n'eussyont tous eu la peste.» *A.* II. 254.

[2] *V.* 51. [3] *V.* 109. [4] *V.* 114.
[5] *V.* 115. [6] *V.* 131. [7] *V.* 19.

heidshalve, niet geheel overtollig achtte[1], U aanleiding gegeven heeft om te onderstellen dat ik aan een laffen schimpnaam mijn zegel gehecht heb.[2]

De vergelijking met CLODIUS komt mij, in zekeren zin, niet geheel verwerpelijk voor. Ik beken, dat wanneer ik mij het beeld van dezen volksmenner niet geheel met trekken en kleuren die zijn vijand CICERO geleverd heeft, vorm; wanneer ik mij op het standpunt verplaats waaruit de Roomschgezinde DE GERLACHE den ganschen aanhang der Verbonden Edelen beschouwt, en vooral wanneer men de onmiskenbare talenten van den Romein niet op BREDERODE, die, naar mijn inzien, geene buitengemeene talenten gehad heeft, tracht over te brengen, dat ik, alsdan en onder dit voorbehoud, de woorden *le Clodius du parti*[3], om zijn woelzieken aard te schetsen, niet ongelukkig uitgekozen acht.

En wat zal ik van de overige benamingen zeggen! dat ik er verlegen meê ben. Ik durf, ik wil ze niet allen overnemen; en nogtans voel ik dat er veel waarheid in ligt en dat door allen te zamen een geheel gevormd wordt, hetwelk, wanneer het in minder bitsche en scherpe bewoordingen uitgedrukt was, zonder welligt sprekend te gelijken, toch niet onherkenbaar zou kunnen worden genoemd. Doch ik wil mij bedwingen; ik wensch geen nadeeliger oordeel over BREDERODE te vellen dan ik, hui-

[1] In eene noot, bij de zamenvoeging van eenige benamingen, heb ik gemeld: «MORILLON l'appeloit l'antechrist.» *A.* I. 177*.

[2] «De wijze en de plaats, op welke de Heer GROEN VAN PRINSTERER »de Antichrist-verklaring des Bisschops heeft bijgebragt, moet mij »doen gelooven, dat hij daarin een' schimpnaam en verwijt had gevon»den, als beide door VAN BREDERODE verdiend.» *V.* 131.

[3] «Le Clodius du parti: vain, léger, audacieux, expéditif, toujours »pour les moyens violens; ... au dessous de sa position.» *A.* I. 177*.

verig om te veel te zeggen, geveld heb; ik zal het niet euvel opnemen, zoo iemand de kleuren mijner tegenwoordige beschouwing hier en daar te hoog uitgevallen acht; ik zelf vertrouw meer op hetgeen ik, toen de bestudering der eerste beginselen van den opstand mij bijkans onverdeeld bezig hield, als slotsom van langdurige nasporing en angstvallige toetsing, heb opgeteekend; maar ik mag, dit laat zich beseffen, daarvan dan ook niets terugnemen; ik ben overtuigd dat, bij een onbevangen en naauwkeurig onderzoek, zelfs de vrienden van Brederode zullen erkennen dat zijne gevoelens niet beantwoord hebben aan den Adel zijner geboorte; dat de lof hem toegezwaaid onverdiend is; om zijn weinig aanbevelenswaardig karakter, om de losheid zijner zeden, en de middelmatigheid zijner talenten; dat de omstandigheden hem op den voorgrond gebragt hebben, en dat schijnbare en kortstondige voorrang te danken geweest is aan den luister van zijn naam, of welligt ook aan de onberadenheid zelve, waardoor hij over de grenzen die de rede voorschrijft, onder toejuiching somwijlen van een woest gepeupel, weggesleept werd.[1] Ook de vrienden van Brederode, alsdan, het is zoo, zijne warme vrienden niet meer, zullen erkennen dat ik, met veel terughouding en zachtheid, in een werk, waar ik mij met naauwgezetheid op een onpartijdig oordeel bevlijtig, van

[1] «Le Comte Henri de Bréderode, issu de la Maison des Comtes »de Hollande, mais dont les sentiments répondoient mal à la noblesse »de son origine. Il ne méritoit les éloges que l'esprit de parti lui a pro»digués, ni par son caractère peu recommandable, ni par ses mœurs »très-dissolues, ni par ses talents fort médiocres: les circonstances le »portèrent en avant; sa prééminence apparente et passagère ne fut »due qu'à son nom illustre et peut-être à cette étourderie qui l'empor»toit au delà des limites que prescrivoit la raison.» *A.* I. 176*.

BREDERODE gezegd heb: «hoog van afkomst, middelma»tig in bekwaamheid, los van zeden en karakter.»[1]

Ik heb mij aan Uw stellig verlangen geenzins onttrokken en andere bezigheden, zooveel mij doenlijk was, terstond en geheel ter zijde gesteld, om uwe beschouwing, zoo ik meen, met oplettendheid en zorg ter toetse te brengen. Ik wend mij thans op mijne beurt tot U. Openlijk is mij het verwijt gedaan van een ligtvaardig oordeel over iemand die onder de hoofdpersonadiën onzer Historie geteld wordt; openlijk is aldus het vermoeden tegen mij opgewekt van lof en blaam, zonder genoegzamen grond, met eene ligtvaardigheid die vooral in mij onverantwoordelijk is, uitgedeeld te hebben. Ik mag dus, eer ik tot een ander en nog meer gewigtig en teder punt Uwer bij het Publiek ingeleverde aanklagt mij begeef, herziening Uwer veroordeeling op dit eerste artikel eischen. Meent Ge, na hetgeen ik uit vroegere Schriften herhaald heb, ook thans dat BREDERODE een verdienstelijk, een edelmoedig, en een groot man geweest is, dit ten minste, vertrouw ik, zult Gij openlijk erkennen dat ik BREDERODE, al heb ik niet gemeend hem een krans te mogen vlechten, evenwel niet *betigt* en niet *verguisd* heb.

Laat ons komen tot het regt van uitgave der brieven. Uwe misprijzing dezer uitgave is zoowel tegen mijn persoon als tegen de zaak in het algemeen gerigt.

Ik moet, ter wettiging van mijn leedwezen, U verzoeken

[1] *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland:* bl. 131.

de geheele zinsnede te willen overlezen waarin Uw ongunstig gevoelen over mijne persoonlijke handelwijs geopenbaard is.[1] Te vergeefs zou ik pogen de kracht dezer woor-

[1] «Groote erkentenis zijn wij dan wel aan Koning Willem I, Grave »van Nassau, verschuldigd, dat hij de bewaarplaats van zoo vele ge»wigtige schriftelijke narigten uit vroegere dagen, als bronnen voor de »Oude Geschiedenis zijns Vaderlands, voor het navorschend onderzoek »heeft opengesteld; gaarne geloof ik de verklaring van den geleerden »uitgever, dat de Koning, hem de taak der uitgave opdragende, hem »daarbij met zijn geheel vertrouwen zonder eenig voorbehoud vereerd, »en gewild heeft, dat hij bij de uitvoering daarvan door niets zou wor»den verhinderd, om, zonder eenige terughouding, voor de regtbank »der nakomelingschap open te leggen de bedrijven en de beweegrede»denen daartoe van de vroegere geslachten; — maar hij vergeve het »mij, tevens te gelooven, dat, bij het geven van dien onvoorwaarde»lijken vrijbrief, het des Konings oogmerk alleen kan geweest zijn, »open te leggen al dat gene, hetwelk betrekking had tot Staatkundige »gebeurtenissen en krijgsbedrijven; het openbare leven van hen, die »daarbij een merkwaardige rol gespeeld hadden, en al datgene, het»welk daarop eenen volstrekten en regtstreekschen invloed geoefend »had; doch geenszins, dat die vrijlating heeft mogen worden uitge»strekt tot het openbaarmaken van zaken en omstandigheden, die het »huisselijk en bijzonder leven der gehandeld hebbende personen be»treffen, en daarmede in geen onmiddelijk verband stonden. Dit geldt, »naar mijn gevoelen, vooral omtrent geheel in vertrouwen door den »vriend aan den vriend, vlugtig, dikwerf zonder herziening en open»hartig geschreven brieven, en waarvan de geheimhouding, ook waar »zij niet werd opgelegd, altijd, zelfs dikwerf bij den onbeschaafdsten »wordt in acht genomen. De schrijver die de pen in de hand neemt »voor zijnen vriend, denkt niet aan het publiek, veel minder van »ooit als Schrijver door hetzelve beoordeeld te worden; zijn innigste »gedachten verbergt hij evenmin, als hij deze woorden wikt en »weegt; hij let op stijl noch schrift, wanneer hij zich uit in zijne brie»ven, wel verzekerd, dat hetgene hij aan zijne vrienden mededeelt, niet »onbescheiden bij anderen kenbaar zal worden. Het zegel zelf, waar»mede die brieven bedekt, en voor de onbescheidene nieuwsgierigheid »gesloten zullen zijn geweest, bewees reeds, dat derzelver inhoud voor »zijnen vriend bij uitsluiting bestemd, en voor derden een geheim

den te ontzenuwen; zij bevatten blijkbaar het verwijt dat ik, op onkiesche en ongeoorloofde wijs, van het in mij gestelde Koninklijk vertrouwen misbruik gemaakt heb; zoo door het uitgeven der brieven zelve, in plaats van mij bij de mededeeling van den voor de geschiedenis belangrijken inhoud te bepalen, als vooral door de openbaarmaking van brieven als die van BREDERODE, wier bekendwording nooit in den geest en naar het doel van den Koninklijken bezitter heeft kunnen zijn. En te sterker is de blaam, vermits ze door geen enkel welwillend woord omtrent mijne behoedzaamheid over 't algemeen in de keuze der brieven verzacht en de lezer natuurlijkerwijs in den waan gebragt wordt dat ik, zonder mij door eenige bedenkingen, zelfs niet van den meest ernstigen aard, te laten terughouden, al dat mij voor de hand kwam, ook wat voor altijd vergeten had behooren te worden, geopenbaard heb.

Dergelijke vlek mag ik niet op mij laten rusten.

Op hoedanige wijs zal ik betoogen wat eigenlijk niet vatbaar is voor betoog? mij dunkt, door eenvoudig ter neêr te schrijven wat, bij eenig nadenken, in het oog springt. Uitgave, niet van den inhoud, maar van den tekst zelven der brieven is van den beginne de eenige bedoeling geweest. — Ware dit niet overbekend, ik zou U vragen waarin Ge toch aanleiding vindt om de mogelijkheid te onderstellen dat ik tegen de intentiën des Konings gehandeld zou hebben. Was die openbaarmaking eene zaak die in het geheim verrigt werd? en zou de Koning, die mij zijne goedkeuring meermalen betuigd en mij naar buiten 's lands eene eervolle zending,

»moest zijn, al droeg dat zegel dan ook niet, zoo als bij de Ouden, het »beeld van den God der Stilzwijgendheid — HARPOCRATES.» *V.* 23.

ter opsporing van nog meerdere brieven, opgedragen heeft, zoo onverschillig aan de historie van zijn Geslacht en Vaderland geweest zijn, dat Z. M., bij de in het licht verschijning van zeven deelen, er nooit een zou hebben opengeslagen, ook om zich te overtuigen of ik al dan niet aan mijne verbindtenis om de brieven zelve niet uit te geven getrouw was geweest?

Ernstiger is het verwijt dat ik, door de uitgave van brieven als die van BREDERODE, mijn last ben te buiten gegaan. Verantwoording echter valt mij niet zwaar. Uit eigen beweging heb ik mij ten regel gesteld ieder stuk ter zijde te leggen dat niet ter waardering van openbaar leven en karakter dienstig zou kunnen zijn. Dit voorschrift geloof ik met getrouwheid in acht genomen te hebben; zoodat steeds, niet het prikkelen der nieuwsgierigheid van het algemeen, maar het bevredigen van de weetgierigheid van den wetenschappelijken onderzoeker, mijn doel is geweest. Hoogst bezwaarlijk moge het zijn eene scherpe lijn te trekken; doch, zoo het ook mij niet gelukt is, meen ik eer door angstvalligheid dan door onbescheidenheid te hebben gefaald. Een voorbeeld mijner terughouding is er in hetgeen ik (waar, uit meer dan één oogpunt, eene geschikte keuze niet ligt viel) omtrent de tweede echtgenoote van WILLEM I gezegd en niet gezegd heb.[1] —En wat nu de brie-

[1] «Choisissant une déclaration explicite parmi une multitude d'a»veux, nous avons mis Guillaume de Nassau à l'abri non seulement »du reproche, mais encore du soupçon. Du reste sur un aussi triste »sujet nous avons gardé le silence: car, si nous ne méconnoissons pas ce »qu'exigent la vérité historique et le respect dû à la mémoire d'un de »nos Princes les plus illustres, nous n'avons cependant aucune en»vie de satisfaire, même aux dépens de personnes coupables, une »vaine curiosité.» *A.* III. Pr. XLVI.

ven van BREDERODE betreft, moet ik U preliminair herinneren dat meer dan ééne uitdrukking, niet oorbaar, niet hoorbaar, weggelaten is, en dat ik mij in geenen deele aansprakelijk stel voor den zin welke, naar eene uitlegkunde die mij, en te diepzoekend, en te gezocht schijnt[1], aan een woord dat mij onverstaanbaar geweest is, zou kunnen worden gehecht; en voorts verzoek ik U in het oog te willen houden; eerst, dat deze brieven, waardoor BREDERODE zoo treffend gekarakterizeerd is, uit een biografisch oogpunt onwaardeerbaar zijn; ten anderen dat de juiste kennis omtrent de daden en gezindheden van een man, als BREDERODE was of scheen, ter waardering van de daden en gevoelens ook van anderen, ter in het lichtstelling van den geheelen historischen groep waartoe hij behoort, van het grootste gewigt is; eindelijk dat geen dezer brieven, ook niet wat zijn bijzonder leven betreft, iets bevat wat een BREDERODE gewenscht zou hebben of gewoon was te verbergen; geen familie-geheim, geen ontboezeming van een diep verholen gedachte; maar datgene wat onder zijne tijdgenooten algemeen bekend was; daar hij zich blijkbaar in dit schrijven met geen meerdere of mindere loszinnigheid dan met zijn gansche wezen overeenkwam geuit heeft, en er niet de minste grond is om te vermoeden dat de doorgaande toon zijner brieven van den doorgaanden toon van zijne gesprekken en vriendschappelijken omgang verschillend zou zijn geweest.

Ruimer mag ik adem scheppen: ik heb van het Koninklijk vertrouwen geen misbruik gemaakt. Maar door de schuld die ik van mij afgewenteld heb, wordt nu zijne nagedachtenis bezwaard. Ik heb, op last des

[1] *V.* 212.

Konings, gedaan wat de Koning geen bevoegdheid had te vergunnen.[1] Alleen door de toestemming van den Schrijver zou hij die gehad hebben. Waar die toestemming niet verkregen is, heeft hij, die de uitgave vergunde, zoo uw regel juist is[2], eene onkiesche en schandelijke daad verrigt; ja, wat meer is, door de autorisatie te verleenen, zelf, want ik ben enkel handlanger geweest, eene onafzienbare reeks van dergelijke daden gepleegd. En, vermits de toestemming der Schrijvers niet enkel onverkregen, maar onverkrijgbaar is, volgt hieruit, zonder dat ik iets overdrijve, maar volgens de eenvoudige en naauwkeurige opvatting uwer woorden, dat aan de onkiesche en schandelijke uitgave der *Archives*, hoe eer hoe liever, een einde moet worden gemaakt. In den aard zelven der verzameling ligt het onuitwischbaar merk van haar schandelijkheid.[3] Zoo is het; want, nu de bedenking opgeworpen is, acht ik het noodig dat zij door geenerlei terughouding worde verzwakt. In het belang van een Vorst dien ik geëerd en lief gehad heb, in het belang van historische studie en Vaderlandschen roem, wensch ik

[1] «De toestemming of vrijlating van den Koninklijken bezitter »waarop de uitgever zich beroept, kan het openbaren dier brieven in »geenen deele wettigen. Het bloot bezit van eens anders goed door een »derden, geeft aan dien derden geen regt van eigendom, en alzoo ook »niet de vrijheid, om dat goed weder aan een' ander' af te staan.» *V.* 22.

[2] *V.* 22; zie hierboven op bl. 32.

[3] «Le titre de *Correspondance* indique le caractère spécial du Re»cueil. C'est une collection de Lettres non officielles, souvent intimes; »par conséquent inappréciables pour expliquer les événemens par les »ressorts qui en déterminent la marche, pour juger les actions par leur »motifs secrets, pour sonder les coeurs jusque dans leurs détours et dans »leurs replis; en un mot, pour pénétrer jusqu'aux régions éminemment »historiques, mais qui d'ordinaire demeurent inaccessibles aux recher»ches laborieuses des historiens.» *A.* I. Pr. XII.

te overwinnen; en alleen waar tegenspraak haar geheele magt heeft ontwikkeld, zal de zegepraal volledig kunnen zijn.

«Openbaar maken van de brieven van anderen, zonder »hun daaromtrent uitgedrukten wil, houd ik voor onge»oorloofd.»[1] — Deze is Uwe stelling.

Alle openbaarmaking? Geheel ben ik althans het met U eens, dat hieromtrent menigwerf op onbehoorlijke en ongeoorloofde wijs te werk is gegaan. Niet ligt zal iemand goedkeuren dat, toen een voornaam Staatsman onzer dagen[2] naauwelijks den adem uitgeblazen had, brieven wier onmiddellijke uitgave hij voorzeker niet vergund zou hebben, reeds ter perse werden gelegd. Ik zelf, gelijk door U wordt herinnerd, heb mijne bevreemding te kennen gegeven, toen ik, op een vertrouwelijken brief dien ik aan den verdienstelijken en vermaarden Hoogleeraar Schlosser, die mij steeds welwillendheid betoonde, gerigt had, antwoord door middel van de Heidelberger Jaarboeken ontving.[3] Billijkerwijs wekt het Uwe verontwaardiging op, dat men thans op openbare veilingen de brieven van nog levende personen tot een voorwerp van handel en geldbejag maakt.[4] Dit, en nog veel meer, kan worden erkend, zonder daarom Uwe uitspraak te onderschrijven die alle uitgaaf van brieven van de toestemming des Schrijvers afhankelijk maakt.

Hier sta ik tegen U over in eene niet onvoordeelige

[1] *V.* 21.

[2] Von Stein.

[3] «Mr Schlosser reproduit à sa manière une Lettre confidentielle »que nous lui avions écrite; nous avouons ne pas aimer les correspon»dances particulières par voie de Journal.» *A.* VII. Pr. xliv.

[4] *V.* 210.

stelling. Ben ik schuldig, dan word ik door een talloos heir van schuldigen, die geen schuld bekennen en meerendeels zich op hetgeen hun te last gelegd wordt verhovaardigd zouden hebben, omringd. Inderdaad, ware ik niet van Uwe onwrikbaarheid, zoo dikwerf het regt en pligt geldt, overtuigd, ik zou U uitnoodigen om in eene eenigzins wel voorziene historische boekerij te willen rondzien naar de menigte der bronnen die wij, volgens Uwen stelregel, zouden gemist hebben. Uit de Oudheid noem ik U alleen, en is het niet genoeg? CICERO's brieven; uit latere tijden enkelen die mij het eerst te binnen vallen; de talrijke brieven van LUTHER door DE WETTE verzameld, waarin de moed en ootmoed des Christelijken geloofs, het gevoel van eigen magteloosheid en Goddelijk alvermogen, zich op zoo treffende en aandoenlijke wijze vertoont, en zelfs in hetgeen populair en schijnbaar triviaal is[1], telkens nog een

1 Om de plaatsing van de «lage boerterij en de onbeschofte taal, »waarvan LUTHER, op den heiligen kansel zelfs, zich wel eens be»diende,» nevens de onbetamelijkheden van BREDERODE (*V.* 127) is het welligt niet overbodig te herinneren dat twee personen hetzelfde niet altijd verrigten met hetzelfde doel en op dezelfde wijs: *duo cum faciunt idem, non est idem;* dat ook het schijnbaar lage bij een LUTHER door den zin en toon van het geheel als ware 't opgeheven en voordeelig, om het dus uit te drukken, *geëncadreerd* wordt; en dat RANKE niet te veel in de volgende regels van hem gezegd heeft: «Selbstherrschender, gewaltiger ist wohl nie ein Schriftsteller aufge»treten, in keiner Nation der Welt. Auch dürfte kein anderer zu nennen »seyn, der die vollkommenste Verständlichkeit und Popularität mit »so viel ächtem Geist, Schwung und Genius vereinigt hätte. Er gab der »Literatur den Character den sie seitdem behalten, der Forschung, des »Tiefsinnes und des Krieges. Er began das grosze Gespräch das die seit»dem verflossenen Jahrhunderte daher auf dem deutschen Boden Statt »gefunden hat, leider nur zu oft unterbrochen durch Gewaltthaten »und Einwirkungen fremder Politik.» RANKE, *Deutsche Geschichte*, II. 79.

glans van Evangelische verhevenheid schittert: de brieven van CALVYN en andere Hervormers, waardoor zoo menige lasterlijke beschuldiging te schande gemaakt wordt; de Correspondentie van den edelen en Godvruchtigen MORNAY[1]; doch waar zou ik ophouden, al wilde ik niet buiten de grenzen der zestiende eeuw gaan! Ten voorbeelde, uit vele, uit tallooze werken, kies ik voor volgende perioden twee Verzamelingen waaraan ik veel heb te danken gehad: het werk van DALRYMPLE[2], dat zooveel ter opheldering ook van WILLEM III's bedrijf en karakter behelst, en de rijke, voor de geschiedenis van Engeland en Europa onmisbare verzamelingen van COXE, bijna geheel, ten gevolge van onbekrompene bereidvaardigheid van Grootbrittanje's beroemdste familiën, uit soms zeer geheime correspondentiën van Staatslieden gevormd.[3] Voorzeker niemand zal ontkennen dat het geven van een voorschrift als het Uwe, ten minste in onze dagen, een stout bestaan mag worden genoemd. De geheele wetenschappelijke wereld is, thans vooral, in opstand tegen Uwe wet. Allerwege heeft de geest van onbescheidenheid Vorsten en geleerden bezield. Geen deuren en grendels, waarachter vrees voor het licht der waarheid zich vroeger verschanste, hebben meer gebaat. Het zou, vooral nadat eene reeks van omwentelingen ons, ik zeg niet

[1] *Mémoires et Correspondance de* DUPLESSIS-MORNAY: *Paris* 1824. 12 vol.

[2] *Memoirs of Great-Britain and Ireland by* J. DALRYMPLE: *London* 1771—1788. 3 vol.

[3] Het oordeel van HEEREN over de *Memoirs of* ROBERT en HORACE WALPOLE komt mij, ook met overbrenging op de overige Verzamelingen, ondanks het min gunstige gevoelen van anderen, allezins juist voor: «Zwey der wichtigste Materialiensammlungen für die damalige Ge»schichte aus den besten Quellen.» *Handbuch der Gesch. des Europaïschen Staaten-Systems*, 3e Ausg. s. 334.

van het Voorgeslacht, maar van het Geslacht bijkans der Vaderen gescheiden en afgescheurd heeft, het zou kleingeestigheid geacht worden aan dengenen die door talenten en kundigheden onder de bevoegde historie kenners behoort, het gebruik van bescheiden, die hem dienstig kunnen zijn, te ontzeggen. Ik behoef niet in het breede te wijzen op de werkzaamheden van VON RAUMER, van RANKE, en van zoo vele anderen, die zich niet ontzien de meest geheime stukken op te nemen in hunne belangrijke schriften. Zelfs het Vaticaan is voor een PERTZ niet gesloten gebleven; en de schat der *Monumenta Germanica* zal met een duizendtal brieven van Pausen en Keizers, uit de belangrijkste periode der twisten van wereldlijk en kerkelijk gezag, worden verrijkt. Het Fransche Gouvernement gaat voort met de Correspondentie van GRANVELLE te doen uitgeven. Naauwelijks leeft er een historieschrijver van naam die er niet op uit is om tot den algemeenen oogst zijne bijdrage te brengen. Men blijft niet bij hetgeen lang vervlogene tijden betreft. Amerika heeft zich beijverd de brieven van WASHINGTON bekend te maken, en een man die ook in den kring der historische studiën gezag uitoefent, GUIZOT heeft gaarne, door een merkwaardig Voorberigt der Fransche vertaling, zijne goedkeuring aan die uitgave gehecht.[1] Tijdgenooten worden niet gespaard. Wij bezitten de brieven van NIEBUHR[2] en die van SCHILLER en GOETHE; en zou ik, als ik GOETHE noem, ook niet aan den Christelijken GOETHE, aan BILDERDIJK gedachtig zijn, wiens brieven met zooveel bereidvaardigheid door velen ter uitgave werden medegedeeld. Ik mag het niet ontkennen, ik ver-

[1] *Vie, Correspondance et Écrits de* WASHINGTON: *Paris* 1840.

[2] *Lebensnachrichten von* B. G. NIEBUHR (*Hamburg* 1838, 3 Vol.); bestaande uit de aaneenschakeling ook zijner meest vertrouwelijke brieven.

heug mij dat Uw verbod geen terugwerkende kracht zal kunnen hebben; maar tevens huiver ik bij de gedachte op wat noodlottige en zich wijduitstrekkende wijs Uw gevoelen, zoo het immer ingang vinden mogt, den voortgang der wetenschap, door het sluiten van haar zuiverste bron, zou kunnen stremmen. Tot dus ver hebben wij gemeend geen moeite te mogen ontzien om stukken bijeen te brengen, welke, naarmate zij gemeenzamer en vertrouwelijker zijn, verholen roersels en drijfveeren ontdekken, onopgesmukte waarheid geven voor versiersel en bedriegelijken schijn, in het hart doen lezen, en, in één woord, licht ontsteken tot in de schuilhoeken, waar zich de wezenlijke toedragt der gebeurtenissen, de eigenaardigheid van personen en tijdperken verbergt: tot dus ver hebben wij met den Hoogleeraar SIEGENBEEK bejammerd dat het onderzoek der papieren van een Staatsman, gelijk VAN SLINGELANDT, die niet enkel van wege de kleinheid der omstanders groot geweest is, door eene, gelijk wij het noemden, te ver gedreven naauwgezetheid onmogelijk werd gemaakt: tot dus ver zouden wij niet geaarzeld hebben ons tot de afstammelingen onzer beroemde mannen, in den naam van hunne Vaderen zoowel als van hun Vaderland, ter openbaarmaking van historische bescheiden, met aandrang te wenden: geven we aan Uwe vermaning gehoor, wij zullen ons van verder sloven en zwoegen kunnen onthouden en straks de kieschheid dergenen dienen te prijzen voor wie het laten bederven dezer kostbare overblijfsels tot de voornaamste hunner familie-pligten behoort.

Doch ik wil de overmagt die mij dit terrein geeft, geenszins misbruiken om U met voorbeelden en autoriteiten als te overstelpen. De menigvuldigheid der wanbedrijven kan de schuld niet uitwisschen, noch tot regt maken

wat onregt geweest is. Maar was het onregt? ziedaar het punt dat, afgescheiden van elk beroep op gepleegde feiten, nadere overweging verdient.

« Door de uitgave wordt, » volgens U, « aan de Schrijvers »het regt benomen, hunne eigene, daarin uitgedrukte »gevoelens, gedeeltelijk te herroepen, te wijzigen, of »geheel terug te nemen. Die gevoelens zijn hun eigen»dom, waarover niemand, buiten hunne toestemming, »zelfs niet ten behoeve van het algemeen, vermag te »beschikken, omdat ook het algemeen daarop geen regt »heeft. »[1] — Ik herhaal dat ik met U ten stelligste de veelsoortige onbetamelijkheden afkeur, waardoor men te dikwerf alle de eigenaardige voorschriften van een vertrouwelijken omgang ter zijde gesteld heeft; doch ik besef niet waarop dit onvoorwaardelijk *eigendomsregt* gegrond is.

Bestaat er zoodanig regt van eigendom op de afgezondene brieven, dan geldt het althans evenzeer ten opzigte van al het geschrevene waarvan de Schrijver het uitgeven niet stellig vergund heeft. Over 't algemeen zijn dus de werken na iemands dood in het licht verschenen, de *Oeuvres Posthumes*, een schandvlek der literatuur. De *Aeneis* van VIRGILIUS zouden wij geenszins, naar Uw voorschrift, bezitten. Wat ergerlijke schennis der goede trouw, den last van den stervenden Auteur om zijn, naar eigen oordeel, gebrekkig meesterwerk op het vuur te leggen niet geëerbiedigd, en aldus een der heerlijkste gedenkteekenen der klassische oudheid gespaard en aan den Dichter, tegen wil en dank, de onsterfelijkheid verzekerd te hebben! Ook de TELEMACHUS zou ons, had men aan FENELON gehoorzaamheid betoond, zijn ontgaan.[2]

[1] *V.* 22.

[2] «On doit pardonner quelques détails d'une morale un peu com-

En daarbenevens welk een rij van geschriften, bij wier openbaarmaking men, zoo al geen stellig bewijs van den onwil, voorzeker ook geen blijk van het goedvinden des overledenen had! Eén schiet mij te binnen dat, op het standpunt uwer beoordeeling, regtmatige en groote ergernis geeft. Wat vond men, toen de geloovige wijsgeer, op wien zich ook het ongeloovige Frankrijk beroemt, van zijn arbeidzaam en smartelijk aardsche leven afgelost was? Eene menigte verspreide reepjes papier, waarop hij, in zijne diepzinnige overdenking van een apologetisch werk, fragmenten, schetsen, gedachten, somwijlen de nog onontwikkelde kiem der gedachte, ter neêrgeworpen had.[1] Uwe redenering was hier voor de erfgenamen klemmend. Desniettemin hebben zij, hebben bloedverwanten, vrienden en vereerders, de meest geheime werkplaats van het genie geopend en aldus bladzijden aan het nageslacht geschonken, waarin PASCAL, door de spranken van een schitterend en geheiligd vernuft, meer dan een reeks ongeloovige wijsgeeren met gansche stapels boekdeelen, ten licht en zegen is geweest; bladzijden waarin hij ook nog

»mune et quelque uniformité de style à une oeuvre qui, dans l'intention »de son auteur, ne fut point littéraire, et ne fut exposée que contre son »gré au grand jour de la publicité.» VINET, *Chrestomathie Française*, III. Pr. XXIII.

[1] «On ne peut se défendre d'une émotion douloureuse en portant ses »regards sur ce grand in-folio, où la main défaillante de Pascal a tracé, »pendant l'agonie de ses quatre dernières années, les pensées qui se »présentaient à son esprit, et qu'il croyait lui pouvoir servir un jour »dans la composition du grand ouvrage qu'il méditait. Il les jetait à la »hâte sur le premier morceau de papier, *en peu de mots et fort souvent* »*même à demi-mot*... Ce sont tous ces papiers sans ordre et sans suite »qui, recueillis et collés sur de grandes feuilles, composent le manus»crit autographe des Pensées.» *Des Pensées de* PASCAL *par* COUSIN, *Paris* 1843, p. 10.

ten onzen nutte zooveel goud, zilver, en kostelijke steenen op het fundament, hetwelk is JEZUS CHRISTUS, gebouwd heeft.

Welligt is het mij ook hierdoor niet gelukt uwe overtuiging aan het wankelen te brengen. Welligt beweert Gij, en niet zonder eenigen grond, dat ik mij ter ontschuldiging, niet meer op gelijke, maar toch op gelijksoortige misdrijven heb beroepen, en dat geen nut, hoe groot, de natuur der daad en haar beginsel regtvaardigen kan. En ook ik heb op mij genomen, geenszins U tot een onteigening ten algemeenen nutte over te halen, maar het eigendomsregt door U beweerd met overtuigend tegenbewijs te ontkennen. Ik wil het nu, door eene vergelijking, die mij in allen deele juist voorkomt, beproeven. Uwe stelling, is zij waar, geldt ook van *gesprekken*. Correspondentie is een schriftelijk gesprek. Zoo wij een steeds voortdurend regt aannemen op hetgeen in een brief uitgedrukt is, het bestaat evenzeer voor al wat, zonder getuigen of in een vriendenkring, bij monde medegedeeld werd. Elke openbaarmaking, zonder voorafgaande toestemming, is een vergrijp; een vergrijp van nog gevaarlijker natuur, dewijl met opzigt tot het gesprokene, waaromtrent geen papier en inkt het geheugen te hulp komt, zoo ligt misverstand en verkeerde opvatting kan zijn. En we weten echter dat, ofschoon de tong, inzonderheid in het overbrengen der gesprekken, een wereld der ongeregtigheid mag genoemd worden, niet elke openbaarmaking, zelfs in druk, uit eene zamenspraak of woordenwisseling, eene onbescheidenheid is; wij weten allen, door eene ondervinding van bijkans ieder uur, dat het bij niemand opkomt zich over elke niet geautoriseerde mededeeling van hetgeen hij gesproken heeft, te beklagen, en dat wij veelcer allezins te

vrede zijn, wanneer ten opzigte van hetgeen gezegd is, de discretie waarop wij regt hebben, in acht genomen wordt.

Brengen wij dit over op brieven. De briefschrijver, evenzeer als de spreker, onderwerpt zich aan de gevolgen welke van de mededeeling zijner denkbeelden onafscheidelijk zijn, en wat is, indien ik mij in letterfijnheden der regtsgeleerheid wilde verdiepen, wat is *mededeelen* zoo niet deel geven aan een ander, zoodat hij, om bij het onderhavige voorbeeld te blijven, mede-eigenaar der medegedeelde gevoelens en denkbeelden wordt. Ik behoud geen regt van eigendom op den brief welken ik afgeef; maar ik heb regt van den Correspondent te verlangen dat er, van hetgeen ik hem, in goed vertrouwen, ten eigendom gaf, geen misbruik worde gemaakt. Wat is nu misbruik? onbescheiden openbaarmaking; want, gelijk bij gesprekken, evenzoo rekenen wij hier op de bescheidenheid en discretie van hem aan wien het vertrouwen werd verleend. En wat is *discretie?* Ook hier is de etymologie de beste leermeesteres; en de afleiding van het woord duidt aan wat het gevoel ons zegt; wij maken er staat op dat men zich van onze mededeelingen *met den geest des onderscheids* bediene. Elke brief is geen vertrouwelijke brief. Elke vertrouwelijke brief, die thans of over tien of vijftig jaren, zonder onbescheidenheid, niet kan worden gedrukt, kan het in de volgende eeuw wel. Van menigen brief is het blijkbaar dat de bekendwording den Schrijver, zoo hij nog leefde, onverschillig, of ook wel niet onverschillig, maar integendeel hoogstaangenaam zijn zou. Iedereen en ook Gij erkent dat het uitgeven der brieven van historische personen, nadat tien- en honderdtallen van jaren over hun asch vervlogen zijn, niet gelijk staat met het onmiddelijk beantwoorden van een meer of min

vertrouwelijken brief in een algemeen gelezen Tijdschrift. Maar Gij beweert dat evenwel in mijn ongenoegen, waar het eigenbelang sprak, het door U aangenomen beginsel opgesloten ligt[1]: dat wel het onregt, om den afstand van tijd en vermits de dooden niet klagen, minder in het oog loopend, maar, in den grond der zaak, elke openbaarmaking onbescheiden en er verschil slechts in den graad van onbescheidenheid is. Dit ontken ik. Het beginsel kan, noch algemeene vrijlating, noch algemeen verbod, geen onvoorwaardelijke goedkeuring, geen onvoorwaardelijke afkeuring zijn. Het beginsel is inachtneming van hetgeen de inspraak van regt en zedelijkheid telkenmale, in ieder afzonderlijk geval, gebiedt: alleen de zorgvuldige toetsing van elken brief aan deze voorschriften beslisse in hoe ver openbaarmaking of onkiesch, of geoorloofd, of prijzenswaardig, of ook wel pligtmatig en noodzakelijk is.

Gij schijnt zelf eenigzins te weifelen ten aanzien van stukken wier inhoud den schrijver tot eer of ten minste niet tot oneer verstrekt. Gij doet opmerken dat de brieven van Cicero, niet door hem zelven voor openbare uitgave bestemd, voorzeker door zijn vrijgelatenen Tiro niet dan met zorg voor de eer en nagedachtenis des meesters aan het licht zijn gebragt.[2] Ik zou meer overhellen om met Wieland[3] te vermoeden dat de meester zelf, in het belang

[1] «In deze afkeuring ligt het door mij aangenomen beginsel opgesloten. Daartegen handelende, maakt men zich omtrent afgestorvenen »aan eene soort van onregt schuldig, hetwelk bij de Ouden gestraft »werd.» *V.* 210.

[2] *V.* 24.

[3] «Cicero deckt uns besonders seine schwache Seite, — seine Eitel»keit und Ruhmsucht, seine häufigen... Wiedersprüche mit sich selbst; »seine raschen Uebergänge von der muthigsten Zuversicht im Glück, »zu zaghafter Unentschlossenheit in Gefahr, und gänzlicher Muthlo»sigkeit im Unglück..., kurz alle seine individuellen Menschlichkei-

zijner ijdelheid, schroomvalliger zou geweest zijn; doch ik mag uit deze loffelijke melding afleiden dat eene naauwgezetheid gelijk Gij in TIRO onderstelt, veel, ook in Uw oog, aan het berispelijke der openbaarmaking ontneemt. Ook mijn vriend DA COSTA, mijne onvergetelijke vrienden MESSCHERT en DE CLERCQ schijnen, bij de uitgave der brieven van BILDERDIJK, uwe goedkeuring verworven of althans uwe afkeuring niet op zich geladen te hebben, en waarom niet? omdat zij weggelaten hebben alles wat, « als vertrouwelijke mededeeling, niet zonder onbescheidenheid algemeen kon worden gemaakt;[1] » niet elke vertrouwelijke mededeeling, want dit ware, blijkens den aard der verzameling, eene ergerlijke *protestatio actui contraria* geweest; maar de zoodanige wier bekendwording ook toen nog, om redenen die, hetzij BILDERDIJK zelven, hetzij anderen betroffen, onbetamelijk geacht werd. Gelief dan ook mij niet ten kwade te duiden de uitgave althans van die talrijke brieven waardoor, in menig opzigt, de gedachtenis der Voorouderen opgeluisterd en tegen onkunde, misverstand, overdrijving, en laster, in veiligheid gesteld is. Of mogt ik welligt, dewijl mij het verlof ontbrak der edele Gravin wier zoon WILLEM I geweest is, de brieven niet in het licht zenden waarin zij een hartroerend getuigenis van Godvruchtige en tedere moeder-

»ten treuherzig und unbefangen auf.» *Sämmtliche Briefe* CICERO's *von* WIELAND, *Stuttg.* 1814, I. Pr. XII. En in de volgende zinsnede van HEEREN over deze verzameling verdient ook de tusschenzin opgemerkt te worden: «Die Bearbeitung der Briefe des CICERO (sollten auch seine »Manen ob manchen unbarmherzigen psychologischen Enthüllung zür»nen) führt doch tiefer in die Kenntnisz des damaligen Roms, als »keine Römische Geschichte es thut.» *Handbuch der Gesch. der Staaten des Alterthums*, S. 498.

[1] *V.* 211.

liefde gaf[1]; moest ik, dewijl de Prins en zijne broeders mij geen autorisatie konden verleenen, de bladzijden achterhouden waarin, toen, menschelijkerwijs, de laatste vonk der hoop uitgebluscht werd, WILLEM I te gelijk het zieldoorgrievende zijner smart en de onwrikbaarheid van zijn geloofsvertrouwen uitgedrukt heeft;[2] of die waarin LODEWIJK VAN NASSAU, met de vrijmoedigheid van een Christen, de gruwelen van den ST. BARTHOLOMEUS-nacht aan KAREL IX, om hem tot inkeer te brengen, herinnert[3], en wier ontdekking te *Parijs* reeds alleen, gelijk men te regt opgemerkt heeft, de reize derwaarts zou waard zijn geweest! Zoudt Ge wenschelijk geacht hebben dat de uitgave der *Archives*, want niets minder zou het gevolg zijn van Uw oorspronkelijk verlangen, van Uwen op den voorgrond gestelden eisch, in het geheel niet ware geschied!

Neen, dat zoudt Gij niet gewenscht hebben! Ik ben overtuigd dat, althans bij nader inzien, door U, ook ten behoeve van mijn arbeid, voor deze en soortgelijke stukken eene concessie, die ik echter met Uw onvoorwaardelijk beginsel niet overeenbrengen kan, zou worden gedaan. Eenmaal, met ter zijdestelling van den regel eener algemeene verwerping van gemeenzame brieven, op de gladde baan der concessiën geraakt, zou ik niet wanhopen U verder te brengen. Er zou, welligt meer dan Gij verwacht, tusschen ons eene door mij steeds gewenschte overeenstem-

[1] *A.* II. L. 194.

[2] *A.* IV. L. 492. Deze brief is vertaald en toegelicht door den Heer BROES in zijn *Filip van Marnix*, I. I—XXXIX.

[3] *A.* IV. App. n.° 62. — «Il falloit citer ce document. On y retrouve »et la noblesse et la piété de celui qu'on pourroit appeler le Bayard des »Pays-Bas, chevalier sans peur et sans reproche, mais que THÉODORE DE »BÈZE honoroit d'un plus beau titre: «ce grand Dieu vous a faict de lon»»gue main son champion.»» *A.* IV. LIV.

ming zijn. Ik vereenig mij bij v. gereedelijk met Uw verlangen, om in het huisselijk en bijzonder leven bedekt te houden wat met het openbaar leven in geen onmiddellijk verband heeft gestaan.[1] Ziedaar den regel; maar nu de toepassing? Ook de Uitgever van BILDERDIJK's Brieven schreef: «ik heb ondervonden dat de beslissing tusschen *belangrijk* »en *niet belangrijk* en nog meer die tusschen *meer* of *min*»*der* belangrijk, in vele gevallen moeilijker was dan ik mij »die had voorgesteld.»[2] Zoo is het ook hier. Hoe ver strekt zich het *verband* en inzonderheid het *onmiddellijk verband* tot het openbaar leven uit? Ook het meest innerlijke, innige van den familie-kring kan, meer dan een aantal berigten, over den duisteren aard van openlijke bedrijven helderheid doen opgaan; één trek, uit den vertrouwelijken omgang gegrepen, is voor den schilder meer waard dan de gansche karakteristiek, die hij aan andere bronnen, wier zuiverheid steeds twijfelachtig is, ontleent. Elke regel dien men hier zou willen voorschrijven faalt. Wat is, in den regel, minder gepast dan het mededeelen der vermaningen van een Vader aan zijne minderjarige dochter! en evenwel was misschien geen stuk meer geschikt om Graaf JAN VAN NASSAU in zijne goedhartigheid en opregte Godvrucht te doen kennen dan de eenvoudige in groote haast geschreven regels waarin hij de Gravin ELIZABETH of, gelijk hij ze noemt, zijn lieve ELSJE, tot Godvrucht en naauwgezetheid, om den naam des Heeren en om de nagedachtenis van haar vrome moeder, opwekt.[3] Wat zou meer in de termen van familie-geheimhouding vallen dan dat men, ter zake van schulden, het huisraad ter markt heeft laten brengen; en toch, als WILLEM I, om het Land

[1] *V.* 24: hierboven bl. 32.

[2] Deel I. Voorb. bl. XII.

[3] *A.* VII. L. 943.

te kunnen verlossen, aan zijn broeder schrijft: «het zal »best zijn de meubels stuk voor stuk te verkoopen;»[1] is dit geen onverschillige bijdrage ter waardering van de zelfopoffering waartoe hij in elke omstandigheid bereid was. Wat heeft meer uitsluitend tot de niet mededeelbare verborgenheden van eigen huisbeheer betrekking dan de weigering der brood-leverancie, als men niet geregeld betaalt! Desniettemin, wanneer Graaf JAN, Stedehouder van Gelderland, in de ontboezeming der volheid van het gemoed, berigt dat de bakker hem morgen niet meer leveren wil; dat hij, uit gebrek, zonder eten naar bed gaat, en in een huis zonder dak de snerpende winterkoude verduurt[2], dan leeren wij uit deze voorwaar zeer huisselijke *détails* de wanbetaling en verwarring en jammerlijke gesteldheid van het Gewest op aanschouwelijke wijs kennen, en wij bewonderen en beminnen den man die, ofschoon moedeloos en reikhalzend naar *Dillenburg* en zijn talrijk en dierbaar gezin, zich die vernedering en dien kommer ten behoeve van het arme Nederland en van de verdrukte Christenen getroost. Wat kan minder betamen dan dat teedere liefdebetuigingen eener trouwe echtgenoote heinde en ver worden uitgebazuind! Nogtans, als wij in de brieven van Koningin MARIA telkens zinsneden aantreffen als deze: «totdat ik van U hoor, ben ik, in ge»stadige zorg en angst, en het kan U niet bevreem»den, wetende dat Ge mij dierbaarder zijt dan het le»ven,»[3] nemen wij het DALRYMPLE niet euvel dat hij, door dergelijke mededeelingen, het vooroordeel omtrent

[1] *A.* III. 358. [2] *A.* VII. Pr. XXIII.

[3] «I shall be very impatient to hear again from you, till when I shall »be in perpetual pain and trouble, which I think you can 't wonder at, »knowing that you are dearer to me than my live.» DALRYMPLE *Memoirs*, II. 154.

de koelhartigheid van de vrouw die zoo beminde, van den Vorst die eene zoodanige gehechtheid ingeboezemd heeft, op de overtuigendste wijze bestrijdt. Doch wat ga ik verder? De meest huiselijke bijzonderheid, een kleinigheid, voor den oppervlakkigen beschouwer nietsbeduidend, is vaak tot ware menschenkennis onwaardeerbaar, onmisbaar. Ik moet het staatsie-kleed zien afleggen om te weten of de man die mijne bewondering afdwingt, misschien slechts een kunstenaar is die zijn rol op het wereldtooneel met overleg en warmte vervult; ik heb niet genoeg aan het schitteren van het metaal, waarop alleen door de onbedriegelijkheid des huisselijken verkeers de stempel der echtheid kan worden gedrukt.

Ik durf mij vleijen dat ik, aldus voortredenerende, voor menigen brief, die met de uiterste vertrouwelijkheid gesteld is, Uwe toestemming zou erlangen. En toch mag ik mij niet paaijen met een ijdel overleg, als of er, wanneer door U van den strengen regel een weinig en schoorvoetend afgeweken wordt, verder tusschen Uwe zienswijs en de mijne, of geen, of een zeer gering verschil overig was. Mij dunkt dat het onderscheid ook aldus veelbeteekenend is en voornamelijk twee punten betreft. Ik vraag naar hetgeen, goed of kwaad, voor de historie van gewigt is; Gij eischt weglating van hetgeen of aan den briefschrijver, of aan anderen tot oneer verstrekt. Ik wil letterlijke uitgave der stukken; Gij rekent dat openbaarmaking der uitkomsten van het onderzoek boven de altijd eenigzins ongepaste openbaarmaking der brieven zelve wenschelijk is.

Bezien wij eenigzins nader het eerste verschilpunt. — Uwe censuur, minzaam en beleefd, snijdt af al wat voor

iemands eer en goeden naam, voor den glans zijner deugden of de onbesprokenheid van zijn karakter schadelijk zou kunnen zijn. Is men tot zoodanige schifting gehouden of ten minste bevoegd? Ter naauwkeurige beantwoording dezer vraag is het niet ondienstig haar uit een tweeledig oogpunt te beschouwen; naarmate de slotsom eener onbeperkte openbaarmaking van goed en kwaad voor sommigen *nadeelig*, doch ook voor anderen *gunstig* uitvallen zou.

Voorzeker zij aan wier naam enkel schade of althans geen genoegzame schadevergoeding aangebragt wordt, zouden, het mag veilig ondersteld worden, de uitgave der bewijsstukken, ware het in hun vermogen geweest, belet hebben. Het regt van eigendom der gevoelens, indien dit aan iemand aannemelijk schijnt, en de vermoedelijke wil van de erflaters hebben hier groote kracht. Desniettemin vraag ik: legt de overtuiging omtrent onwil in elk geval de verpligting van gehoorzaamheid op? Stel eens dat aan de pen van een booswicht in een brief woorden waren ontvloeid, uit welke een zijner misdaden bleek die aan een onschuldige werd te laste gelegd; zou hij bevoegd wezen geheimhouding als een onvoorwaardelijk regt te eischen, en zou, indien hij reeds overleden ware, de brief niet in het geding en de onschuldige, uit eerbied voor een dergelijk vermeend regt van den schuldige, ter dood worden gebragt? Zoo zijn er dan toch redenen waarom, tegen wil en dank des Schrijvers, het geschrevene mag en moet openbaar worden gemaakt. Het beginsel erkend zijnde, is de vraag slechts, en ook hier moet zij weder in elk bijzonder geval met een geest des onderscheids beslist worden, tot hoe ver men in de toepassing behoort te gaan. Zou ik een brief bij v. van Willem I, waaruit bleek dat Brederode kort voor zijn dood tot meer bedachtzaamheid

en ernst gekomen, met berouw over zijne dwaasheden, eene treffelijke belijdenis van Vaderlandsche en Christelijke gezindheid afgelegd had, ter zijde moeten leggen omdat daarmede bijzonderheden of uitdrukkingen voor den schrijver minder vereerend, waren zamengevlochten? Of een brief van WILLEM III, waarin de doordrijving van het Eeuwig Edict, op onwedersprekelijke gronden, uit onbaatzuchtige liefde tot Nederland afgeleid werd, zou ook deze verborgen behooren te blijven, omdat de mededeeling met een blaam op de nagedachtenis van den Prins zou gepaard gaan? — Niet het regt enkel van den schrijver, ook het regt van anderen moet worden geëerbiedigd; ook deze hebben regt vrijspraak te eischen, zelfs wanneer die enkel met veroordeeling van den briefschrijver mogelijk is. En al zou er op dit hun regt niet gelet worden, openbaarmaking wordt, ook zonder persoonlijk regt of belang, reeds in het belang enkel der historie geëischt. Hier baat geen uitvlugt. Ik behoef aan U voorwaar niet te zeggen dat in de lijfstraffelijke regtspleging de eerbiedwaardige handhavers der regten van allen en ook der regten van de Maatschappij door geen beroep op zedewet en op kieschheid, en op het confidentiële der meest geheime brieven en stukken, en op de heiligheid van het eigendomsregt der gevoelens, en op de billijkheid om daarin vooraf nog wijziging te kunnen brengen, tot verzuim eener pligtmatige bekendmaking van al wat ter toelichting van het geding bevorderlijk is, zouden worden overgehaald. Wij evenmin, wanneer door het nageslacht de vierschaar wordt gespannen. Ook voor dat Gerigt zullen wij geen bevoegdheid erkennen om, door terughouding en verduistering van stukken, de ontmaskering der ondeugd en de regtvaardiging der belasterde onschuld te beletten.

Weinig aandrang zal ik noodig hebben ter overtuiging

dat het nadeelige niet verzwegen mag worden, waar over 't algemeen de nagedachtenis wint. Gij zelf zoudt U, wij hebben het gezien, tegen de uitgave van vereerende stukken niet ernstig, niet onverbiddelijk, althans niet zonder uitzigt voor ons op vergeving voor het *fait accompli*, willen verzetten. Maar zou dan gedienstige keus plaats moeten hebben, om al wat laakt te verbergen en al wat prijst naar de drukpers te zenden? Ik sluit het oor voor ieder voorstel van dergelijken aard. Het keert mijne denkbeelden omtrent de pligten van den historie-onderzoeker om. Dat geven van een gedeelte is opzettelijke misvorming van het geheel; het is de personen in een licht plaatsen, waarvan ik weet dat dit het licht der waarheid niet is; het zou mij voorkomen al zeer na aan vervalsching der geschiedenis te grenzen. Liever dan die verantwoordelijkheid op mij te nemen, geef ik niets hoegenaamd uit.

Ik ben overtuigd dat ook door U dit niet kan bedoeld zijn: geen heimelijk achterhouden; maar een weglaten met de erkentenis dat men weggelaten heeft. Doch van dat oogenblik af wordt het doel niet meer bereikt. De lezer weigert zijn oordeel te vormen enkel naar hetgeen hij ontvangt; hij houdt zich nu verzekerd dat hetgeen hij ziet, dubbel door hetgeen hij niet ziet, opgewogen wordt; hij vermoedt nog veel meer dan met de wezenlijkheid overeenkomt; en Gij hebt, door Uwen held van allen blaam zuiver te willen houden, inderdaad aan zijn goeden naam een onberekenbaar nadeel berokkend. Waarom is het dat wij, bij het lezen van Cicero's brieven, ondanks de gebreken welke zij verraden, den voortreffelijken redenaar, ook om zijne bedoelingen en gezindheden, kunnen beminnen? omdat juist het aanzijn der feilen ons ten waarborge verstrekt, dat deze verzameling hem leert ken-

nen zoo als hij waarlijk geweest is. Waarom zijn de brieven van BILDERDIJK, niet enkel ter bekendmaking, maar tevens ter regtvaardiging van zijn veelzins miskend karakter, een onwaardeerbare schat? omdat overal blijkt dat mijne vrienden, gelijk zij in het Voorberigt verklaarden[1], geen oogmerk gehad hebben hem als een toonbeeld van menschelijke volkomenheid, als een ideaal onder de menschen, voor te stellen; dat zij, wat in hem te laken is, niet hebben willen prijzen of vergoelijken; maar alleen BILDERDIJK doen kennen, zoo als hij was, en dat zij daarom niet geschroomd hebben ook zoodanige brieven of gedeelten van brieven openbaar te maken, waarin hij zich in zijne menschelijke zwakheden, een zondaar onder zondaren, vertoont.

Evenzoo heb ik gedaan. Ik neem de vrijheid U bij v. op LODEWIJK VAN NASSAU te wijzen. Voorzeker, in zijn belang, zou ik van zijn briefwisselen met BREDERODE liever hebben gezwegen; vooral, vermits menigeen in deze schijnbare vertrouwelijkheid, natuurlijk gevolg van gelijkheid in stand, in betrekking en in verhouding tegenover het bewind, een blijk van overeenstemming ook in beginsels en zeden zou kunnen meenen te zien. Ligt had ik zijn naam en al wat hem aanduidde kunnen uitwisschen; ook de vrolijke en luchthartige zinsneden zijner eigene brieven, om uitsluitend op den ernst en de gemoedelijkheid der overige schrifturen te doen letten. Maar nu ik dit niet gedaan, nu ik niet enkel het lofwaardige, maar het merkwaardige medegedeeld heb, nu heeft men in de voorstelling, welke uit alle de verspreide trekken opgemaakt wordt, crediet; nu is er geen twijfeling aan de echtheid van het voortreffelijke beeld van den Ridderlijken held; omdat de na-

[1] Deel I, bl. VII.

denkende beschouwer, in het mengsel van onvolkomenheid, den mensch van gelijke beweging als wij, en tevens het merk der waarheidsliefde van den uitgever erkent.—En nu WILLEM I zelf. Geen zucht om hem te sparen, heeft mij tot briefweglating of briefzuivering verleid. Reeds bij de eerste bladzijden der Verzameling valt het den opmerkzamen in het oog. De Keizer is in strijd met de Protestanten in Duitschland geraakt; de Prins schrijft aan zijne Gemalin en wenscht dat der Protestanten zaak? neen, dat de Keizer overwinne. Doch er is meer. De Keizer telt onder zijne tegenstanders den Landgraaf van Hessen en met dezen heeft het Huis van Nassau een geding over het Graafschap Catzenellenbogen; en de Prins meldt, bij herhaling, dat hij den triumf des Keizers verlangt, « omdat ik anders »weinig hoop heb op onze zaak van Catzenellenbogen[1].» Ei lieve, waartoe, door zulk een onhandig openbaarmaken, een dubbele blaam, van ongodsdienstigheid en baatzucht, op hem geworpen! Waartoe zelfs uit eene andere Verzameling, gelijk Ge mij eenigermate verwijt, regels overgenomen, waarin de Prins aan den Keurvorst van Saxen, op luimige wijze berigt den beker op zijne gezondheid zoo dikwerf geledigd te hebben, dat hij zelf er schier ongesteld van is geworden.[2] Waartoe verder in zoo menigen brief....

[1] « J'espère que Dieu donnera Sa grâce à l'Empereur pour prospé»rer en ces affaires; car sans cela je vois mauvaise apparence de notre »affaire de Catzenellenbogen.» *A.* I. 4. — «J'espère que l'appointement »entre l'Empereur et le Duc MAURICE sera rompu, lequel nous serat »beaucoup plus provitable pour nostre cause de Catsenellenbogen; car »j'espère que l'Empereur aura souvenanse de nous aultres en cas qu'il »prospère. » *A.* I. 9.

[2] « E. L. F. Gn. gesundheit haben ich neben den andern Heren »so dicke und offt getruncken das ich mich letzlich schier auf E. L. F. »Gn. gesundheit eine schwachheit erweckt und geursacht haben sehn »musz. » *A.* I. 67. « Naar mijne bescheidene meening, was het mede-

doch ik reken het, bij openhartige belijdenis, van het feit, niet van de berispelijkheid, overbodig voort te gaan met aanwijzing der plaatsen die een onvoorwaardelijk en niet zeer naauwgezet lofredenaar, althans op de drukproef, voorzigtigheidshalve zou doorgehaald hebben. Ik beweer beter voor de eer van WILLEM I, door eene geheele dan door eene halve, door eene trouwhartige dan door eene angstvallige en ontrouwe mededeeling te hebben gezorgd. Aan wien zijn de verwijten en vermoedens tegen hem onbekend? dat hij, van den beginne af, op het bezit der Nederlanden gevlamd en zich, met de sluwheid eener veruitziende Staatkunde, van Godsdienstijver, als van een heiligen dekmantel, voor de onheilige oogmerken van eigenbelang en eergierigheid, bediend heeft. Lang is het bijkans onmogelijk geweest deze aantijging, met den glans van fijne menschenkennis omhuld, overtuigend te wederleggen. Geen beroep op openlijke daden of betuigingen, hoe krachtvol en treffend, was hier genoeg; want zij konden het middel zijn waarvan arglistige huichelarij zich bediend had: geen lofspraak van historieschrijvers; want deze was misschien aan de opgewondenheid der Nationale denkwijs ontleend: geen herinnering zelfs aan het aandoenlijke VADER WILLEM, waarin de liefde eener gansche bevolking zich lucht gaf; want, ik zeg niet de woeste kreet of ijdele galm van het schaterend gepeupel, maar zelfs de blijvende dankbaarheid der Volken kan het loon van baatzuchtig Staatsoverleg zijn. Doch waarom is nu het ontwortelen van den argwaan mogelijk geworden? waarom behoeft nu het ongerijmde van dergelijke onderstellingen niet meer te worden

»deelen van het aangehaalde gedeelte van 's Prinsen brief, dat door »den uitgever nog uit eene andere verzameling werd overgenomen, in »geenen deele voor de Geschiedenis noodzakelijk.» *V.* 41.

betoogd? waarom is het dat de verdenkingen, door de uitgave der *Archives*, voor elk die den voornamen inhoud gelezen en overdacht heeft, als weggevaagd zijn; zoodat hij die thans nog wagen zou WILLEM I een huichelaar of revolutionair te noemen, slechts den maatstaf zijner eigene, inderdaad deerniswaardige, onkunde en voorbarigheid ons dwaasselijk toereiken zou? Immers omdat zijne briefwisseling niet enkel de lichtzijde, maar het gansche gemoed voor onze beschouwing heeft opengelegd; zoodat wij de ontwikkeling opmerken van het karakter, den voortgang van denkbeelden en beginsels; den, onder veel strijd, toenemenden invloed van Godvrucht over eerzucht en eigenbelang: immers omdat wij nu eene autobiografie bezitten, eene levensbeschrijving die hij zelf, zonder het te willen of te weten, opgemaakt, en die een zijner dankbare vereerders, met verwijzing naar hetgeen onmiskenbare hartetaal en zielekreet was, volkomen geregtigd heeft te betuigen dat hij, «in de schatting van hen die zijne »geloofsgenooten zijn, eene uitstekende plaats in de rij »niet der Veldheeren en Staatslieden alleen, maar ook »der *geloofshelden* en *martelaren* bekleedt.»[1]

Hoe menig voorbeeld zou ik bij deze treffende voorbeelden kunnen voegen! Als ik dit naga en bedenk dat velen, vroeger miskend, in meer dan één opzigt, juist door volledige openbaarmaking, in hun goeden naam hersteld en gerehabiliteerd zijn, geloof ik inderdaad dat zij van het eigendomsregt, hun door U toegekend, al hadden zij gemeend het te bezitten, volgaarne afstand zouden hebben gedaan; dat bepaaldelijk een WILLEM I ernstig en dringend U verzocht zou hebben het niet te doen gelden; en dat, zoo hij ter zake van dit verschil tus-

[1] Zie mijne *Redevoering over* WILLEM I, *gelijk hij uit zijne briefwisseling nader gekend wordt*. bl. 26.

schen ons op één van beide vertoornd mogt kunnen zijn, niet ik zijn misnoegen te duchten zou hebben. En evenwel ook aan hen wier erkentelijkheid ik welligt verdiend heb, zou ik, gelijk thans aan U, zonder omwegen verklaren, dat ik niet alleen of inzonderheid om hunnentwille der waarheid hulde heb gedaan; maar dat ik, ofschoon verheugd, wanneer hun eer ten gevolge mijner oprégtheid opgeluisterd werd, aan het regt der nakomelingschap om zich uit niet officiële bescheiden te onderrigten, in de eerste en voornaamste plaats gedachtig ben geweest.

Nog een woord over het tweede verschilpunt. Mededeeling van den voor de geschiedenis gewigtigen inhoud der brieven, met terughouding der stukken zelve, zou door U wenschelijk en geoorloofd worden gekeurd. Ik daarentegen ben overtuigd dat hierdoor en nadeel gesticht en onregt zou worden gepleegd.

Gij wilt alleen den zakelijken inhoud, de kern, het kort begrip (*la quintessence*) der stukken. Zou die mededeeling extractsgewijze mogelijk zijn? De stukken waarvan hier spraak is, worden niet even ligt als hedendaagsche officiële stukken geanalyseerd. Tot regt verstand van hetgeen uit vroeger jaren en eeuwen ons ter hand gesteld wordt, is naauwkeurige bekendheid met de taal, de wetten, zeden en gebruiken, met de gansche geschiedenis van land en tijdperk waartoe het behoort, nuttig en onmisbaar. Dit geldt inzonderheid van brieven en van gemeenzame brieven bovenal. Een brief is niet, gelijk bijv. dit mijn schrijven aan U, een eenigzins uitgewerkt betoog, ingerigt om ook door het Algemeen te worden verstaan; maar een Opstel dat, dikwerf zonder overleg en in haast op het papier gebragt, naauwelijks een

opstel mag heeten ; eene doorgaans vertrouwelijke ontboezeming, welke, zelfs als ze met rijp beraad geschreven en niet met opzet voor derden onverstaanbaar is gemaakt, evenwel, uit den aard der zaak, omdat zij aan één persoon gerigt wordt, die er alleen den sleutel van bezit, veel kan behelzen dat voor een iegelijk, behalve hem, raadselachtig blijft : het is eene natuurlijkerwijs gebrekkige of gedeeltelijke mededeeling, die enkel doorde wetenschap van dengenen voor wien ze bestemd werd, volledigheid verkrijgt; waarin menigmaal juist het belangrijkste door een wenk, een toespeling, een woord, een half woord, of de dubbelzinnigheid eenes woords, ik zeg niet uitgedrukt, maar aangeduid wordt ; een opstel, om kort te gaan, voor welks uitlegging, bijna had ik ontcijfering kunnen zeggen, veel, voor niemand zonder moeite en voor weinigen zelfs op die wijze verkrijgbaar, vereischt wordt ; vertrouwelijkheid met de omstandigheden en den geest des tijds, met het karakter en de bedoelingen des schrijvers ; gevatheid om hetgeen zoo diep verholen ligt, te ontdekken ; om geene dier fijne allusiën en nuances te laten ontglippen, waarvan men dikwerf slechts ééne behoeft voorbij te zien om grove misslagen te begaan. En, ook na de meest zorgvuldige beschouwing, zal er menige duisterheid overig zijn, wier opheldering, of nimmer, of welligt eerst ten gevolge van latere ontdekking, door in verband brenging met nog onbekende stukken, mogelijk is. Nog heb ik niets van de verschillende oogpunten gezegd waaruit deze overblijfsels en gedenkteekenen der voorgeslachten bestudering eischen en verdienen ; niet enkel tot volledige bekendmaking van gebeurtenissen en personen, maar voor taal- en oudheidkennis ; voor de ontwikkeling van zeden en vooroordeelen en Godsdienstbegrippen ; voor den voortgang van wetenschappen en

kunsten; eigenlijk kan er geen vak van kennis worden genoemd, waarvoor het niet zeer mogelijk is dat zij onschatbare bijdragen bevatten. De opteekening van den voornamen historischen inhoud eener verzameling van gemeenzame brieven aan één persoon te gelasten komt mij voor als of men, bij het ontginnen van zeer uitgebreide mijnwerken, aan één arbeider opdroeg, het zuivere goud, vooral zonder iets te laten liggen, zamen te brengen. De meest kundige en arbeidzame onderzoeker is onvermogend tot een werk hetwelk de gemeenschappelijke en blijvende taak der geleerde wereld behoort te zijn. Ook dit nog: de historische inhoud is, zoodra men het gewigt der woorden erkent, in brieven althans, onafscheidelijk van den historischen stijl en vorm; en wij kunnen hier geen onbedriegelijke toets hebben om, met behoud van het kostbaar metaal, het nutteloos allooi ter zijde te stellen. Het is voorzeker de taak der wetenschap naar uitkomsten te streven; maar grondig onderzoek wordt op geen jammerlijker wijs dan door voorbarig jagen naar resultaten belemmerd; en hier zou die voorbarigheid verderfelijk zijn, vermits de gebrekkige of valsche resultaten, zonder mogelijkheid van behoorlijke toetsing, ter kennis van het Algemeen zouden worden gebragt. Een bron van onherstelbare dwalingen zou worden geopend; de waarheid zelfs zou, voor de onbevangen kritiek, die geen blind vertrouwen schenkt, geen zekerheid hebben, en door een algemeen beroep op bewijsstukken die slechts één of weinige bevoorregten gezien hebben, zou, in plaats van licht, nevel over het historieveld worden verspreid. Ik zou zoo gaarne, indien mijne stem eenig gezag hebben kon, aan menig geleerde, met ernst en bescheidenheid, toeroepen: Schenk ons de brieven: geen vertaling; er is zooveel dat niet kan worden vertaald; geen versnippering; ik moet

niet de zinsnede losgemaakt zien, maar in het verband en met elken lichtstraal die er op valt: geen betoog of redenering, waaraan de uitgave, met weglating van hetgeen tot des uitgevers beperkte doel overbodig is, dienstbaar wordt gemaakt; laat ons in het gebied der wetenschap met het redeneren wachten tot wij de gronden der redenering, door verzameling der echte stukken waaruit de feiten gekend worden, zullen gelegd hebben. — Wij kunnen en mogen evenmin voldaan zijn, zoolang men ons de brieven, de onvertaalde, de onbesnoeide, de historisch-belangrijke brieven niet geeft, als wanneer een letterkundige uit een onbekend Handschrift enkel wat een groot getal nieuwsgierige lezers bezorgt, wat schittert, wat prikkelt, het *voyante* en *piquante*, zou willen bekend maken; of als hij, na verloren geraakte gedichten van Virgilius, redevoeringen van Cicero, of boeken van Livius teruggevonden te hebben, een gedeelte slechts der gewigtige ontdekking, tot bijlagen voor *zijn* Overzigt der Latijnsche Poëzij, voor *zijne* beschouwingen over de redekunstige werken der Oudheid, of voor *zijne* beschrijving van den eersten Punischen oorlog, zou willen doen strekken. Ik althans heb gemeend geen zoo verheven persoonlijk standpunt te mogen kiezen; de brieven in het licht, den uitgever in de schaduw te moeten stellen. Niets zou mij belet hebben een eigen werk over de Geschiedenis, hetzij der Nederlanden, hetzij van het Huis van Oranje zamen te stellen, waarover, met behulp van het Huis-Archief, door inlassching of parafrazering van treffende zinsneden uit eene menigte van Handschriften, zonder groote moeite, een glans van nieuwheid en belangrijkheid had kunnen opgaan. Aldus ware ik van veler belangstelling verzekerd geweest; maar ik acht, door een meer nederigen, minder opzienbarenden en veel zwaarderen ar-

beid, aan den eisch der wetenschap gehoor te hebben verleend.

Doch dergelijke openbaarmaking enkel van resultaten is niet slechts gevaarlijk voor de wetenschap; zij kan naauwelijks als geoorloofd worden beschouwd. Het bevreemdt mij dat ze wordt verlangd door U, die het regt der briefschrijvers ter harte genomen hebt. Gij spreekt van een regt tot altoosdurende geheimhouding der brieven, tot wier bekendwording zij geen verlof hebben verleend. Zoodanig regt acht ik onregt; maar hierop hebben zij gewisselijk regt, dat uit het geschrevene niets meer en niets anders afgeleid worde, dan er in opgesloten ligt; dat de aard van gemeenzame brieven steeds in het oog gehouden en elke reden van verontschuldiging openbaar zij. En zie eens hoe ongunstig, ook in dit opzigt, Uw wensch van mijn verlangen verschilt. Volgens mij zal, zooveel mogelijk, ieder in zijne eigene zaak als getuige worden gehoord; volgens U zal dit getuigenis door een ander, die het, naar zijne opvatting, zamentrekt, worden overgebragt. Volgens mij zullen de brieven het voorwerp van een voortdurend onderzoek zijn; zoodat er steeds mogelijkheid blijft om aan te vullen en te verbeteren wat in het eerst of vergeten, of onjuist, onvolledig, onbillijk voorgesteld is: volgens U daarentegen zal de procedure door de uitspraak van één persoon afgedaan zijn: de geleerde wereld met het dispositief, niet met de consideranten, althans niet met de bescheiden waarop zij steunen, bekend worden gemaakt: revisie zal niet mogelijk wezen; er zal geen middel zijn om de menigvuldige dwalingen te herstellen, waarin de groot-regter of algemeen-rapporteur, ondanks ijver en goede trouw, wegens zijne feilbaarheid zal kunnen, wegens de uitgebreidheid zijner taak,

dikwerf zal moeten vallen. Volgens mij wordt aanklagt en verdediging geplaatst in het volle licht; volgens U wordt, door achterhouding der stukken, inderdaad eene soort van geheime regtspleging en Inquisitie tegen de dooden gerigt. Beklagenswaardige briefschrijver! zijne vereerders zullen, bij dergelijke bestrijding, wapenloos zijn. Het voorbeeld is bij de hand. Waarom viel het U ligt de wederlegging van mijn gevoelen aangaande Brederode te beproeven? waarom hebt Ge elke ontschuldiging uit den aard der Correspondentie, of ook uit den inhoud zelven der brieven kunnen doen gelden? omdat ik ze openbaar gemaakt heb. Zoo ik dit niet gedaan had; zoo ik mij, naar Uwen regel, bij de opteekening der slotsom van mijne bevinding had bepaald; zoo ik enkel verklaard had dat Brederode, blijkens eigenhandige brieven, wegens loszinnigheid en dronkenschap, verachtelijk was, dan zou ik, door deze onbewezene beschuldiging, een blaam op hem gelegd hebben, waartegen, om den niet ligt uitwischbaren indruk eener verwijzing naar onzigtbare authentieke bescheiden, wederspraak onmogelijk geweest ware en een protest Uwerzijds weinig zou hebben gebaat. — Verre van mij een palliatief, erger in elk geval dan het vermeende kwaad, bij de hand te willen nemen. Ik zou het hoogstbedenkelijk achten den goeden naam der voorgeslachten van de naauwgezetheid en scherpzinnigheid van één lezer te doen afhangen. Ik althans zou, bij de gedachte aan den omvang der taak en aan de geringheid der menschelijke krachten, mij met dergelijke verantwoordelijkheid geenszins belast hebben. Neen, de zaak der Vaderen, de zaak van waarheid en regt moet in het openbaar, met volledige kennisneming van wederzijde, worden bepleit. Ik ben overtuigd dat de halve publiciteit welke Gij verlangt, schroomelijke nadeelen te

weeg brengen zou, die enkel door de geheele publiciteit welke Gij vreest, kunnen worden gekeerd.

Aldus heeft een lange omweg ons tot het allereerste beginsel der Geschiedenis gebragt; tot de Grondwet dezer studiën, welke in het ééne woord *volledige waarheid* uitgedrukt wordt. Uit deze Grondwet moet elke wet en regel der historie-beschouwing afgeleid zijn; en, zoo er op de toepassing dezer wetten, gelijk van elke wet, uitzonderingen kunnen bestaan, zij mogen nooit van zoodanigen aard wezen dat de regel ter zijde gesteld, veel min dat het beginsel in zijn onwrikbaarheid en heiligheid worde miskend.

Dit is mij, bij de bewerking der *Archives*, telkens duidelijker geworden; en gelijk ik mijne inzigten daaromtrent, van den beginne af, niet verbloemd had, zoo heb ik telkens de gelegenheid aangegrepen om de pligt der waarheidsliefde en mijn vast besluit om getrouw daaraan te zijn, met nadruk op den voorgrond te stellen.

Reeds bij de Opdragt. — Een beambte te gelasten, in het belang van een Vorstengeslacht, rond te zoeken naar hetgeen den luister der Voorzaten verhoogt, indien dit Archief-ontsluiten mag worden genoemd, dan is er geene Dynastie welke niet veilig haar historische schatkamer openen zou; maar grootendeels geheime bescheiden, zonder voorbehoud, ter openbaarmaking in het belang der wetenschap, aan een zoodanigen onder haar beoefenaars te vertrouwen, in wien men geen reden heeft om, bij onafhankelijkheid van stand en betrekking, afhankelijkheid van karakter te verwachten; hem tot vrijmoedigheid, die zeer wel met het meest naauwgezet gevoel van kieschheid jegens levenden en dooden vereenigbaar is, maar toch tot vrijmoedigheid, in den ruimsten historischen zin, te

magtigen en bijkans te verpligten; zich aldus, zonder schroom, aan de kansen van een geheel onpartijdig onderzoek te onderwerpen; dit kan alleen een Geslacht hetwelk overtuigd is dat de hooge verdienstelijkheid der Vaderen, voor den onbevangen aanschouwer, hunne feilen en gebreken meer dan overschaduwen zal; dit kan alleen een Vorst die zijn Huis hoog genoeg waardeert om valschen tooi noodeloos en geen anderen roem dan welken het door wezenlijke verdiensten verworven heeft begeerlijk te willen achten. Ziedaar wat ik bedoeld en ondubbelzinnig uitgedrukt heb, door aan den ingang der Verzameling de woorden te plaatsen: « de weldaad die U. M. aan »het Vaderland en aan de wetenschap bewijst, is tevens »eene hulde aan de nagedachtenis uwer Vaderen: het »Huis van Oranje-Nassau kan vrijelijk zijn Archief ont»sluiten, en even hierdoor den hoogen rang regtvaardi»gen welken het zoo langen tijd heeft bekleed.»[1]

Later in de Voorrede van het vijfde Deel. — «Onwaardig »zich met historische studiën bezig te houden, is elk die »niet, als getuige voor de regtbank der nakomelingschap, »van harte de woorden beaamt: *de waarheid, niets dan »de waarheid, de waarheid geheel.* Zonder volledige waar»heid gaat de historie te niet. Voor een hiermede niet over»eenkomenden eisch terug te deinzen, zou miskenning zijn »van hetgeen, door geweten en goede trouw, als de eerste »onzer pligten, voorgeschreven wordt; verlaging eener »edele taak tot ijdele vertooning; verraden zelfs van het »vertrouwen eenes Konings, die geen angstvallig be-

[1] «C'est un nouveau bienfait, Sire! que la Patrie et que les sciences »Vous doivent. C'est un hommage rendu à la mémoire de Vos Illustres »Ayeux: La Maison d'Orange-Nassau peut librement ouvrir ses archi»ves, et justifier par là même le haut rang qu'Elle a depuis longtemps »occupé.» *A.* I. Dédicace.

»werkte bloemlezing, maar een onpartijdige verzameling »van stukken verlangt, en mij belast heeft leeringen voor »de nakomelingschap te zoeken ; niet voor het graf zijner »Vaderen (overbodige zorg !) kransen te vlechten.»[1]

Eindelijk toen het eerste Deel herdrukt is: «Z. M. wil dat »niets hoegenaamd een ernstig onderzoek der waarheid in »den weg sta. Het is geenszins te doen, noch om bouwstof»fen ter vergoding van een Stamhuis, te groot dat het zich »van dergelijke kunstenarijen bediene, noch om justifica»toire bescheiden voor het een of ander stelsel, voor deze »of gene partij. Voorliefde en weêrzin behooren te wijken »voor de zucht om de drijfveeren en daden der voorgeslach»ten in het volle licht ter juiste waardering te brengen.»[2]

[1] «N'oublions pas qu'il est indigne de s'occuper des études histori»ques celui qui, témoin au tribunal de la postérité, ne répète pas du »coeur ces paroles ; LA VÉRITÉ, RIEN QUE LA VÉRITÉ, TOUTE LA VÉRITÉ. »Sans cette vérité COMPLÈTE, l'histoire périt, avec l'intérêt de ses récits, »avec la gravité de ses enseignements, avec la beauté et la gloire de ses »souvenirs. Vouloir que dans les hommes, auxquels la patrie et la pos»térité reconnoissantes ont, en les comparants à d'autres hommes, dé»cerné avec justice le titre de grand, on effaçe ou du moins on ne pro»duise pas au grand jour les preuves de leur humanité, c'est une »prétention dont la conscience et la bonne foi feroient, au besoin, »immédiatement justice. Reculer devant des exigences pareilles, seroit »méconnoitre la première de nos obligations, celle à qui toutes les »autres aboutissent; rabaisser une noble tâche à un abject charlatanisme; »trahir, il faut le dire, la confiance d'un Souverain qui veut, non pas »une Anthologie péniblement élaborée, mais une Collection impartiale de documents; et qui nous a chargés d'extraire de ses Archives des »enseignements pour la postérité, et non pas (soin superflu !)de tresser »des couronnes pour le tombeau de ses Ayeux.» *A.* V. Préf. LVI.

[2] « Sa Majesté a voulu que rien absolument, ne vint nuire à une in»vestigation sérieuse de la vérité. Il ne s'agit, ni de rassembler des maté»riaux pour l'apothéose d'une Dynastie, trop illustre pour avoir recours »à de tels moyens, ni de chercher des documents justificatifs de tel ou tel »parti, de telle ou telle doctrine. Dans le triage de la masse énorme de

Naar dien regel door de goedkeuring des Konings bekrachtigd, naar dezen Koninklijken regel ben ik te werk gegaan. Hetgeen ik gedaan heb is weinig bij hetgeen te doen valt. Onzeker is het of en, zoo ja, tot hoeverre ik den arbeid zal kunnen voortzetten. Doch het is mijn hartelijke wensch dat die arbeid, na mijn verscheiden, niet worde gestaakt. Vele bouwstoffen zijn, wat de bijeenbrenging van het meest belangrijke betreft, nagenoeg gereed. Deze vrucht van een opsporen en zwoegen, waarvan alleen zij die zich met soortgelijke navorsching bezig gehouden hebben, den omvang kunnen beseffen, verlang ik, met vertrouwen op de onbekrompene denkwijs van toekomstige Vorsten, aan Oranje en Nederland te mogen achterlaten, als bewijs dat ik, naar vermogen, voor de ware belangen van beide (blijkens deze reeks van stukken, zegenrijk vereenigd of rampzalig van elkander gescheurd) noch onverschillig, noch werkeloos geweest ben. Ik verheug mij bij voorraad, wanneer ik mij den invloed vertegenwoordig dezer talrijke bijdragen om gebeurtenissen en personen naar waarde te schatten ; om regt te doen wedervaren, zooveel mogelijk, aan allen ; om het beeld van Staatslieden en helden, niet naar lastertaal en overdrijving, maar volgens den indruk van eigen aanschouwing te kunnen ontwerpen ; om de bewerking eener Historie van het Vaderland voor te bereiden, waarin regt en waarheid boven partijzucht zullen staan en, bij het zien der onvolkomenheid van allen, de eer aan God alleen, die de zijnen sterkt en zegent, zal worden

»papiers qu'il a fallu analyser ou parcourir, les prédilections et les anti»pathies doivent disparoître devant le désir de faire connoître, sans arrière»re-pensée, tout ce qui met au grand jour, en face du tribunal de la pos»térité les mobiles et les actions des générations passées.» *A.* I. Pr. XIII.

gebragt.[1] — Deze hoop wordt bedriegelijk overleg, zoo immer aan Uwe meening en aan Uwe aanklagt waarde gehecht wordt. Indien de openbaarmaking van brieven, zelfs die vóór nu bijkans 300 jaren geschreven zijn, onbescheidenheid is; indien de Koning onregt begaan heeft door ze mij te verzoeken of te vergunnen; of, opdat ik niet eens van Uwe algemeene afkeuring der uitgave van brieven gewag make, indien ik waarlijk gefaald heb door brieven in het licht te zenden waarin geheimen, maar geheimen der zestiende eeuw, geheimen wier geheimhouding slechts op dat oogenblik en om toen levende personen niet in gevaar te brengen, van belang was; indien ik afkeuring verdien voornamelijk wegens zinsneden wier inhoud, hoewel voor den Schrijver niet vereerend, slechts de uitdrukking is in geschrift van hetgeen dagelijks in zijn omgang uitgedrukt werd; indien het onkiesch en schandelijk is in de Verzameling op te nemen wat zelfs in de zestiende eeuw, uit den aard der zaak, niet verborgen heeft kunnen zijn; indien de vrije mededeeling uit het Koninklijk Archief door zoo verregaande schroomvalligheid moet worden beperkt, dan voorzie ik dat weldra iedere Brief die eenig wezenlijk belang heeft, in de categorie van verboden waar zal moeten vallen; dan zal het beter zijn kamer en kasten te sluiten; dan kunnen de kosten voor een brandvrij gebouw, althans voor deze onbruikbare stukken, zeer geschiktelijk, ten behoe-

[1] « Il est temps d'ailleurs de rendre à l'histoire la dignité que »l'Évangile lui assigne. Alors ce n'est plus en premier lieu les hommes »qu'on y cherche; c'est Dieu agissant par les hommes. Alors on admire »leurs qualités, mais sans nier les défauts; surtout sans déifier la cré»ature, au lieu d'adorer le Créateur. Alors on se rappelle que l'Eternel »choisit ses instruments, les prépare, les dirige, leur communique sa »force; qu'au flambeau de la vérité Lui seul est grand, et que Sa grandeur »se manifeste dan notre foiblesse et dans notre néant. » *A.* V. Pr. LXI.

ve welligt onzer kostbare officiële bescheiden, Ministeriële Rescripten en Circulaires, worden gespaard.

Ik vraag ook hier, met ernst, nadere overweging en openlijke herziening van uw vonnis. Veroorloof mij openhartig te zijn. Ik doe het en met aandrang; maar niet omdat ik waarlijk voor de algemeenwording uwer denkbeelden in dit opzigt, beducht ben. De reden van mijn dringend aanzoek is dat het mij, en voorzeker velen met mij, zou grieven, wanneer door U, wiens naam in den kring der geleerdheid met eere genoemd wordt, een gevoelen niet teruggenomen wierd waardoor, met het welbegrepen belang en het wezenlijk regt der afgestorvenen, het dierbaarste belang en het heiligste regt der wetenschap aangerand wordt.

De laatste vraag blijft nog over; heb ik getracht de misdaden te vergoelijken van GRANVELLE, van FILIPS II, en van ALVA?

Ik word door U aangeduid als degene «die de Staats»listen in eenen GRANVELLE, de overheersching des gewe»tens in eenen FILIPS trachtte te vergoelijken, die de bloed»vlekken zelfs in eenen ALVA en zijnen Raad poogde uit »te wisschen.»[1]

Deze woorden, gewis tegen Uwe bedoeling, maar deze woorden, gelijk ze daar staan, zijn bitter.

Gaarne zou ik ze aanmerken als Uwer penne ontslipt en reeds bij voorraad teruggenomen, als waren zij niet geschreven; maar iedereen gevoelt dat, indien ik eene zoo

[1] *V.* 153.

stellige en bepaalde aanklagt in de onderstaande algemeene Uwer waardige betuiging[1] wilde omvatten, dit allezins den schijn eener uitvlugt, zoo niet eener stilzwijgende schuldbekentenis zou hebben. En met deze schuldbekentenis zou het staken van allen historischen arbeid gepaard moeten gaan. Wat zal die arbeid kunnen baten, zoo ik geen vertrouwen verdien! en hoe zou ik mij dat vertrouwen niet hebben onwaardig gemaakt, indien ik, door vooroordeel en partijzucht, mij heb laten verleiden om over gruwelen een sluijer te werpen; indien ik mij op het regtvaardigen of verontschuldigen van booswichten toegelegd heb!

Vergun mij, eer ik mij verdedig, te onderzoeken of hetgeen waarvan ik word beschuldigd, of vergoelijken welligt eenigermate aan U zelven zou kunnen worden te laste gelegd.

Vergoelijken is het, wanneer men in dengenen wiens verdediging men op zich genomen heeft, goed heet wat men in een ander kwaad zou hebben genoemd. Zoudt Gij het niet een schandelijk misbruik van overmagt heeten, wanneer iemand een zijner onderhoorigen met bedreiging des doods tot het doen van een eed, onder aanroeping van Gods heiligen naam, zou willen dwingen? Welnu! wat is uw oordeel, zoo dit door BREDERODE verrigt wordt? Gij houdt het voor blijkbaren laster dat hij den degen tegen een vaandrager zou getrokken hebben, omdat deze weigerde den eed op het Verbond af te leggen. Het zij zoo; ik wil hem niet bezwaren, waar geen genoeg-

[1] «Mogt mijner penne, hier of daar, iets ontslipt zijn, hetwelk den »schijn van onbescheidenheid zou kunnen hebben, dan verklaar ik het»zelve, als tegen mijne bedoeling ter nedergesteld, en neem het terug, »als ware het niet geschreven.» *V.* x.

zaam bewijs is; doch ik kan het niet anders dan vergoelijking noemen, wanneer Gij er bijvoegt: « Indien dit ge»beurd ware, wat zou dit tegen hem, en wat anders »bewijzen dan dat hij, steeds vurig en oploopend van »aard, niet altijd zijne driften in bedwang had — dat ook »hij een mensch was.»[1] — Zoudt Ge, wanneer een pleitbezorger, ten aanzien van soortgelijke wandaad, eene verontschuldiging van dien aard wilde doen gelden, niet zelf van oordeel zijn dat dit eene wat al te ver gedrevene vergoelijking was!

Eene poging ter vergoelijking is het ook, als men, bij het breed uitmeten van gunstige getuigenissen, de ongunstige voorbijgaat. Ook dit is in Uwe Verdediging geschied. Een der meest belangrijke berigten bleef onvermeld. Het berigt van een tijdgenoot. Naar Uw oordeel, moeten die Schrijvers het meest bij ons wegen, welke op den kortsten afstand van het gebeurde hebben geleefd; « omdat zij, ter waardering van personen en zaken, betere »narigten dan wij konden erlangen.»[2] Ik beaam dit niet ten volle; niet ten aanzien der feiten, vermits een gelijktijdig Schrijver dikwerf door een nevel van valsche geruchten en voorstellingen omringd wordt; vooral niet ten aanzien der oordeelvelling, vermits juist de zoodanige zich bezwaarlijk aan vooroordeelen en partijdrift ontwringt. Daarbij kan, na eeuwen, bekend worden wat zelfs aan gelijktijdige Schrijvers onbekend was. Vijftig jaren na BREDERODE's overlijden was het moeijelijker dan nu zijn naroem voor flikkerglans te erkennen, en zeer weinigen die in de nabijheid van WILLEM I hebben geleefd, waren in de gelegenheid even duidelijk als wij de eigenschappen van zijn karakter en de roersels zijner daden te aanschouwen. Doch hoe dit in het alge-

[1] *V.* 123. [2] *V.* 234.

meen zij, Uwe aanmerking geldt volkomen voor het berigt dat ik bedoel: somtijds kan een woord van den tijdgenoot meer dan alle redeneringen afdoen; wanneer hij van nabij met de zaak bekend geweest is; geen reden gehad heeft om iets te verbloemen of te verzinnen; en zijn getuigenis, als eene onwillekeurige ontboezeming ter neêrgesteld heeft. Zoodanig is het getuigenis waarvan Gij geen gewag gemaakt hebt. Ik had het evenwel geplaatst tusschen de overige aanhalingen, waarvan niet ééne Uwe aandacht en tegenspraak is ontgaan.[1] Het getuigenis van MONTIGNY, dien HOOFT een der wijste en bekwaamste Heeren in Nederland genoemd heeft; een man die het gedrag en de levenswijze van BREDERODE jaren achtereen bijgewoond had en voorzeker hem niet streng veroordeeld zou hebben, indien zijne zeden, hoe berispelijk, aan de zeden van den grootendeels bedorven Nederlandschen Adel gelijk waren geweest. Wat dunkt U! indien ik, als of de zaak twijfelachtig ware, ons verschil aan de uitspraak van een derde had gemeend te mogen onderwerpen, zouden we ons niet, zoo wij hem hadden kunnen raadplegen, beide volgaarne tot MONTIGNY, als tot een bevoegden scheidsman, hebben gewend? Welnu, zijn uitspraak is er, geschreven aan den Graaf VAN HORNES, toen BREDERODE naar *Emden* gevlucht was, in een blijkbaar zeer gemeenzamen en vertrouwelijken, en niet door mij openbaar gemaakten, brief. «Ziedaar wat »het is slechten raad te volgen! Herinner u of ik profeet »geweest ben. Het spijt mij voor hem en meer om zijne »echtgenoote die eene deugdzame vrouw is; maar,» gelief op de tegenstelling te letten, «voorzeker wat hem »betreft, heb ik steeds een slecht einde gevreesd;» en waarom? dewijl er bij hem meer vaderlandsliefde en goede

[1] *A.* I. 177*.

wil dan schranderheid en bedaard overleg was? neen, «wegens het leven dat hij gewoon was te leiden.»[1] Van zulk een leven, en hier kan niet anders dan aan zijn bijzonder leven worden gedacht, moest wel, schrijft MONTIGNY, het einde jammerlijk zijn. Ik mag, dunkt mij, beweren dat het weglaten van een getuigenis, hetwelk alleen genoegzaam is om Uwe gansche verdediging van BREDERODE ter neder te werpen, naar vergoelijking gelijkt.

En toch zou ik U zelfs voor deze weglating, hoewel ik ze stellig afkeur, niet hard willen vallen; vooral niet nadat ik Uw Voorberigt las.[2] Ik begrijp dat te *Vianen*, in de oude Stad der BREDERODES geboren en opgevoed, menigwerf door een in 's Lands Geschiedenis bedreven Vader, onder het voeren van belangwekkende gesprekken, bij de overblijfselen van den alouden burg *Batestein* geleid, aan de verheerlijking van het Stamhuis en den persoon van BREDERODE van kindsbeen gewend, ook op de Hooge School door een onderwerp van Academisch Proefschrift telkens bij den roem der Heeren VAN BREDERODE bepaald, het U, ook bij de meeste zucht naar waarheid, onaangenaam was het beeld te zien vallen van dien veelgeprezen, naar Uw inzien, nog niet volprezen Graaf HENDRICK, die in de broederschap der vrijheidszonen van alle landen en tijden, als een der verdienstelijke leden, opgenomen was; dat het U pijnlijk heeft moeten wezen getuige der gedaantewisseling van den lievelingsheld uwer jeugd

[1] «Le Baron DE MONTIGNY écrivit au Comte DE HORNES: Et dit-on »que le S^r DE BREDERODE est allé avec sa femme vers *Breme* ou *Ham*»*bourg*. Voila que c'est de suivre mauvais conseil! Souvenez vous si »j'ay été profète. Il m'en desplait pour luy et plus pour madame sa fem»me, qui est une vertueuse dame; mais certes de lui j'ay toujours douté »d'ugne mauvaise fin, pour la vye qu'il menoit.» WILLEMS *Mengel.* n.° 5. p. 331.» *A.* III. 61.

[2] *V.* Voorb. VII—IX.

en mannelijke jaren te zijn; dat het U, gelijk Gij erkent, in Uwen ouderdom bijkans onmogelijk geweest is U, zelfs bij het ontwerpen en ontwikkelen van de gronden der Verdediging, geheel te ontrukken aan de indrukken Uwer vroegste dagen en van de meeningen welke men U toen ingeprent heeft.[1] Ik wensch ook geenszins verder naar den invloed dezer vooringenomenheid te zoeken; en zoo ik mij veroorloofd heb op een en ander blijk zelfs van Uwe feilbaarheid in dit opzigt te wijzen, het is bovenal geweest om in het voorbeeld dezer afwijking, wanneer ook mij, bij den meest ernstigen wensch om steeds en volkomen onpartijdig te wezen, iets soortgelijks mogt gebeurd zijn, eene soort van schuilplaats te kunnen hebben. Intusschen ben ik er ver af voor hetgeen mij door U te laste gelegd is verontschuldiging te verzoeken. Mijne schuld zou, ik gevoel het, met de uwe in geenen deele gelijk staan. Gij hebt het zinken eener glorie, die reeds drie eeuwen verduurd had, willen verhoeden; een wangedrag in de schaduw gesteld, hetwelk, hoe verachtelijk, evenwel niet zeldzaam of ongehoord was; de onjuistheid uwer voordragt bepaalt zich tot één persoon, aan wiens nagedachtenis Gij bij voorkeur en natuurlijkerwijze gehecht waart; en veel is U onbekend gebleven dat waarschijnlijk grooten invloed ter wijziging van Uw oordeel zou gehad hebben. Mij daarentegen heeft de geheele schat der Koninklijke Archieven ten dienste gestaan; de jaren waarin FILIPS, GRANVELLE, en ALVA hebben geleefd, behooren tot de zoodanige in wier onderzoek ik, om de menigte der stukken, gedwongen ben geweest mij te verdiepen; wel verre van door algemeenheid van gunstige

[1] «Dat ik veelal onder de indrukken mijner vroegste dagen en van »de meeningen mij toen ingeprent, de gronden der Verdediging ont»wierp, en dikwerf met warmte ontwikkelde, erken ik gaarne.» *V.* IX.

beoordeelingen te worden bedwelmd, heb ik veeleer het oor voor den verontwaardigingskreet van de meesten althans mijner landgenooten moeten sluiten; en waartoe? om, zoo Uw vermoeden gegrond is, om mij tot verdediger op te werpen van hen, wier naam niet dan met afgrijzen genoemd wordt; om gruwelen te verschoonen wier aandenken nog heden ten dage huiveren doet; om aan veinzerij, en aan gewetensdwang, en aan bloeddorst de afzigtelijkheid te ontnemen, welke aan de nakomelingschap tot een waarborg tegen de vernieuwing van de misdaden der voorgeslachten strekt. Ik weet dat mij deze beschuldiging meermalen in tijdschriften en ook wel in lijvige boekdeelen gedaan is; en ik weet ook dat ik ze, met de innige bewustheid mijner goede trouw, gelijk ze verdiende, veracht heb; maar, wanneer een man voor wien ik, met geheel Nederland, achting gevoel, die niet ten oogmerk kan gehad hebben mij te grieven, een man wiens uitspraak, en billijkerwijze, gezag heeft; wanneer hij, niet in een vlugtig daarheen geworpen couranten-artikel, maar in een werk, met de bedaardheid die voor omslagtige nasporingen vereischt wordt, zamengesteld, zich verpligt acht deze beschuldiging te vernieuwen; dan is het hoog tijd ten minste eenmaal, en met warmte, de pen ter verdediging op te vatten. Er zijn verwijten waarbij, naar gelang van hem die ze doet, het spreken overbodig, of wel het zwijgen, en zelfs het koel blijven, verachtelijk is.

Laat mij beginnen met de algemeene opmerkingen te doen kennen die ik gemeend heb, bij de beoordeeling onzer verdrukkers, in verband met de gesteldheid en den geest hunner eeuw, zorgvuldig in het oog te moeten houden.

Vooreerst heb ik niet vergeten dat het tijdperk waar-

omtrent ik van overdrijving verdacht word, doorgaans hier te lande met overdrijving in tegenovergestelden zin bewerkt is. De Schrijvers, welke voor het gros der naschrijvers ten vraagbaak geweest zijn, hebben onder den indruk der voorstellingen en berigten van ééne der strijdende partijen geleefd. Om onpartijdig te schrijven, hadden zij eene onbevangenheid des gemoeds en scherpheid van oordeel moeten bezitten, welke de mate der menschelijke zwakheid zeer ver overtreft. Er was geen kalme beschouwing denkbaar van personen, op wier bevel men kort te voren het land te vuur en te zwaard verwoest had. Was het dan geen pligt telkens mij te binnen te brengen dat zij, hoe opregt en geloofwaardig, evenwel met omzigtigheid moeten worden gebruikt! het was immers te voorzien, het kon met zekerheid worden voorspeld dat een naauwgezet onderzoek thans, bij het zwijgen der hartstogten en met de hulp van nieuwere bronnen, al wierd de goede trouw der berigtgevers erkend, niet in allen deele de juistheid der berigten bevestigen en de kleuren der schildering regtvaardigen zou. Of moet wellig het oordeel ook nu door de driften der voorgeslachten worden bestuurd; meenen wij dat hetgeen in hen, om het versche van hetgeen zij gedeeltelijk zelven hadden ondergaan, verschoonlijk en onvermijdelijk was, ook in ons, op zoo verren afstand, te verontschuldigen is; en mag de poging om in geschriften wier inhoud met de zuivere waarheid niet overeenkomstig heeft kunnen zijn, waarheid van onwaarheid te scheiden, als eene poging tot vergoelijken van misdaden ten toon worden gesteld?

Voorts heb ik mij met opzet telkens herinnerd dat veel van hetgeen wij met verontwaardiging misprijzen, minder uit persoonlijk karakter dan uit heerschende denkbeelden en beginsels moet worden verklaard. Even onbil-

lijk zou het wezen het ketterdooden, naar de leer en het bevel eener uit haren aard onverdraagzame Kerk, bepaaldelijk aan FILIPS II te wijten, als de gruwelen der Fransche omwenteling, die zich uit eene valsche wijsbegeerte hebben ontwikkeld, enkel te willen afleiden uit de boosaardigheid van hen die aan het hoofd der revolutionaire moordenarijen hebben gestaan.

Ik heb bovendien gemeend, bij de onregtvaardigheid der geloofsvervolging, niet geheel voorbij te mogen zien dat er voor FILIPS en de zijnen, in andere opzigten, regtmatige grond tot wantrouwen en misnoegen was. Niet BREDERODE alleen was in Nederland woelziek. In de houding en plannen van den Adel, in de aanmatigingen der Steden, in de openbaarwording van dweepzucht en geestdrijverij getuigde niet alles evenzeer van pligtmatige ondergeschiktheid en belangeloozen Vaderlandschen zin. Veel was er waardoor Staat en Kerk, niet gezuiverd, maar ten onderste boven kon worden gekeerd. Ontkennen dat de argwaan van FILIPS hierdoor met reden gaande gemaakt, dat hij somwijlen door verregaande buitensporigheden in het harnas gejaagd is[1], zou evenzeer partijdig-

[1] «L'agitation intérieure succédant, comme d'ordinaire, aux agitati»ons des batailles; le désordre des finances épuisées par les nécessités »de la lutte; les exigences des Communes dans un pays où elles avoient »fait valoir jadis des prétentions démésurées; les embarras d'une No»blesse nombreuse qui, subitement privée des distractions et des béné»fices que lui offroit la carrière des armes, ne pouvoit-être satisfaite, »parcequ'elle ne mettoit des bornes, ni à l'arrogance de ses desseins, »ni à l'orgueil de ses souvenirs; les préventions nationales contre un »Souverain né hors du pays et appartenant à un peuple objet de jalou»sie et de haine; enfin, plus que tout le reste, des opinions religieuses, »tendant, selon l'opinion de leurs adversaires, à faire crouler l'édifice »social, c'étoit assez sans doute pour faire naître de grandes difficultés.» *A.* I. XXVI.

heid verraden als niet te willen inzien hoe de dolzinnigheid der mannen van 1793 voor een gedeelte uit het aandenken aan de misbruiken van Vorstenwillekeur en Priesterdwang moet worden verklaard.

De overweging van dit een en ander is mij in het algemeen, zoo ik acht, ten behoedmiddel tegen onbillijke beoordeeling der tijden van den opstand tegen *Spanje* geweest. Maar wat heb ik nu eigenlijk verder, ten aanzien der bijzonderheden, verrigt? Zijn de resultaten die ik medegedeeld heb, ontstaan door dat ik, met kunstig overleg, onbetwistbare feiten naar eigendunkelijke redeneringen en willekeurige onbewezene opvattingen heb geplooid of verwrongen, of wel waren zij het eenvoudig en natuurlijk gevolg der historische bijdragen waarmeê ik de onwaarheid of onjuistheid der onderstellingen waarop vroeger oordeel zich beriep, aangetoond heb? Laat ons zien wat er plaats gehad heeft. De valschheid is gebleken van datgeen waaraan men tot dus ver geloof had gehecht; de onbedriegelijkheid van datgene wat men vroeger niet gekend had; de gebeurtenissen en daden zijn van gedaante grootelijks veranderd; de gronden van veroordeeling of vrijspraak in menig opzigt vervallen: kon de uitspraak dezelfde als bij een vroeger, thans gebrekkig en verkeerd bevonden, onderzoek zijn?

Nemen wij GRANVELLE. Ik heb getracht, volgens U, zijne Staatslisten te vergoelijken. Wees zoo goed mij een voorbeeld dezer vergoelijking te wijzen. Ik zal U inmiddels een blijk van het tegendeel doen opmerken. Bekend is de sluwheid waarmede, niet buiten weten van GRANVELLE, de Landgraaf van HESSEN, door verandering van één letter, om den tuin geleid en in den kerker gelokt werd; vermits hij, zeide men in naam des Keizers, niet van

eenige, maar slechts van *eeuwige* gevangenschap vrijgewaard was. Ik had mij ligt bij degenen kunnen voegen, die, gelijk von Raumer, hierin geen kwade trouw, enkel misverstand zien. Ik heb mij veeleer, in overeenstemming met den hoog door mij geachten von Rommel, beijverd een nog onuitgegeven stuk ten bewijze van den boozen toeleg te doen kennen;[1] en tevens de handelwijs met den naam bestempeld eener schandelijke bedriegerij.[2]

Evenwel ik heb mij niet ongunstig genoeg uitgelaten over den arglistigen man die Spaansch krijgsvolk ter beteugeling der landzaten gewild heeft; die de voorname oorzaak der oprigting van nieuwe Bisdommen geweest is; door wien de vernietiging der Privilegiën en de vestiging van der Spanjaarden overheersching in Nederland bedoeld, de onbarmhartigheid van een Alva bevorderd en toegejuicht werd. Maar hoe nu, indien al wat, in deze opeenstapeling van aanklagten, tegen hem ingebragt wordt, onjuist; indien het tegendeel waar, bewijsbaar, onwedersprekelijk is! Zoo is het. Granvelle moge een der ijverigste en bekwaamste voorstanders, zoowel van het bijgeloof van *Rome* als van het gezag des Vorsten, en in menig opzigt alles behalve naauwgezet en deugdzaam geweest zijn; het blijkt dat hij zich met ernst tegen het verblijf van Spaansche troepen gekant en hun verwijdering bewerkt heeft; dat de vermeerdering der Bisdommen buiten zijn weten vastgesteld is; dat hij geenszins een vriend van onbeperkt gezag was; dat hij, als Bourgondiër, een afkeer van de aanmatigingen en hooghartigheid der Castilianen gevoed heeft; dat hij jaren achtereen bekend stond als een der hoofden van de niet onaanzienlijke partij welke bij Filips II, tegenover Alva en zijn magtigen aanhang, op vrede en verzoening en zachtmoedigheid

[1] *A.* V. 65. [2] «honteuse supercherie.» *l. l.*

drong. Welligt zou men vroeger ook niet vermoed hebben, wat nu uit de meest geheime briefwisseling openbaar is, dat hij, wel verre van een gedienstig en vleijend hoveling te zijn, harde waarheden niet enkel aan de Gouvernante, maar aan den Koning zelven heeft durven onder het oog brengen; noch ook dat hij vergevensgezind genoeg was om, nadat en terwijl de Adel op de meest heftige wijs door WILLEM I tegen hem persoonlijk opgezet werd, bij de Hertogin van *Parma* zoowel als bij den Koning, tusschenkomst ten behoeve van den Prins, wiens Vorstendom *Oranje* door de gramstorigheid van den Paus gevaar liep, te bewerken.[1] En wanneer ik, op grond van deze en andere feiten, gezegd heb dat hij miskend geworden is[2], zou deze uitspraak die, bij eenige liefde tot de waarheid, niet mogt achterblijven, met vergoelijking van Staatslisten gelijk staan?

En nu FILIPS II! Ik heb getracht in hem de overheersching des gewetens te vergoelijken? Andermaal moet ik U verzoeken ten minste ééne plaats mijner Geschriften bij te brengen waardoor deze niet malsche beschuldiging gestaafd

[1] Al het bovenstaande is met eenige uitvoerigheid ontwikkeld en met talrijke bewijsplaatsen gestaafd; *A.* I. 182*—193*. Mijn oordeel moge in een of ander opzigt wat overgunstig geacht worden: omtrent de feiten, evenmin als omtrent de verregaande onregtvaardigheid van vroeger oordeel, kan geen twijfeling overig zijn.

[2] «1561—1564. Haat tegen GRANVELLE, die als de eenige oorzaak der »grieven beschouwd, althans uitgekreten werd. Evenwel had hij het »vertrek der Spaansche krijgsbenden bevorderd, de vermeerdering »der Bisdommen afgekeurd, en was, noch vijand der Privilegien, noch »Spaansgezind. Deze veeltijds miskende Staatsman heeft zich tegen de »regtstreeksche of zijdelingsche aanvallen op het Vorstelijk gezag en »op de Roomsche Kerk, maar ook, met vrijmoedigheid en nadruk, tegen »de forsche en wreede maatregelen van ALVA en anderen verzet.» *Handboek der Geschied. v. h. Vaderl.*, bl. 129.

wordt? Ik meen bewezen te hebben dat veel wat overdreven of leugenachtig is, op zijne rekening gebragt wordt; dat wreedheid van karakter in hem niet behoeft te worden ondersteld; dat de felheid van gewetensdwang, waartoe hij verleid is, minder met de inspraak van zijn gemoed dan met de uitspraak en het bevel der Kerk van *Rome* overeenkwam,[1] en dat, terwijl hem onrust en oorlogstoken aangewreven wordt, de strekking zijner politiek, ten aanzien van andere hem somtijds zeer vijandig overstaande Rijken, doorgaans vredelievend geweest is.[2] Het schijnt U bovenmate te bevreemden dat ik het bewind van ALVA, in verband tot de overige handelingen van FILIPS, eene uitzondering genoemd heb.[3] Maar niet één punt is meer dan dit tot historische zekerheid gebragt. Ik mag U de lezing en overdenking niet vergen van de menigvuldige bijzonderheden welke ook hieromtrent in de *Archives* te vinden zijn[4]; ten blijke dat de Koning, vóór de komst van den meêdogenloozen Veldheer, bij vasthouding van het-

[1] « Il étoit religieux, non, comme son père, principalement par po»litique, mais avant tout par conviction sincère et avec un dévouement »qui ne connoissoit ni exception, ni limite. Hors de l'Église de Rome »il n'admettoit pas la possibilité de salut: donc il falloit contraindre à »y entrer; il falloit sauver les âmes par la supplice du corps; il falloit »être, en quelque sorte par charité, inexorable et cruel. Dès lors on ne »sauroit être surpris, en examinant l'administration de ses États, de ren»contrer partout des marques, disons mieux, des flots de sang, de ce »sang innocent que rien n'efface. » *A.* I. 156*.

[2] Zie over FILIPS II bij v. *A.* I. 149*—157* en 166*—171*. Ook IV. Pr. XXXVII—XLII, en *passim.*

[3] *Handb.* bl. 122. — «L'administration du Duc D'ALBE fut une ano»malie dans le règne de PHILIPPE II.... Il seroit injuste de vouloir appré»cier la vie entière et le gouvernement du Roi d'après cet affreux épi»sode.» *A.* I. 166*.

[4] In weinige regels geresumeerd, *A.* I. 170*.

geen hij aan de Kerk verpligt meende te zijn, onophoudelijk getracht heeft, door zeer ver gedrevene toegeeflijkheid, de bevolking der Nederlanden te winnen; dat hij sedert zijn terugroeping steeds op middelen bedacht is geweest om, zelfs ten koste van het Vorstelijk gezag, een vergelijk te kunnen treffen; en dat deze welgemeende en telkens herhaalde pogingen, met betrekking tot de Noordelijke Gewesten, enkel mislukt zijn door de onmogelijkheid om de onverdraagzaamheid der Roomschgezinden met de geloofstrouw der Hervormden in overeenstemming te brengen.[1] — Ik moge op deze en andere gronden zachter dan zij die hiervan onkundig waren, over FILIPS hebben geschreven, maar als ik, mijn oordeel zamentrekkende, zeg: «van goede hoedanigheden niet ontbloot, is hij, »door blinde gehechtheid aan het bijgeloof, een vloek »zijner Volken geweest[2],» meen ik hierdoor geen verdediger van conscientie-dwang te zijn geworden, noch ook eene plaats verdiend te hebben onder de Nederlandsche Schrijvers die, volgens U, «zich aan de verdediging van »de meeningen, beginsels en daden van GRANVELLE, FILIPS, »en ALVA hebben gewijd.»[3]

Nog is er ééne beschuldiging; welligt de grievendste van allen! ik heb, volgens U, gepoogd de bloedvlekken zelfs in eenen ALVA en zijnen Raad uit te wisschen. Voorzeker het zal niemand bevreemden dat ik, ter zelfverde-

[1] « La liberté de servir Dieu selon sa conviction et d'après l'Évan»gile, le droit de se nourrir de Sa Parole, voilà ce qu'on défendit, »d'abord, en obéissant au Souverain, sur les bûchers; plus tard en »résistant à des ordres d'extermination, sur les champs de bataille. »Voilà des droits que du côté des Papistes on croyoit ne pouvoir »reconnoître, et que les Chrétiens protestants ne pouvoient abandonner. »Voilà le motif perpétuel d'inimitié, qui mettoit un abyme entre les »persécuteurs et les persécutés.» *A.* I. XXI.

[2] *Handb.* bl. 122. [3] *V.* 4.

diging ook op dit punt, Uwe aandacht nog eenige oogenblikken verzoek.

Ik heb, het is zoo, ook ten aanzien van ALVA belangrijke bijzonderheden, die tot dus ver onbekend waren, en daaronder ook eene enkele die hem tot geen oneer en zelfs eenigermate tot ontschuldiging verstrekt, medegedeeld. Zoo bij v. wist men niet en zou ook geenszins gedacht hebben dat hij, ten aanzien van den moord van COLIGNY, betuigde liever beide handen te willen verliezen dan zoodanig schelmstuk bedreven te hebben.[1] Evenmin dat hij uit Spanje zeer ernstige teregtwijzing wegens zijne slapheid in het heffen van den tienden penning ontving.[2] Maar het kan mij immers niet ten kwade worden geduid dat ik, zelfs jegens ALVA billijk, wat ten zijnen opzigte bij uitstek wetenswaardig was, bekend heb gemaakt. Daarentegen heb ik een zijner brieven in het licht gezonden, waarin hij zich geheel in zijne ware gedaante vertoont; «toornig,» schrijft hij, «bijkans tot razernij, »over de handelwijs der Nederlandsche Grooten;» vijand van palliatieven, beweerende dat men «dengenen die

[1] «Le Duc D'ALBE a dict à plusieurs que (s'il avoit usé de courtoisie »et fidélité envers le Comte LOUIS DE NASSAU à la prinse de la ville de »Monts) c'estoit pour monstrer qu'il ne vouldroit point avoir faict ung »si meschant acte qu'avoit faict le Roy de France, et qu'il n'estoit point »marry de ce qui estoit advenu à feu Monsieur l'admiral, parcequ'il »estoit ennemy capital de son Roy, mais aymeroit mieulx avoir perdu »les deulx mains que l'avoir faict.» *A.* IV. App. 85*.

[2] «Le Roi lui écrit en février 1572: «Je veux bien vous dire, quant à »ce que m'escripvez du 10e denier, que je suis fort esbahy du peu de »diligence que vous avez faict allendroict de l'exécution d'iceluy pour »en tirer ce qui est nécessaire pour l'entretenement des estatz d'illecq, »et pourtant sera bien qu'on se haste asteure pour recouvrer le temps »que jusques à oires s'est perdu, ce que j'espère et tiens pour certain »que ferez, et mesmes qu'avant l'arrivée de ceste tout sera jà effectué et »achevé.» *A.* IV. 262.

»het verdiend hebben, het hoofd voor de voeten leggen »en middelerwijl veinzerij jegens hen moet gebruiken.»[1] Ik heb, dit is zoo, verklaard dat ik ongaarne aannemen zou dat hij, naar Spanje terugkeerende, zich over het ter dood brengen van vele duizenden zou *beroemd* hebben. Dit komt mij ongelooflijk voor; bij de bewustheid hoe menigmaal in iemands woorden een zin welken hij geenszins bedoeld heeft, gelegd is, acht ik de onderstelling waarschijnlijker dat hij, door den Koning opontboden, heeft te kennen willen geven dat, zoo de zaken een ongunstigen keer hadden genomen, zulks althans niet door gebrek aan de meest strenge ten uitvoerlegging zijner Instructiën ontstaan was; en dit te meer, omdat het gesprek plaats zou gehad hebben ten huize van den Graaf VAN KÖNIGSTEIN, oom van den Prins van Oranje en die zich aan de zaak der Nederlanden geenszins vijandig betoond heeft.[2] Het is pligt dergelijke anecdotes die, bij een waarachtigen grond, dikwerf in de voorstelling leugenachtig zijn, als de gelegenheid zich opdoet, op haar regte

[1] « Chaque fois que je vois les dépêches de ces trois Seigneurs Fla»mands, elles excitent ma colère, de sorte que si je ne m'efforçois fort »de la modérer, je crois que mon opinion paroîtroit à v. M. celle d'un »homme frénétique. Quand à ceux à qui l'on doit montrer de la défaveur »et qui ne méritent pas de châtiment plus grave, cela suffit, mais à »ceux qui le méritent, il faut leur couper la tête, et jusqu'à ce qu'on »puisse le faire, dissimuler avec eux; sans que le moins du monde ils »connoissent en v. M. trop de douceur. » *A.* I. Pr. LXXXV.

[2] «Toutefois nous n'admettrons pas volontiers que, retournant en »Espagne, il se soit *glorifié* d'avoir fait mettre à mort 18600 personnes: »BOR, p. 474[b]. Peut-être a-t-il voulu faire entendre que, si les affaires »avoient pris une aussi mauvaise tournure, ce n'étoit pas faute d'avoir »suffisamment obtempéré aux instructions reçues: mais il n'est pas croy»able qu'il ait voulu se *vanter* de ces atrocités, d'autant moins que »cela auroit eu lieu chez le Comte LOUIS DE KÖNIGSTEIN, oncle du »Prince d'Orange. » *A.* IV. p. 261.

waarde te leeren schatten. Noch hierdoor, noch op eenige andere wijs heb ik de gebreken en wandaden van ALVA in de schaduw gesteld. Ik heb van zijne buitensporige gestrengheid, van zijne veinzerij en trouwloosheid gewaagd.[1] Ik heb hem genoemd «fier, hardvochtig, gestreng, zonder eenig inmengsel van barmhartigheid; volkomen berekend om deze Gewesten tot een voorbeeld van onverbiddelijke wraakoefening te stellen.»[2]

Heb ik dan welligt, wat bepaaldelijk den Bloedraad betreft, zonder verontwaardiging gesproken of oogluiking gebruikt? Maar ik sprak van het schrikbewind van ALVA; ik zeide dat verbeurdverklaren, onthoofden, ophangen de middelen van bestuur zijn geweest; dat het Volk door wanhoop tot opstand moest worden gebragt;[3] ik noemde het eene «overmaat van verdrukking, waarbij de Spanjaard regten en Privilegiën naar willekeur schond.»[4] — «De Hertog komt:» schreef ik, «met de woorden ketterij »en rebellie, schijnt hem alles wettig; gevangenneming, »vogelverklaring, vernietiging van regten en vrijheden, »berooving, pijnbank, en schavot.»[5] Wel verre van iets

[1] «Son excessive sévérité, et souvent aussi sa dissimulation, et son »manque de foi.» *A.* IV. 262.

[2] *Handb.*. bl. 135, en *Kort Overzigt van de Geschiedenis des Vaderlands*, bl. 31.

[3] «Onder het schrikbewind van ALVA, in wiens oog de gansche »bevolking van Nederland aan majesteit- en heiligschennis, of hand»dadig of medepligtig en derhalve doodschuldig was, moest door wan»hoop het Volk tot opstand worden gebragt. Verbeurdverklaren, ont»hoofden, ophangen waren de middelen van bestuur. De Landvoogd »spaarde aanzienlijken, noch geringen, Protestanten, noch Roomsch»Catholijken. Allen werden door den Spaanschen dwingeland ver»drukt; en allen zagen naar verlossing en verademing uit.» *Handb.* bl. 154.

[4] *Overzigt*, bl. 32.

[5] «Le Duc d'ALBE arrive. Avec les mots d'hérésie et de rebellion,

te verbloemen, te verzachten, of te verzwijgen, heb ik, zoover ze mij bekend zijn, de voornaamste der ijsselijkheden opgesomd, waardoor wij ook thans nog met afgrijzen van een ALVA en de zijnen worden vervuld. Ik beroep mij op hetgeen ik gemeld heb: «in weinige jaren werden »meer dan 18000 menschen vermoord; galgen en brand»stapels bedekten het land;»[1] en inzonderheid op de treffende optelling der gruwelen, zoo als die aan een request der Gereformeerden, hetwelk een vreesselijke naar het leven geteekende schets dier schriktooneelen inhoudt, door mij ontleend is. Gelief deze bladzijde over te lezen[2] en U aftevragen of dit een uitwisschen dan wel een aanwijzen der bloedvlekken is.

Nog te minder had ik kunnen verwachten dat het vergoelijken der misdaden van de vijanden van Nederland

»tout lui paroît légitime; les emprisonnements, les proscriptions, les »violations de privilèges, l'anéantissement des droits et des libertés, les »spoliations, les tortures, et les supplices.» *A.* III. Pr. IX.

[1] *Overzigt*, bl. 32.

[2] «Een request aan den Koning (1573) vermeldt «ALVA's buiten»sporigheden, geweldenarij en ongehoorde wreedheden *van den aan»beginne zijner regering;* namelijk zijne plunderingen, zijn rooven, »verjagen en verwoesten, vangen en spannen, zijn bannen, verdrijven, »en verbeurdmaken van goederen; ja het branden en blaken, hangen, »koppen afhakken, råbraken, en andere zeer afgrijsselijke en nooit »gehoorde folteringen, pijnigingen, en vermoordingen van Edelen, »armen en rijken, jong en oud, weduwen en weezen, mannen, vrou»wen, en jonge maagden, van wat rang, stand, of waardigheid zij »wezen mogten. — Hij heeft de doode ligchamen laten opgraven en »onder de galg slepen, onder voorwendsel, de een waar zonder biecht, »de ander zonder het H. Sacrament gestorven; om de goederen aan »zich te hebben. Hij heeft vermoord en omgebragt de vrouwen die hare »mans en de kinderen die hun ouders in den uitersten nood met een »klein penningsken bijstand bewezen, of slechts met een troostlijken »brief opgeheurd hadden.»» *Handb.* bl. 164.

mij te laste zou worden gelegd, omdat ik mij tegen dergelijke poging meermalen, zoo ik geloof, met eenigen ijver en nadruk, verzet heb. Ook ten aanzien van dit tijdperk is het gebleken dat men in de historie-beschouwing zeer ligt tot overdrevenheid vervoerd worden kan. Goede wil is niet genoeg om de schaal met vaste hand in volkomen evenwigt te houden. Door de zucht zelve om onpartijdig te zijn, wordt men vaak tot partijdige voorstellingen verleid. De afwijking van het algemeen gevoelen, wanneer zij op historische ontdekkingen steunt, heeft ongetwijfeld veel dat de eigenliefde streelt, zoowel als de weetgierigheid prikkelt. Allengskens kan men, door het zeldzame en buitengemeene te willen, in het zonderlinge en buitensporige vallen. Ik weet niet of mij het ontzeilen dezer gevaarlijke klip altijd gelukt is; maar zeker is het dat, met betrekking tot Filips II, Granvelle en Alva, ik niet slechts geen voorstander, maar bestrijder eener zoodanige historische terugwerking ben geweest.[1] Bilderdijk is, bij het zien van den leugen, door de forschheid van edelmoedigen afkeer, aan den tegenovergestelden kant, tot over de grenzen der waarheid geraakt; en op vrij wat erger wijze heeft de Duitsche Hoogleeraar Leo, na met scherpzinnigheid de partijzucht onzer historie-schrijvers te hebben erkend, een contrast geleverd met kleuren welke, bij gebrek aan eigen navorsching, gemakshalve aan verbeelding en opgewonden gevoel zijn ontleend. Wat heb ik tegenover hen gedaan? ben ik door stilzwijgen medepligtig geweest? geenszins. Als Bilderdijk den verfoeijelijken moord te *Naarden* aan de weêrwraak der Spanjaarden wijt, deed ik opmerken dat de reeks der gruwelen niet

[1] «L'historien n'est pas avocat, mais juge; il ne doit pas former »contrepoids, mais tenir la balance, et l'on ne rectifie pas des erreurs »en tombant dans un extrême opposé.» *A.* III. Pr. LXXII.

dezerzijds is begonnen.[1] Als hij ALVA uit krijgsmanspligt handelen doet, heb ik herinnerd dat het eene vreesselijke verantwoording oplegt de handelwijs die in het oorlogsveld gebruikelijk is, in de burgerlijke zamenleving over te brengen, en volken die regten en vrijheden bezitten, aan de krijgstucht en aan de lijdelijke gehoorzaamheid der legerplaats te willen gewennen.[2] Als LEO aan de verdiensten van FILIPS II hoogen lof brengt, heb ik tegen deze overdrijving gewaarschuwd;[3] en wanneer hij niet schroomt ALVA te verheffen en de noodzakelijkheid van een bewind als het zijne te betoogen, heb ik aangewezen hoe juist dat bewind in een land hetwelk door de Gouvernante reeds tot rust gebragt was, de oorzaak geweest is van nog feller brand.[4] — Doch ik neem de vrijheid U

[1] «M. BILDERDYK (VI. 153) observe que c'étoient là des réprésailles, »et que Lumey, Sonoy, et d'autres avoient exaspéré l'ennemi par leurs »cruautés. On ne sauroit nier qu'alors, comme dans toutes les guerres »de ce genre, des atrocités aient été commises de part et d'autre; mais, »en parlant de réprésailles, on doit aussi se rappeler les exécutions, »qui avoient eu lieu depuis bien des années, et particulièrement la »conduite du Duc d'ALBE et de son Conseil des Troubles; certes ce »n'étoient pas les Protestants qui avoient commencé. STRADA juge les »Espagnols plus sévèrement: «Super haec ultio visa est...; excidium »Nardemi non poena, sed flagitium fuit.» I. 445.» *A.* IV. 27.

[2] «On mérite de terribles reproches; en transportant au milieu des »affaires civiles le régime des champs de bataille, et en voulant soumettre des peuples, qui ont des droits et des libertés, à la discipline et »à l'obéissance passive des camps.» *A.* IV. 261.

[3] «Si l'on ne fait pas chorus avec ceux qui comparent PHILIPPE II à »tous les monstres de la terre et de l'enfer; si l'on est tenu de dissiper les »calomnies à son égard, de reconnoître ses bonnes qualités, de montrer »jusqu'aux excuses de ses vices; il n'ensuit pas qu'on doive en faire un »Roi modèle et tracer un panégyrique.» *A.* III. Pr. LXXI.

[4] «Il a fallu le concours de plusieurs causes pour porter un écrivain »anssi judicieux à exalter le Duc d'Albe, à soutenir la nécessité d'un

naar het eenigzins uitvoerige vertoog te verwijzen, waarin ik getracht heb de nevelen te verdrijven die voorbeeldelooze oppervlakkigheid en zonderling misverstand over de gedragingen van den Koning en zijne raadslieden, met verguizing van den roem onzer Vaderen, verspreid had.[1]

Heb ik geen regt mij te beklagen over de wijs waarop mijne denkbeelden door U geresumeerd zijn? en ik zou dit regt hebben, al ware ik tot andere, tot geheel strijdige uitkomsten geraakt. Al had ik gemeend mij over personen, tot dusver voorwerpen van algemeenen haat, een gunstig oordeel te moeten vormen, ook dan nog zou ik, naar mij voorkomt, niet verdiend hebben te dier zake ten overstaan van het Algemeen, te regt gesteld te worden op eene wijs allezins geschikt om, bij hen die tot eigen navorsching de gelegenheid niet hebben, mijn persoon en werk in verdenking en in minachting te brengen. Immers dit was, in elk geval, niet te weêrspreken dat mijne opinie, hoe verkeerd, de slotsom van een ernstig en wetenschappelijk onderzoek was; en waar dit blijkbaar is, daar behoort ook tegenspraak en bestrijding, alvorens

»régime de terreur, qui dans un pays pacifié par la Duchesse de Parme »ne fit que raviver un incendie presqu'éteint, que susciter des opposi»tions nouvelles.» *A.* III. Pr. LXXIX. — «De Hervormden waren gedood, »verjaagd, of tot ontveinzing hunner belijdenis gebragt: de Hervor»ming scheen thans in de Nederlanden zeer ligt met wortel en tak »uitgeroeid te kunnen worden; doch ook die berekening moest falen »en ALVA uit Spanje komen, om het tot rust gebragte Land op nieuw »in beroering te brengen; om den binnenlandschen krijg te ontsteken »waarin het Evangelie over de geweldhebbers dezer wereld zegevieren »zou; en om aldus, door de magteloosheid zijner woede, Hem te ver»heerlijken die gezegd heeft: « Mijn raad zal bestaan en Ik zal Mijn »welbehagen doen.» » *Handb.* bl. 135.

[1] *A.* III. Pr. LXIV—LXXXVII.

zich tot den Volke te wenden , ernstig en wetenschappelijk te zijn. Ik spreek niet enkel in mijn eigen belang. Op Uw leeftijd kan op geen veeltal jaren rekening worden gemaakt en onzeker is het of mijn levensdraad zal worden verlengd ; doch onze verantwoordelijkheid is geenszins binnen de enge grenzen van eigen leven beperkt. Wat door U , wien we allen hoogachten , verrigt wordt , kan om de achtbaarheid van uw voorbeeld , waar het min loffelijk is , een gevaarlijk antecedent zijn. Ik reken mij , hoewel tegen onverdiende verwijten welligt niet ten eenemale verhard , toch ook niet bij uitstek daaraan gevoelig ; en het zou , dunkt mij , kunnen gebeuren dat een ander , na mij , in de vrijheid van onderzoek , welke ter bevordering van ware studie noodzakelijk is , door de vrees van soortgelijke behandeling belemmerd , of althans in de openbaarmaking zijner bevinding teruggehouden werd. Het te berde brengen van paradoxen moge , op het veld der wetenschap , voor strijdbare helden verleidelijk zijn ; er zijn ook zwakke gemoederen aan wie het ligter valt door beaming der heerschende begrippen toejuiching te verwerven dan , bij het trotseren der publieke meening , zich in het midden eener schaar van meêdogenlooze vijanden te werpen. Zij , van wie men veronderstellen of althans niet loochenen mag dat ze , ook uit liefde voor de waarheid , zich afsloven door een dikwerf zegenrijken , somtijds ook ondankbaren en altijd moeitevollen arbeid , hebben aanspraak om door geen onbewezene aanklagten en door geen beroep op populaire vooroordeelen te worden gestoord. Het geldt hier geen belangen waaromtrent , met Gods Woord in de hand en in het hart , elkeen vermag en , voor zich zelven althans , geroepen is uitspraak te doen ; geen waarheden ten aanzien van welke de wijsheid van den onderzoeker dezer eeuw door het

geloof van den meest eenvoudigen Christen te schande wordt gemaakt; geen bestrijding van leugentaal, waaromtrent het pligt is de snaar te roeren welke in ieder gemoed, waar de stemme Gods den boventoon heeft, wederklank en overeenstemming vindt. Historische vraagstukken, gelijk die waarvan hier sprake is, worden door geen geloofsvertrouwen beslist. Daarom mag hij die tijd en krachten aan beschouwingen en nasporingen van dergelijken aard besteedt, ten minste verwachten niet, onder meer of min beleefde vormen, voor onbevoegde regters gesleept, of eigenlijk, als ware hij reeds gevonnisd, aan hun spotternij of afkeuring prijs gegeven te worden. Reeds om de natuur zelve mijner werkzaamheid, zou ik van iemand die, zoo als Gij, naauwkeurige wetenschap waardeert, geen aanklagt, maar voorspraak te gemoet hebben gezien. Geleerdheid, arbeidzaamheid, scherpzinnigheid is mij door U toegekend.[1] Ik dank er U voor, doch zou er hoogeren prijs op hebben gesteld, indien mij niet tevens datgene blijkbaar ontzegd wierd waardoor alleen, mijns bedunkens, het overige waarde verkrijgt. Roem in den portretschilder teekening en coloriet: het zal hem niet baten, zoolang Gij ten aanzien der gelijkenis het stilzwijgen bewaart. Beproef of het den krijgsman welgevallig is, wanneer Gij alles, maar niet moed en beleid in hem verheft; beproef of de lofspraak zelve, door weglating van hetgeen onmisbaar is, niet eene satyrieke en beleedigende rigting verkrijgt. Evenzoo kan, voor den navorscher der historie, vermelding van kennis en onverdroten arbeid en juistheid van bevatting niet zeer opbeurend zijn, wanneer even daardoor aangeduid wordt dat hij deze kundigheden en gaven aan partijdigheid van inzigten heeft dienstbaar ge-

[1] *V.* II. 152.

maakt. Ik althans reken, op het terrein der geschiedenis, elken lof als dubbele berisping, wanneer mijne waarheidsliefde en onpartijdigheid in verdenking gebragt wordt.

Vreemd is het dat mij als partijdigheid wordt toegerekend wat, in een vriend van het vrije en Protestantsche Nederland, veeleer, dunkt mij, de zucht om met onbevangenheid oordeel te vellen bewijst. Immers moet het mij dikwerf pijnlijk zijn geweest de valsche aantijgingen tegen Spanjaarden en Roomschen, die den ijzeren staf van bijgeloof en krijgsgeweld op mijn dierbaar Vaderland gelegd hebben, te ontzenuwen en te wederleggen; de min prijsselijke daden van Nederlanders en Hervormden, van de zoodanigen zelfs wier nagedachtenis ik boven anderen vereer, te erkennen, en, als zij, door voorwendsels en drogredenen, in de rij der lofwaardige bedrijven opgenomen waren, in hun wezenlijken aard te doen aanschouwen. Ik heb mij telkens te binnen moeten brengen dat eene Godsdienstleer niet aansprakelijk kan geacht worden voor buitensporigheden welke zij verbiedt;[1] dat de verderfelijke strekking van beginsels te duidelijker wordt, naarmate de aanleg dergenen die er door verleid werden minder berispelijk was; vooral ook dat geenerlei aanneming des persoons vergund, geenerlei plooijen der waarheid met een eerlijk gemoed vereenigbaar is. Het is mij, om nog één voorbeeld te kie-

[1] « Une doctrine n'est pas responsable des excès qu'elle condamne. »Enumérez, exagérez les écarts des Protestants; il n'en sera pas moins »déplorable de confondre la tradition des hommes avec l'oeuvre per»pétuelle du St. Esprit, de remplacer par les enseignements du prêtre »ceux des Saintes-Ecritures, et d'adorer un pauvre pécheur, à la place »de notre Dieu-Sauveur Jésus-Christ. -- Au besoin les récriminations »seroient faciles. » *A.* VI. XLIX.

zen, alleen pligtshalve mogelijk geweest een langduri-gen arbeid aan de regtvaardiging van een Don JUAN tegenover een WILLEM I, ter volledige ontwarring van het weefsel waarin het gedrag van dezen gewikkeld was, te besteden,[1] en ik meende ten minste hierdoor een treffend blijk van onkreukbaarheid gegeven te hebben.

Maar neen! ik heb voorgenomen ook thans de gansche waarheid te zeggen. Ik wensch mij onbewimpeld te verklaren omtrent hetgeen eigenlijk ten grondslage van uwe beschuldiging en van uw wantrouwen ligt. Een gematigd oordeel over Spanjaarden en Spaanschgezinden, wel verre van mij ten goeden dunk te verstrekken, is U veeleer een bewijs te meer dat ik weggesleept word door eene jammerlijke voorliefde, welke zich aan twee niet zeer beminnenswaardige voorwerpen, onbeperkt gezag en onverdraagzaam geloof of bijgeloof, gehecht heeft. Gij herkent hierin, niet waar? dezelfde neiging welke mij gunstiger denkbeelden over een MAURITS en WILLEM II ingeboezemd heeft; dezelfde welke mij belet in de Grondwetten van onzen tijd een algenoegzaam plegtanker van Volksgeluk te erkennen; weshalve ik Uwe vermaning, teregtwijzing, en berisping, zij moge eenigzins hard zijn uitgevallen, allezins en dubbel verdiend heb. Ik word van verregaande overtreding der voornaamste wetten van de geschiedenis door U verdacht. Gij betwijfelt of ik wel altijd in het oog heb gehouden dat «de waarheid in het volkomenste licht te stellen »de eerste pligt van elken Geschiedschrijver is, en dat »het dezen niet betaamt, om deze of gene partij, dit of »eenig ander godsdienstig leerstuk bij uitsluiting blinde-

[1] *A.* V, p. 381—635 en VI, p. 1—456: geresumeerd in het *Handboek*, § 175—177.

»lings voor te staan of liefdeloos te veroordeelen[1]; »en, hoe gaarne ik mij het tegendeel opdringen zou, ik zie maar al te wel in dat ik, naar uwe schatting, behoor onder de «zoovelen die zelfs onder de Protestanten het verband »tusschen Kerk en Staat, tot overheersching van de ge»moederen der menschen hernieuwd, het bijgeloof, de »onverdraagzaamheid der donkere eeuwen die voorbij »gingen weder op den troon, en wat niet al weder »hersteld zouden willen zien.»[2] Wat zal ik doen om mij te zuiveren van dezen en dergelijken blaam? Alweder ontkennen wat ik reeds zoo menigmaal heb ontkend! Alweder protesteren, nu ik op nieuw moet ondervinden dat mijne protestatie, zoo ik meen, met redenen telkens bevestigd, niets hoegenaamd bij U gebaat heeft! Ik kan in geen bijzonderheden treden. Ik mag uw geduld, welligt ook mijn tijd, niet misbruiken om op nieuw alle de ongerijmde uitleggingen te wederspreken die misverstand en vooroordeel aan de denkbeelden onder wier voorstanders ik mij rangschik, toegedicht heeft. Ik kan hier niet met uitvoerigheid aanwijzen dat deze denkbeelden, tot zij door eene wijsgeerte, die in de wetenschappelijke wereld reeds kwijnt en versterft, werd verdrongen, de denkbeelden en beginsels van alle Natiën, en inzonderheid, met vroeger ongekende zuiverheid en kracht, van de Christenheid geweest zijn. Ik zou U te lang ophouden, zoo ik de gebeurtenissen die Gij zelf beleefd en bijgewoond hebt, ten getuige wilde roepen, dat de vrijheid, buiten en tegen Gods Woord, dat de hooggeroemde vrijheidsleer al wat naar vrijheden gelijkt weggenomen en aan regt en billijkheid, behalve de bestrijders van haar theoriën, geen voorstanders meer overge-

[1] *V.* 5. [2] *V.* 122.

laten heeft. Ik ben niet dwaas genoeg om te wanen dat mijne redenering bij U datgene zal kunnen uitwerken waartoe de ervaring van meer dan eene halve eeuw, en die zoo overrijk in ervaring, niet vermogend geweest is. Evenmin zal ik herhalen wat ik bepaaldelijk over onze Historie, omtrent de Volks- en vrijheidsliefde der Prinsen van Oranje en de doorgaande gezindheid der Aristocratische partij, als uitvloeisels ook van den aard zelven hunner wederzijdsche stelling en belangen, in het midden gebragt heb[1]: want zoo ik, ondanks al mijn pogen, niets bij U heb gewonnen, is er van een vernieuwde poging niet dan vernieuwde teleurstelling te voorzien. Ik wil mij op uw standpunt verplaatsen; ik onderstel dat ik, door ingenomenheid met dwingelandij en vervolgzucht, door geestdrift voor eergierige en naar alleenheersching begeerige Stadhouders, bezield word; dan ontbreekt het, naar ik meen, in mijne Geschriften, zelfs wanneer ik mij op de bearbeiding der tijden van WILLEM I niet mag beroepen, aan geen proeven dat in dezen strijd tusschen neiging en pligt, de pligt der onvoorwaardelijke waarheidsliefde doorgaans de overhand gehad heeft. Gij gevoelt dat zelfs de heftigheid Uwer aanklagt mij bezwaarlijk ten genoegzamen grond zou kunnen strekken om eene lofrede op de onpartijdigheid van mijn onderzoek te willen schrijven; en ik verheug mij daarom, tot bewijs mijner bereidvaardigheid om, waar het noodig was, de meest geliefkoosde denkbeelden ten offer te brengen, ten opzigte zoo der waardering van historische bronnen als der teekening van historische karakters, één voorbeeld te kunnen aanvoeren treffend genoeg, naar mij voorkomt, om met die enkele aanwijzing te volstaan. Ten aanzien der bronnen.

[1] Bijv. in mijne gedachten over *la manière de considérer l'histoire des Provinces-Unies.*: *A.* I. p. 16*—29*.

Het is U niet onbekend wie onder de Schrijvers onzer Historie, wegens blijkbare overhelling naar de Staatsgezinden, boven allen het voorwerp van scherpe verwijten geweest is; maar wat heb ik over WAGENAAR gezegd? Ofschoon ik de buitensporigheid van den ook nog in onze dagen hem toegezwaaiden lof, de warmte zijner ligt verklaarbare vereering voor de Regenten van *Amsterdam*, de middelmatigheid zijner schrijfwijze, de menigvuldigheid zijner vaak grove dwalingen, kortom, al wat niet te ontkennen was, erkend heb, heb ik hem niet beschuldigd van kwade trouw; heb ik eervolle melding gemaakt van den ongelooflijken arbeid welke in zijn tijd voor hetgeen hij tot stand gebragt heeft, vereischt werd; zoo ver zelfs heb ik, in mijn ijveren en jagen naar volkomen onzijdigheid, gemeend te kunnen gaan dat ik, bij gebrek aan eene uitvoerige en doorloopende Geschiedenis van het Vaderland, zijn werk, ook zonder de schim van BILDERDIJK te vreezen, thans nog onmisbaar genoemd heb.[1] — En nu de teekening der karakters! Aangenomen dat uwe opvatting omtrent mijne gemoedsgesteldheid niet onjuist is, zoo kan er ongetwijfeld in de geheele historie van het Gemeenebest niemand zijn voor wien ik, naar Uw oordeel, sterkeren weêrzin gevoele dan voor den man die, gesproten uit een tegenstadhouderlijk geslacht, van kindsbeen af in den haat tegen Oranje gekweekt, de kunstgrepen en het geweld zijner Staatkunde aan de vernede-

[1] «On ne sauroit l'accuser de mauvaise foi; et, s'il est aisé de ras»sembler dans sa longue histoire une quantité de bévues et d'erreurs, »qui maintenant nous semblent même ridicules, l'équité exige qu'on »lui rende le témoignage qu'à son époque il a fallu un labeur prodigieux »pour composer un ouvrage lequel, encore de nos jours, malgré tant de »critiques, n'a pas été remplacé de manière à ce qu'on puisse entière»ment s'en passer.» *A.* I. 31*.

ring van het Stamhuis der weldoeners van het Vaderland, met voorbeeldelooze hardnekkigheid en bitterheid, gewijd heeft. Mag ik U verzoeken in mijn *Handboek* te willen naslaan op welke wijs ik mij over dezen verklaarden vijand van hetgeen mij dierbaar is, uitgelaten heb? Niet dat ik me zou beroemen van geenszins op het gezag van BILDERDIJK aan een JAN DE WITT uitstekende talenten ontzegd, hem niet als een speelbal der vreemde Gezanten beschouwd, of den blaam niet op hem geworpen te hebben van den Staat met opzet, door schijnbare roekeloosheid, onder den invloed van een Republikeinsch en aan het Huis van Oranje vijandig Engeland te hebben willen stellen; maar ik heb gesproken van zijn veelomvattend genie; ik heb doen opmerken dat geen lage geldzucht of bekrompen eigenbelang hem bezield heeft, dat hij voor de zegepraal der beginsels welke hij zich ten rigtsnoer gesteld had, het leven veil zou gehad hebben; dat hij, wel verre van Franschgezind te zijn, een tegenstander van Frankrijk en in dit opzigt een voorlooper en wegbereider van WILLEM III kan heeten; dat hij, in scherpzinnigheid, overleg, volharding, en energie, door zeer weinige Staatslieden geëvenaard is, en dat de vooringenomenheid tegen Oranje, in plaats van enkel het uitwerksel van familie-wrok te zijn, bij hem in verband gestaan heeft met de vaste overtuiging dat geen aristocratisch en zelfs geen republikeinsch beheer op den duur met een Eminent Hoofd vereenigbaar is.[1] Ik meen vrijmoedig te mogen volhouden dat geen begunstiger der Staatsgezinde partij, ten ware hij zich een droombeeld, van alle deugden voorzien en van alle gebreken ontdaan, mogt willen ontwerpen, een voordeeliger karakterschets van den zoo verschillend

[1] *Handboek*, § 329—337.

beoordeelden en van wederzijde zoo dikwerf miskenden Staatsman leveren zal.

Het zal U welligt eenigermate bevreemden, wanneer ik hier bijvoeg dat ik in deze, mijns erachtens en ervarens, juist niet algemeene billijkheid van oordeelvelling eigenlijk eene niet zeer groote verdienstelijkheid stel. Zij is bij mij het gevolg, voorzeker ook van pligtbesef, maar tevens, ik wil het niet zwijgen, van de overtuiging dat ik hierdoor aan de beginsels die ik voorsta geen ondienst bewijs. Van het verkleinen mijner tegenstanders heb ik steeds, als van een niet enkel ongeoorloofd en bekrompen, maar bovendien dwaas en bedriegelijk overleg, een afkeer gehad. WILLEM I zou immers zoo groot niet geweest zijn, indien hij, aan het hoofd enkel van grootmoedige Vaderlanders, enkel monsters in menschengedaante had te bestrijden gehad; maar, nu wij weten dat er, behalve voor de Protestanten, bij FILIPS II, Don JUAN en PARMA doorgaans ruimschoots vergevensgezindheid geweest is; nu wij gezien hebben dat juist hierdoor de schranderst uitgedachte ontwerpen keer op keer verijdeld zijn geworden; nu we ons ergeren dat de beklagenswaardige Vorst grootendeels door wankelmoedigen en verraders omringd was; dat hij onophoudelijk tegen verdeeldheid, baatzucht, en overdrijving te worstelen had, en dat de Unie zelve van *Utrecht*, jaar op jaar, de vernietiging van elk overblijfsel van eendragt en Unie scheen te zullen bewerken[1], nu staren wij hem met telkens toenemende bewondering aan, en het is als of zijne beeldtenis rijst, naarmate zijne vijanden hooger en zijne medegenooten en werktuigen lager schijnen te staan. — Nog een ander voorbeeld. Ik ben

[1] Zie mijne *Redevoering over* WILLEM I: bl. 11.

overtuigd dat de rigting der Staatsgezinde politiek nadeelig, doodelijk voor wezenlijke vrijheid en onafhankelijkheid was; doch zouden wij daarvan eene zoo treffende proeve bezitten, indien Nederland gedurende het eerste Stadhouderlooze tijdperk, evenzeer als tijdens het tweede, onder den invloed van middelmatige en meestendeels zeer kleine personadiën gestaan had? Geef mij daarentegen een Regent, in wien de meest schitterende gaven welke tot ontwerpen en ten uitvoer leggen noodig en nuttig zijn, zich schijnen vereenigd te hebben: en wanneer ik U dan op de vruchten van zijn twintigjarig bewind, verdeeldheid, verbittering, verlies van Bondgenooten, weerloosheid, vijandig eedverwantschap, overrompeling, ondergang wijs[1], dan mag ik, dunkt mij, op hooger toon de vraag tot U rigten welke toch de aard en gehalte eener Staatkunde zij, waardoor zelfs een DE WITT den Staat ten val gebragt heeft, om enkel, onder Gods blijkbaren zegen, door de jeugdige dapperheid en het reeds mannelijk beleid van den Prins van Oranje te worden gered. — Nog meer. Ik weet niet of mij immer, moet ik zeggen de belangrij-

[1] «Alles was (in 1672) aan de zijde des vijands ten aanval bereid, terwijl dezerzijds ter afweering alles onvoorbereid was. Spoedig werd de »Republiek bijkans geheel overheerd; naauwelijks kon men zich vleijen, »dat zij, die onlangs de magtigste Koningen getrotseerd had, van de »genade des geweldenaars welligt nog een zweem van zelfstandigheid »zou verwerven. — Zoodanig waren, ondanks de talenten van DE WITT, »de vruchten van een regeringsvorm welke, lijnregt tegen de historische »en nationale beginsels van het Staatsregt gekant, het Gemeenebest van »natuurlijke en onmisbare medestanders gescheiden, spanning en ver»deeldheid tusschen burgers en Regenten bewerkt, de talrijke Oranje»gezinden verbitterd, de regelmatige en eendragtige werking der Unie »verlamd, en, ten behoeve eener partij, het leger verwaarloosd, de »grenzen in weerloozen toestand gelaten, het land aan overrompeling »blootgesteld, en voor vijandelijken inval den weg effen gemaakt had.» *Handb.* bl. 469.

ke taak te beurt vallen of de moeijelijke last opgelegd worden zal om ook het tijdperk van 1780 tot 1840 te bewerken. Maar Ge kunt overtuigd zijn dat ik niet de minste opwekking zal gevoelen om de verdiensten van de belijders der leerstellingen die ik afkeur, in de schaduw te plaatsen. Ik zou misschien eer en liever in een tegenovergesteld uiterste kunnen vallen. Ik ken geen krachtiger betoog van de ijdelheid der menschelijke eigenwijsheid, geen meer luisterrijke regtvaardiging van de waarheden waarop zij, als op een erfsmet der voorgeslachten, neêrgezien heeft, dan de tegenstelling van hetgeen zij beloofd en hetgeen zij te weeg gebragt heeft. Ik ken naauwelijks in de gansche wereldgeschiedenis een schouwspel even leerrijk en treffend als dat deze theoriën, aan wier verwezenlijking somtijds zooveel bekwaamheid en talent en genie en zelfopoffering te koste gelegd is, onder wier voorstanders zoo menige personen van edelmoedig karakter en Vaderlandschen zin zich met ijver hebben gerangschikt; dat juist deze theoriën, die gezegd werden voor de menschheid de bron van overvloed en zegen te zullen zijn, niets anders uitgewerkt hebben dan de beschaafde Natiën, door stroomen bloeds, naar onverkrijgbare weldaden te laten dingen, dan haar beurtelings de schroomelijkste losbandigheid en de vreesselijkste dwingelandij te doen ondervinden, en ze ten laatste, als waren zij nu in de haven, in een toestand te brengen waar men in de meeste Rijken (ik laat U gaarne beslissen of dit ook in Nederland het geval is) geene denkbeelden van wezenlijk gezag of echte vrijheid meer heeft; in het vormen en herzien van Grondwetten, waaraan men ontrouw is, waarborgen zoekt; en zelfs de gewetensvrijheid, wier dierbaar- en heiligheid zoo dikwerf uitgebazuind was, evenwel, waar zij aan eene bovendrijvende partij lastig schijnt te kunnen vallen, miskent en

ontneemt. Ik geloof, nu deze droevige stelsels aldus door de ondervinding gebrandmerkt zijn, aan hun voorstanders te mogen zeggen: Prijs en verhef de opregtheid uwer bedoelingen, de uitnemendheid dergenen die zich aan uwe zijde geschaard hebben, de moed en volharding die Gij en zij betoond hebben, ik zal mij, zoo dikwerf de waarheid het vergunt, volgaarne bij de lofredenaars voegen; maar ik zal van regtswege ieder uwer redeneringen tegen U gebruiken; ik zal U even hierdoor de bedriegelijkheid eener leer doen erkennen, welke desniettemin wezenlijke hervormingen tegengewerkt, de omkeering van Kerk en Staat veroorzaakt, eene zedekunde, van Gods Woord afgescheiden, wortel van stelselmatig zedenbederf, gepredikt, en tot eene nog steeds voortdurende onbestendigheid en verwarring van Bestuur en maatschappij, ten verderve van het Algemeen, welks nut Gij beoogdet, geleid heeft.

Genoeg reeds: ik keer tot de zestiende eeuw te rug. Na met openhartigheid mij ook tegen de laatste aanklagt verdedigd te hebben, zij het mij vergund, ten slotte, U met een enkel woord te doen opmerken, dat mijne aanvrage in dit opzigt binnen zeer enge grenzen beperkt is. Ik vraag herziening; enkel van hetgeen omtrent vergoelijking van wandaden ten aanhoore van geheel Nederland is beweerd, enkel van hetgeen, door het bezigen dezer uitdrukking, omtrent de beginsels en drijfveeren van mijn onderzoek mij te laste gelegd is. Herziening van uw oordeel over de uitkomsten welke dit onderzoek opgeleverd heeft, verlang ik niet. Aangenaam zal het mij zijn als Gij, met die edelmoedigheid welke dwalingen, ten nadeele van anderen begaan, onbewimpeld terugneemt, als Gij in het openbaar erkent dat er voor de verdenking mijner

waarheidsliefde geen grond was; maar verre zij het van mij zamenstemming te eischen zelfs met hetgeen ik als welbewezen resultaat van vlijtige nasporing beschouw. Geen lofspraak is het, maar vrijspraak die ik begeer. Ik geloof zelfs dat ik ten aanzien dezer uitkomsten, wegens de eigenaardigheid mijner studie, eenigzins regt heb mij voor als nog aan geen eindvonnis te onderwerpen. Om over de juistheid mijner bevinding uitspraak te doen, is het niet genoeg op het ruwe en lange pad dat ik verpligt geweest ben af te loopen, een eind weegs te zijn gegaan. Sterker proef hiervan kan niet geleverd worden dan in uw eigen Geschrift. Het zal een bewijs te meer zijn van die vereeniging van kundigheden en onbezweken ijver, welke U in hoogen ouderdom werkzaam, en het werk des ouderdoms lezenswaardig en belangwekkend gemaakt heeft. En toch, Gij hebt de geheele kracht Uwer geleerdheid en scherpzinnigheid en verontwaardiging tegen mijne beoordeeling, laat ik beter zeggen, tegen mijne herinneringen van Brederode gerigt; ik daarentegen heb slechts de aanhaling van een en ander dat U onbekend gebleven was en naauwelijks bekend had kunnen zijn, noodig gehad om de juistheid en zelfs de zachtheid mijner beschouwing boven alle verdenking te stellen. Ik twijfel er, ten aanzien van mijn *Handboek der Geschiedenis*, niet aan of menig beweeren is, zelfs waar ik de meeste omzigtigheid in acht genomen heb, reeds nu voor tegenspraak en tegenbewijs vatbaar: ik ben overtuigd dat, wat de *Archives* betreft, het aanwijzen van dwalingen, vooral bij latere en meer grondige beschouwing derzelfde tijden, bij verdere aan het licht brenging van thans nog achtergehoudene stukken, aan anderen ligt zal kunnen vallen; maar ik kan, met betrekking tot dit laatste werk, geene regtbank als bevoegd erkennen dan eene zoodanige wier

leden de dertig merkwaardige jaren waarover de Verzameling loopt, in de bijzonderheden eenigzins volledig hebben bestudeerd. Zoolang die regtbank niet aanwezig is, heb ik aanspraak, ten aanzien van hetgeen ik meer dan anderen van nabij ken, bedenkingen die ik gaarne overweeg, maar geen vonnis waarbij ik mij ongaarne veroordeeld zie, te ontvangen. Met die bewustheid zal ik, zonder mij dwaasselijk op hetgeen natuurlijk gevolg mijner bekendheid met des Konings Archief is, te verheffen, evenwel ten aanzien van verdere klachten eenigzins onbezorgd kunnen zijn. Eenmaal, omdat de beschuldiging van U kwam, moge ik de pen opgevat hebben: zonder schroom hoop ik voorttegaan met hetgeen ik als waarheid erken, als waarheid te belijden; ik wensch, wanneer ik miskend word, niet te vergeten dat miskenning, ook op het veld der wetenschap, van getrouwe pligtbetrachting doorgaans onafscheidelijk geweest is, en dat er, voor een arbeid, welks naauwkeurige toetsing van geen tijdgenooten mag worden gevergd, even daarom, uit den aard der zaak, geen beroep kan zijn dan op de Nakomelingschap.

G. GROEN VAN PRINSTERER.

November 1844.